

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

**Wycena i ujawnianie kategorii
ekonomicznych w rachunkowości
– wybrane zagadnienia**

pod redakcją
Haliny Rechul

Nowy Sącz 2025

Redaktor naukowy
dr Halina Rechul

Recenzja
dr hab. Konrad Grabiński, prof. UEK
dr hab. Joanna Krasodomska, prof. UEK

Redaktor językowy i techniczny
dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2025

ISBN 978-83-67661-50-8

Wydawca
Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: sog@ans-ns.edu.pl
www.ans-ns.edu.pl

Adres redakcji
Wydawnictwo Naukowe Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz
tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: wn@ans-ns.edu.pl, tbolanowska@ans-ns.edu.pl
wydawnictwo.ans-ns.edu.pl

Druk
Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.
Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk
ul. Lwowska 14, 33-300 Nowy Sącz
tel.: +48 18 441 02 88, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

WSTĘP	5
1. POJĘCIE I ISTOTA WYCENY W RACHUNKOWOŚCI (<i>Judyta Witowska</i>)	7
1.1. Relacja pomiędzy pomiarem a wyceną w systemie rachunkowości	7
1.2. Wycena w ujęciu regulacji prawnych	10
1.3. Definicje i zakres wyceny bieżącej oraz bilansowej	12
1.4. Koncepcja wyceny w rachunkowości	14
1.5. Parametry i modele wyceny aktywów i pasywów	17
2. ZASADY UJMOWANIA, WYCENY I UJAWNIAŃ ŚRODKÓW TRWAŁYCH (<i>Natalia Jaśkiewicz</i>)	24
2.1. Istota środków trwałych i regulacje prawne	24
2.2. Klasyfikacja środków trwałych	31
2.3. Umorzenie i amortyzacja środków trwałych	33
2.4. Ewidencyjne ujęcie środków trwałych	39
2.5. Ujęcie środków trwałych w sprawozdaniu finansowym	42
3. WYCENA I EWIDENCJA INWESTYCJI W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI (<i>Halina Rechul</i>)	47
3.1. Pojęcie i klasyfikacja inwestycji	47
3.2. Nieruchomości inwestycyjne	52
3.3. Aktywa finansowe – struktura i prezentacja	58
3.4. Ewidencja i wycena długoterminowych aktywów finansowych	61
3.5. Ewidencja i wycena krótkoterminowych niepieniężnych aktywów finansowych	65
4. WYCENA I EWIDENCJA MATERIAŁÓW W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI (<i>Aleksandra Jasińska</i>)	68
4.1. Charakterystyka i klasyfikacja materiałów	68
4.2. Wycena i aktualizacja wartości materiałów	70
4.3. Wycena rozchodu materiałów przy zastosowaniu cen rzeczywistych	72
4.4. Rozliczanie odchyleń od stałych cen ewidencyjnych w wycenie materiałów	75
4.5. Ewidencja materiałów	77
5. WYCENA I EWIDENCJA TOWARÓW W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI (<i>Aleksandra Jasińska</i>)	84
5.1. Charakterystyka towarów i typologia obrotu towarowego w systemie rachunkowości finansowej	84
5.2. Marża handlowa – istota i metody kalkulacji	88
5.3. Wycena towarów	91
5.4. Odchylenie od cen ewidencyjnych – istota i zasady rozliczania	93
5.5. Ewidencja księgowa towarów – metody i przykłady	95

6. WYCENA I PREZENTACJA REZERW NA ZOBOWIĄZANIA W POLSKIM SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI (<i>Bartłomiej Wrona</i>)	104
6.1. Zobowiązania – istota, znaczenie i wycena.....	105
6.2. Rezerwy na zobowiązania w polskich przepisach prawnych.....	109
6.3. Rozliczenia międzyokresowe kosztów bierne – zasady ich prezentacji i wyceny.....	115
7. METODY WYCENY I ICH WPŁYW NA KSZTAŁTOWANIE WYNIKU FINANSOWEGO (<i>Judyta Witowska</i>)	121
7.1. Strategie kształtowania wyniku finansowego	121
7.2. Wycena jako narzędzie polityki bilansowej	125
7.3. Strategie wykorzystania wyceny do zarządzania wynikiem	128

WSTĘP

Rachunkowość od początku swojego istnienia pełniła wiele istotnych funkcji. Aktualnie to rosnące potrzeby informacyjne stanowią o dynamicznym rozwoju rachunkowości. Rachunkowość – jako swoisty język biznesu – staje się narzędziem łączącym jednostkę gospodarczą z jej otoczeniem. Generowane przez system rachunkowości dane wykorzystywane są przez szeroki krąg odbiorców. Obecnie uznaje się, że funkcja informacyjna rachunkowości, która kiedyś utożsamiana była z potrzebami wewnętrznymi jednostki, uległa zmianie. Bezspornie kluczowe są informacje przekazywane na zewnątrz w postaci sprawozdań finansowych.

Z systemu sprawozdawczości finansowej korzystają głównie akcjonariusze, dla których informacja o sytuacji finansowej i majątkowej przekłada się na informacje o możliwej dywidendzie oraz zwiększeniu (lub zmniejszeniu) wartości posiadanych udziałów. Na podstawie danych finansowych potencjalni inwestorzy podejmują decyzje o zakupie akcji jednostki. Banki i kredytodawcy na podstawie danych finansowych oceniają możliwości jednostki dotyczące spłat kredytów lub pożyczek. Dane prezentowane w sprawozdaniu finansowym muszą być więc wiarygodne i rzetelne. Muszą ujawniać prawdziwą ekonomicznie i finansowo sytuację jednostki.

Nadrzędnym celem rachunkowości jest prezentowanie faktycznego, zgodnego z rzeczywistością, przebiegu operacji gospodarczych i ukazywanie informacji o sytuacji majątkowej, finansowej oraz wyniku finansowym jednostki. Odbywa się to poprzez proces pomiaru kategorii ekonomicznych nazywany wyceną.

Pomiar kategorii ekonomicznych w systemie rachunkowości to jedno z kluczowych zadań stawianych współczesnej rachunkowości. Problematyka wyceny stanowi jeden z głównych elementów polityki rachunkowości, którą każda jednostka prowadząca księgi rachunkowe musi posiadać. Jednostki mogą stosować różne metody wyceny, takie jak m.in. koszt historyczny, wartość godziwa czy metody zamortyzowanego kosztu. Wybór metody wpływa na wartość bilansową aktywów i pasywów, co może również oddziaływać na wynik finansowy jednostki.

Celem niniejszej monografii jest zaprezentowanie, w sposób usystematyzowany, zasad wyceny wybranych pozycji aktywów i pasywów, jako kluczowego aspektu polityki rachunkowości. Zakres tematyczny został rozwinięty w siedmiu głównych rozdziałach publikacji.

W rozdziale pierwszym zwrócono w szczególności uwagę na pojęcie i istotę wyceny w rachunkowości, przede wszystkim w ujęciu regulacji prawnych, jak też zaprezentowano koncepcje, parametry oraz modele wyceny aktywów i pasywów.

Rozdział drugi poświęcono problematyce środków trwałych – omówiono ich istotę, zasady amortyzowania oraz ujęcie w sprawozdaniu finansowym. Dokonano także pogłębionej analizy zasad ujmowania, wyceny i ujawniania środków trwałych w świetle regulacji krajowych oraz międzynarodowych.

W rozdziale trzecim monografii poruszono problematykę inwestycji zarówno finansowych, jak i niefinansowych. Zaprezentowano zasady ich klasyfikowania, jak również różnice w ujęciu długo- i krótkoterminowych inwestycji finansowych oraz nieruchomości inwestycyjnych.

W rozdziale czwartym zaprezentowano istotę oraz znaczenie materiałów dla prowadzonej działalności gospodarczej, jak też zasady ustalania wartości początkowej materiałów i możliwe do stosowania sposoby wyceny ich rozchodu.

Rozdział piąty poświęcono problematyce wyceny obrotu towarowego. Ukazano w nim m.in. zasady ustalania i kalkulacji marży handlowej, ewidencji księgowej towarów w handlu hurtowy oraz detalicznym.

W rozdziale szóstym ukazano kwestię tworzenia rezerw jako ważny element polityki rachunkowości, która określa kryteria tworzenia rezerw i zasady ich prezentacji w sprawozdaniu finansowym. Tworzenie i prezentowanie rezerw pozwala jednostce na lepsze zarządzanie ryzykiem finansowym oraz przygotowanie się do poniesienia przyszłych zobowiązań.

W rozdziale siódmym przedstawiono rozważania dotyczące wpływu wyceny na wynik finansowy, zwłaszcza w aspekcie strategii wykorzystywanych do kształtowania wyniku finansowego.

Niniejsza publikacja ma charakter uniwersalny, jeśli chodzi o prezentację zasad wyceny kategorii ekonomicznych, które mogą budzić zainteresowanie ze względu na ich charakter, znaczenie dla jednostki, jak również stopień skomplikowania sposobu dokonywania wyceny.

Monografia przeznaczona jest głównie dla studentów kierunków ekonomicznych, ale może być też wykorzystana przez każdego, kto zainteresowany jest problematyką pomiaru kategorii ekonomicznych w systemie rachunkowości.

1. POJĘCIE I ISTOTA WYCENY W RACHUNKOWOŚCI

(Judyta Witowska¹)

1.1. Relacja pomiędzy pomiarem a wyceną w systemie rachunkowości

Zarówno w teorii, jak również praktyce gospodarczej zdefiniowanie pojęcia „rachunkowość” okazuje się zagadnieniem złożonym i niejednoznacznym. W literaturze przedmiotu krajowej i zagranicznej spotyka się wiele różnych ujęć definicyjnych, co wynika z dynamicznego rozwoju tej dziedziny oraz jej interdyscyplinarnego charakteru (Gmytrasiewicz, Karmańska, Olchowicz, 2000). Rachunkowość, jako system informacyjny jednostek, obejmuje bowiem szereg funkcji: od rejestracji i ewidencji, przez analizę, interpretację danych, aż po ich prezentację w sprawozdaniach finansowych.

Biorąc pod uwagę złożone i wielowymiarowe aspekty rozwijającej się teorii rachunkowości oraz praktyki jej stosowania, dość trudno wskazać jedną, powszechnie obowiązującą definicję. Mimo to, w wielu opracowaniach naukowych i praktycznych ujęciach, wspólnym mianownikiem pozostaje uznanie, że rachunkowość stanowi naukę o pomiarze zjawisk gospodarczych (Gmytrasiewicz i in., 2000; Kuzior, 2017; Szczypa, 2017). Pomiar ten często utożsamiany jest z wyceną, która odbywa się przy użyciu miernika pieniężnego i służy wiernemu odwzorowaniu sytuacji ekonomiczno-finansowej jednostki.

Dla pełnego oraz precyzyjnego zrozumienia zasad funkcjonowania systemu rachunkowości istotne jest jasne zdefiniowanie i rozróżnienie pojęć „pomiar” oraz „wycena”. Zgodnie z definicją przedstawioną w *Małym słowniku języka polskiego* (Sobol, 1993), pomiar to „wynik mierzenia”. W ujęciu bardziej rozwiniętym pomiar określany jest jako zespół czynności wykonywanych w celu ustalenia miary określonej wielkości fizycznej lub umownej, która rozumiana jest jako iloczyn jednostki miary i liczby określającej wartość liczbową tej wielkości (Grabiński, 2010). Innymi słowy, jest to porównanie wartości danej wielkości z jednostką miary tej wielkości (Olędzki, 2003; Szczypa, 2017; Tkocz-Wolny, 2016).

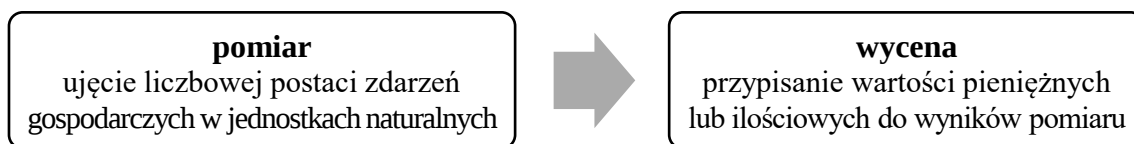
Próbując odnieść definicję pomiaru na płaszczyznę rachunkowości, można przyjąć, że jest to proces nadania wartości liczbowej (najczęściej w jednostkach naturalnych) określonego zdarzeniu gospodarczemu, które wcześniej zostało ujęte w formie opisowej (Poniatowska, 2013; Szczypa, 2017). Jednostkami tymi mogą być m.in. sztuki, kilogramy, roboczogodziny, liczba kontrahentów bądź też inne miary niefinansowe (z wyjątkiem pomiaru środków pieniężnych, który wyrażany jest w mierniku pieniężnym).

Pomiar w rachunkowości może mieć charakter pomiaru incydentalnego bądź ciągłego (Szczypa, 2017). Pomiar incydentalny to pomiar, który prowadzony jest w związku z wystąpieniem konkretnego zdarzenia gospodarczego w dokładnie określonym czasie. Pomiar ciągły prowadzony jest z kolei w sposób nieprzerwalny i związany jest najczęściej z wykorzystaniem odpowiednich narzędzi pomiarowych, umożliwiających bieżącą rejestrację procesów, tj. elektroniczna ewidencja czasu pracy, monitorowanie poziomu zużycia energii czy pomiar czasu pracy maszyn.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Wyniki uzyskane w procesie pomiaru stanowią podstawę do przeprowadzenia wyceny, co oznacza, że pomiar pełni funkcję etapu poprzedzającego wycenę. Zgodnie z definicją zaprezentowaną w *Małym słowniku języka polskiego* (Sobol, 1993), wycena to „określenie, wyznaczenie ceny na coś”. W literaturze rachunkowości wycena definiowana jest m.in. jako „wycena bilansowa lub wycena składników majątkowych, polegająca na ustaleniu wartości ewidencyjnych oraz pozycji sprawozdań finansowych” (Gmytrasiewicz, 2005).

Odnosząc wycenę do pomiaru, można stwierdzić, że wycena stanowi wartościowe (najczęściej pieniężne) ujęcie wyników pomiaru (Mazur, 2016). Proces ten zachodzi po etapie gromadzenia danych pierwotnych i jest integralną częścią systemu informacyjnego rachunkowości. Na rysunku 1 ukazana została sekwencyjna zależność pomiędzy procesem pomiaru a procesem wyceny prowadzonym w ramach rachunkowości.

Rysunek 1. Zależność pomiędzy pomiarem a wyceną w rachunkowości.

Źródło: opracowanie własne.

Pomiar pełni funkcję etapu pierwotnego, w którym zdarzenia gospodarcze ujmowane są w postaci liczbowej w jednostkach naturalnych (np. sztuki, kilogramy, roboczogodziny). Wyniki tego etapu stanowią bazę danych wejściowych do procesu wyceny, polegającego na przypisaniu wartości pieniężnych lub ilościowych ustalonym wcześniej wielkościom. Należy podkreślić, że definiowanie wyceny jako efektu pomiaru wyrażonego w mierniku pieniężnym odnosi się głównie do rachunkowości finansowej. W rachunkowości zarządczej wycena może przyjmować również charakter ilościowy, dostosowany do specyficznych potrzeb odbiorców informacji (Hońko, 2008; Szczypa, 2017).

Proces pomiaru od wyceny rozróżnia nie tylko poziom stosowanych miar, ale też cel prowadzonych działań, etap, na jakim jest realizowana, a także kto wykonuje dane prace. Syntetyczne zestawienie przedstawiające porównanie procesu pomiaru i wyceny w rachunkowości zostało ujęte w tabeli 1.

Tabela 1

Zestawienie zależności pomiędzy pomiarem a wyceną w rachunkowości

Kryteria	Pomiar	Wycena
Cel	Ustalenie ilości wykorzystanych zasobów oraz ilości osiągniętych korzyści (ilości posiadanych, wykorzystanych lub zużytych składników aktywów i pasywów)	Ustalenie wartości składników majątkowych aktywów i pasywów oraz osiągniętych przychodów i poniesionych kosztów
Etap procesu informacyjnego rachunkowości	Etap gromadzenia danych	Etap przetwarzania danych
Kto wykonuje	W przeważającej większości urzędnicy, maszyny, może również człowiek	W przeważającej większości człowiek przy wsparciu systemów informatycznych
Jednostka miary	Dane ilościowe lub jakościowe	Waluta

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Wprowadzenie do zaawansowanej rachunkowości finansowej” (s. 18), P. Szczypa, 2017, w: *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*, P. Szczypa (red.), Warszawa: CeDeWu.

Wycena w rachunkowości to działania mające na celu ustalenie kwot pieniężnych, w których poszczególne kategorie aktywów, pasywów, przychodów i kosztów oraz wynik finansowy mają być uwzględnione w księgach rachunkowych i sprawozdaniu finansowym (Poniatowska, 2009). Rachunkowość to nauka o charakterze praktycznym, dynamicznie rozwijająca się i podlegająca ciągłym modyfikacjom, wynikającym z potrzeb użytkowników informacji finansowej. Dostrzec to można choćby w zakresie definiowania i rozumienia procesu wyceny, którego pojęcie ewoluowało wraz z rozwojem międzynarodowych regulacji sprawozdawczości finansowej. W efekcie, kolejne wersje Założeń Koncepcyjnych Sporządzania i Prezentacji Sprawozdań Finansowych, a także Ram Koncepcyjnych Sprawozdawczości Finansowej w odmienny sposób prezentowały termin „wycena”. Pierwsza definicja wyceny, z 1989 roku, ograniczała się głównie do sprawozdawczości finansowej i koncentrowała się na ustaleniu wartości pieniężnych poszczególnych jej elementów, głównie dla celów bilansu oraz rachunku zysków i strat. Definicja z 2007 roku podkreślała pieniężny charakter wyceny, skupiając się na wycenie bilansowej. Współczesna definicja, z 2018 roku, i jej aktualizacja z 2021 roku prezentują szersze ujęcie wyceny jako procesu wyboru odpowiedniej podstawy pomiaru kategorii ekonomicznych (International Accounting Standards Board (IASB), 2021). Ewolucja w sposobie definiowania pojęcia „wycena” przez międzynarodowe regulacje rachunkowości została ukazana w tabeli 2.

Tabela 2

Ewolucja definicji wyceny w międzynarodowych regulacjach rachunkowości

Rok	Definicja wyceny	Podstawa prawna
1989	Proces ustalania kwot pieniężnych, w jakich elementy sprawozdania finansowego mają zostać ujęte i wykazane w bilansie oraz rachunku zysków i strat	Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements (IASB, 1989, par. 100)
2007	Wycena to proces zmierzający do ustalenia kwot pieniężnych, w jakich składniki sprawozdania finansowego mają zostać ujęte i wykazane w bilansie oraz rachunku zysków i strat	Conceptual Framework (IASB, 2007, par. 99)
2018	Elementy ujmowane w sprawozdaniach finansowych są kwantyfikowane w kategoriach pieniężnych. Wymaga to wyboru podstawy wyceny. Podstawa wyceny jest określoną cechą – np. kosztem historycznym, wartością godziwą lub wartością realizacji – odnoszącą się do wycenianego składnika. Zastosowanie podstawy wyceny do aktywa lub zobowiązania prowadzi do ustalenia miary tego składnika oraz powiązanych z nim przychodów i kosztów	Conceptual Framework for Financial Reporting (IASB, 2018, par. 6.1)
2021	Wycena jest procesem ustalania kwot pieniężnych, według których jednostka ujmuje aktywa, zobowiązania, przychody i koszty w sprawozdaniach finansowych	Conceptual Framework for Financial Reporting (IASB, 2021, par. 6.1)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Framework for the preparation and presentation of financial statements* (par. 100), International Accounting Standards Board. International Accounting Standards Committee, 1989; *Conceptual framework for the preparation and presentation of financial statements* (par. 99), International Accounting Standards Board, IFRS Foundation, 2007; *Conceptual framework for financial reporting*, International Accounting Standards Board. IFRS Foundation, 2018, pobrano z: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2019/issued/part-a/conceptual-framework-for-financial-reporting.pdf>; *Conceptual framework for financial reporting* (par. 6.1), International Accounting Standards Board, IFRS Foundation, 2021, pobrano z: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/conceptual-framework/>.

Ewolucja w formułowaniu terminu „wycena” w rachunkowości wskazuje na jego rozwój od ujęcia wąskiego, odnoszącego się do ustalenia wartości pieniężnych poszczególnych elementów bilansu oraz rachunku zysków i strat ku ujęciu szerszemu, które będzie obejmowało wszystkie elementy sprawozdań finansowych, podkreślając wartość użytkową dla odbiorców sprawozdań finansowych. Współczesne regulacje wskazują, że wycena nie ma jedynie charakteru technicznego przypisania wartości poszczególnym składnikom, ale jest procesem, który wymaga odpowiedniego doboru podstawy pomiaru uzależnionego od celu sprawozdawczości i kontekstu decyzyjnego.

1.2. Wycena w ujęciu regulacji prawnych

Rachunkowość jest dyscypliną naukową o charakterze praktycznych, której rozwój w dużej mierze zdeterminowany jest zmieniającym się otoczeniem gospodarczym oraz potrzebami użytkowników w zakresie informacji finansowej. Jak podkreślają L. Stevensen, D. Power, J. Ferguson i D. Collison (2017), rachunkowość należy postrzegać jako naukę o charakterze praktycznym, która – choć oparta na istotnych fundamentach teoretycznych i akademickich – mocno zakorzeniona jest w realiach gospodarczych. Współczesna rachunkowość wykracza poza tradycyjną funkcję ewidencyjną, pełniąc przede wszystkim funkcje informacyjne i kontrolne. Dane dostarczane przez systemy księgowe pozwalają na dokonywanie oceny sytuacji finansowej jednostek, co wzmacnia rolę rachunkowości jako narzędzia zapewniającego przejrzystość gospodarczych procesów oraz budowania zaufania w relacjach rynkowych.

Ewolucja rachunkowości pozostaje w ścisłej relacji z postępem technologicznym, procesami globalizacji oraz rozwojem rynków kapitałowych. Kluczowym czynnikiem determinującym jej przemiany jest rosnące zapotrzebowanie użytkowników na informacje zarówno finansowe, jak i niefinansowe. Tendencje te znajdują swoje odzwierciedlenie w regulacjach prawnych poszczególnych państw, które określają zakres oraz zasady funkcjonowania systemu rachunkowości jednostek, w tym reguły wyceny składników aktywów i pasywów. Normy i zasady rachunkowości wprowadzane przepisami prawa mają zapewnić rzetelność oraz wiarygodność informacji prezentowanych przez jednostki, ale przede wszystkim ujednolicić reguły prawne w ramach państw, co gwarantuje możliwość wiarygodnego porównywania danych pomiędzy jednostkami. Rozwój procesów globalizacyjnych sprawia, że narasta potrzeba wprowadzenia wspólnych uregulowań również dla rynku międzynarodowego (Ignatowski, 2009). Uregulowania o charakterze międzynarodowym mają za zadanie harmonizację i standaryzację przyjętych metod oraz zasad rachunkowości przez jednostki różnych krajów (Kuzior, Poniatowska, Wszelaki, 2018).

Polski system rachunkowości przyjmuje model kontynentalny rachunkowości, który charakteryzuje się systemem prawa skodyfikowanego (Buk, 2013). Podstawę prawną prowadzenia rachunkowości przez jednostki w Polsce, w tym regulacje odnoszące się do stosowanych metod wyceny, stanowią następujące akty normatywne:

- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości;
- Krajowe Standardy Rachunkowości (KSR);
- Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF);
- Dyrektywy Unii Europejskiej.

Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości z późniejszymi zmianami jest głównym aktem prawnym, który stosowany jest przez jednostki w Polsce w zakresie wyboru modeli i metod wyceny. W ustawie zdefiniowane zostało pojęcie polityki rachunkowości, którego jednym z elementów składowych są przyjęte przez jednostkę metody oraz zasady wyceny składników aktywów i pasywów. W rozdziale 4 Ustawy o rachunkowości (1994), zatytułowanym *Wycena aktywów i pasywów oraz ustalenie wyniku finansowego*, zapisano regulacje prawne dotyczące wyceny, dając jednak możliwość jednostkom wyboru określonych rozwiązań w zakresie wyceny w zależności od formy organizacyjno-prawnej jednostki, jej wielkości czy indywidualnych potrzeb podmiotu.

Uwzględniając zróżnicowanie w zakresie stosowania modeli i metod wyceny, ustawodawca w art. 3 Ustawy o rachunkowości dokonał klasyfikacji jednostek gospodarczych, wyodrębniając spośród ogółu podmiotów wskazanych w art. 2 Ustawy (1994) następujące kategorie podmiotów: jednostki mikro, małe, średnie, duże oraz duże grupy (grupy kapitałowe). Podział ten ma istotne znaczenie praktyczne, dając np. jednostkom mikro i małym możliwość stosowania szeregu uproszczeń, obejmujących m.in. zasady prowadzenia ksiąg rachunkowych, wycenę aktywów i pasywów, warianty sporządzania sprawozdań finansowych, a także organizację ewidencji księgowej. W załącznikach 4 i 5 do Ustawy (1994) zaprezentowany został zakres informacji wykazywanych w sprawozdaniach finansowych dla jednostek mikro oraz małych, a w załączniku 6 dla jednostek wykonujących działalność z zakresu pożytku publicznego i wolontariatu. Wszystkie te jednostki korzystają z uproszczeń odnoszących się do sprawozdania finansowego. Podmioty mikro oraz małe mogą stosować dwa poziomy uproszczeń. Pierwszy z nich odnosi się do zakresu i stopnia szczegółowości informacji wykazywanych w sprawozdaniu finansowym, a drugi do zasad wyceny aktywów oraz kapitałów prezentowanych w sprawozdaniu.

Warto zaznaczyć, że w polskich regulacjach prawnych w Ustawie o rachunkowości (UoR) brak jednoznacznej definicji pojęcia „wycena”. Natomiast w art. 28 określone zostały wskazane szczegółowe zasady wyceny aktywów i pasywów przy wykorzystaniu parametrów wyceny, takich jak: cena nabycia, koszt wytworzenia, kwota wymaganej zapłaty, wartości nominalnej czy wiarygodnie oszacowana wartość.

W ustawie o rachunkowości zdefiniowano parametry wyceny aktywów i pasywów (cena nabycia, koszt wytworzenia) oraz wskazano wytyczne w zakresie ich stosowania.

Ponadto przy prowadzeniu rachunkowości jednostki, ustalając politykę rachunkowości (w tym metody i zasady wyceny aktywów i pasywów), mają obowiązek wziąć pod uwagę też normy prawne, które nie są bezpośrednio związane z rachunkowością, a wynikają z innych ustaw, np. Kodeks spółek handlowych, Ustawa o gospodarce finansowej przedsiębiorstw państwowych, Prawo spółdzielcze (Kuzior, Poniatowska, Wszelaki, 2018).

Problematyka wyceny w rachunkowości poruszana jest również w Krajowych Standardach Rachunkowości, wydanych przez Komitet Standardów Rachunkowości (b.d.). Aktualnie obowiązujących jest 15 Krajowych Standardów Rachunkowości, a każdy z nich jest istotnie ważny z punktu widzenia wyceny składników i kształtowania polityki rachunkowości w jednostce. Zgodnie z art. 10 pkt 3 Ustawy o rachunkowości (1994), jednostki w sprawach nieuregulowanych przepisami ustawy, przyjmując politykę rachunkowości, mogą stosować Krajowe Standardy Rachunkowości. Warto podkreślić,

że ustawodawca traktuje Krajowe Standardy Rachunkowości nie jako źródło obligatoryjne, lecz fakultatywne, pozostawiając jednostce swobodę w zakresie ich stosowania (Bartoszewicz, Burchart, Dynowska, 2021).

Dynamiczny rozwój procesów globalizacyjnych i rosnące zapotrzebowanie na wiarygodne informacje finansowe ze strony różnorodnych interesariuszy przyczyniły się w istotny sposób do wprowadzenia rozwiązań regulacyjnych oraz prawnych o charakterze międzynarodowym (Dyhdalewicz, 2020). Dnia 15 października 2008 roku Parlament Unii Europejskiej przyjął w rozporządzeniu numer 1126/2008 obowiązek stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości przez wszystkie kraje członkowskie. Wprowadzenie wspólnych uregulowań prawnych wymusiło konieczność stopniowego dostosowywania przepisów krajowych już nie tylko do Dyrektyw Unii Europejskiej, ale też Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej i Założeń Koncepcyjnych (Rozporządzenie, 2002; Rozporządzenie, 2008). Na mocy tego rozporządzenia dokonano zapisu w ustawie o rachunkowości, wskazującego obligatoryjne i fakultatywne stosowanie zapisów międzynarodowych przez jednostki prowadzące rachunkowość w Polsce.

Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, pierwotnie przyjęte w 2008 roku, zostały zaktualizowane, a ich jednolity tekst został wprowadzony rozporządzeniem Komisji Unii Europejskiej z dnia 13 sierpnia 2023 roku (2023/1803). Aktualnie obowiązuje 17 Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), a Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) zostały opracowane w liczbie 41. Należy jednak zaznaczyć, że część z nich została uchylona lub zastąpiona przez nowsze regulacje, co stanowi element procesu ewolucji międzynarodowych ram rachunkowości i harmonizacji zasad sprawozdawczości finansowej.

Poszczególne regulacje zawarte w MSR i MSSF odnoszą się m.in. do zasad wyceny bilansowej składników majątkowych jednostki. Z perspektywy wyceny można zauważyć istotną różnicę pomiędzy regulacjami krajowymi a międzynarodowymi – podczas gdy ustawa o rachunkowości preferuje model oparty na koszcie historycznym, standardy międzynarodowe stopniowo odchodzą od tego podejścia na rzecz wyceny według wartości godziwej, której kompleksowe ujęcie zawiera MSSF 13 *Wycena w wartości godziwej*.

1.3. Definicje i zakres wyceny bieżącej oraz bilansowej

Uwzględniając moment, w którym ustalana jest wartość poszczególnych składników aktywów i pasywów, w rachunkowości można wyodrębnić dwa podstawowe rodzaje wyceny (Hońko, 2008; Kawacki, 2024; Poniatowska, 2013). Pierwszy z nich to wycena bieżąca, dokonywana w trakcie roku obrotowego, której celem jest zapewnienie prawidłowej ewidencji operacji gospodarczych. Wycena bieżąca może dotyczyć:

- 1) wyceny wstępnej (tzw. wyceny początkowej) – tj. wyceny dokonywanej w momencie przyjęcia składnika aktywów lub pasywów do ksiąg rachunkowych (np. moment zakupu, wytworzenia, nieodpłatnego przekazania, otrzymania w formie aportu);
- 2) wyceny w ciągu roku obrotowego – tj. w momencie wykorzystania danego składnika majątkowego, a przed zakończeniem roku obrotowego, przed dniem bilansowym i dotyczy np. wyceny rozchodu materiałów, towarów lub wyrobów gotowych (Szczypa, 2017; Poniatowska, 2009).

Wycena bieżąca sprzyja stosowaniu uproszczeń ewidencyjnych i jest niezbędna do systematycznej ewidencji operacji gospodarczych (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Drugim rodzajem wyceny jest wycena bilansowa, wykonywana podczas sporządzenia sprawozdania finansowego, a jej zadaniem jest ustalenie wartości końcowej aktywów i pasywów. Wycena bilansowa w odróżnieniu od wyceny bieżącej wymaga stosowania ściśle określonych procedur weryfikacji. Zgodnie z art. 28 ust. 1 Ustawy o rachunkowości (1994), jednostki mają obowiązek dokonać wyceny aktywów i pasywów nie rzadziej niż na dzień bilansowy. W procesie wyceny bilansowej należy uwzględnić szereg determinant, takich jak: stopień zużycia składnika, utrata jego wartości, różnice kursowe powstające przy wycenie w walucie obcej, potencjalne korzyści ekonomiczne wynikające z zastosowania wartości godziwej czy odsetki wynikające z ustalenia wymaganej kwoty zapłaty należności bądź też zobowiązań (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021). Zestawienie determinant wyceny bilansowej wraz z ich charakterystyką i wpływem na proces wyceny został przedstawiony w tabeli 3.

Tabela 3

Determinanty wyceny bilansowej

Determinanta wyceny	Charakterystyka	Wpływ na wycenę bilansową
Stopień zużycia składnika	Określa poziom zużycia środków trwałych lub innych aktywów	Wartość bilansowa aktywów zostaje pomniejszona o odpisy amortyzacyjne oraz ewentualne odpisy aktualizujące ich wartość
Utrata wartości	Utrata wartości składników może nastąpić na skutek czynników wewnętrznych (tj. uszkodzenie, przestarzałość) lub na skutek czynników zewnętrznych (np. zmiany rynkowe czy technologiczne)	Wymusza dokonanie odpisów aktualizujących wartości składników majątkowych
Różnice kursowe	Powstają podczas wyceny aktywów i pasywów wyrażonych w walucie obcej	Różnice kursowe mogą powodować zwiększenie bądź zmniejszenie wartości aktywów i pasywów oraz mogą wpływać na wynik finansowy jednostki
Potencjalne korzyści ekonomiczne (wartość godziwa)	Ukazują spodziewane przyszłe przepływy pieniężne możliwe do uzyskania z aktywów bądź w związku z uregulowaniem zobowiązań	Umożliwiają odzwierciedlenie wartości rynkowej aktywów i pasywów
Odsetki od należności i zobowiązań	Dotyczą dyskonta lub kapitalizacji odsetek w zależności od terminu wymagalności	Korygują wartość należności i zobowiązań

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 63), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu.

Przedstawione determinanty wyceny bilansowej potwierdzają, że proces pomiaru składników majątkowych jednostki nie ma jedynie technicznego charakteru, ale wymaga stosowania profesjonalnego osądu w oparciu o regulacje prawne oraz uwarunkowania

ekonomiczne. Właściwa ich identyfikacja i zastosowanie w procesie wyceny w istotny sposób wpływają na wiarygodność, porównywalność oraz przejrzystość sprawozdań finansowych (Mazur, 2016).

Wycena aktywów i pasywów stanowi integralny element polityki rachunkowości każdej jednostki i wynika bezpośrednio z zapisów Ustawy o rachunkowości (1994) oraz Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej. Polityka rachunkowości opisująca wycenę aktywów w szczególności prezentuje zasady ustalania ich wartości początkowej, wycenę w ciągu roku obrotowego i wycenę bilansową (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021). Jednostki stosujące MSR/MSSF dokonują z kolei wyceny aktywów i pasywów przy początkowym oraz po początkowym ujęciu składników, co obejmuje wycenę bilansową (Ibidem).

1.4. Koncepcja wyceny w rachunkowości

Wycena w rachunkowości jest niezwykle ważnym elementem determinującym użyteczność informacyjną sprawozdań finansowych jednostek. Od jakości, rzetelności oraz adekwatności przyjętych rozwiązań wyceny zależą decyzje obecnych, a także potencjalnych dostawców kapitału (Artienwicz, Bartoszewicz, Cygańska, Wójtowicz, 2021). Współczesne modele wyceny, chcąc odzwierciedlić złożoność procesów gospodarczych, wykorzystują wiele parametrów, przez co określane są mianem modeli multiparametrycznych (Hońko, 2013). Należy jednak zauważyć, że – w zależności od przyjętych parametrów wyceny – wartości ukazywane w sprawozdaniach mogą istotnie różnić się, co może mieć wpływ na porównywalność i wiarygodność prezentowanych danych (Ibidem).

W literaturze przedmiotu dostrzega się zróżnicowane ujęcia pojęć związanych z wyceną i wartością, co może prowadzić do trudności interpretacyjnych, a w efekcie wpływać na przejrzystość oraz zrozumiałość informacji pochodzących ze sprawozdań finansowych. Jak zauważa S. Hońko (2013), obserwuje się stosowanie w sposób zamienny terminów takich jak: „podstawy wyceny”, „zasady wyceny” (Kurek, Zielińska, 2005), „koncepcje wartości” (Mućko, 2008) czy „atrybuty wartości” (Nowak, 2010).

Koncepcje (inaczej podstawy) wyceny w rachunkowości należy zrozumieć nie jako techniczne, szczegółowe wytyczne dotyczące szacowania wartości składników prezentowanych w sprawozdaniu finansowym, lecz jako podejście ogólne – „filozofię wyceny” (Hońko, 2013). Poszczególne koncepcje wyceny stanowią natomiast zbiór parametrów wyceny, które posiadają podobną treść ekonomiczną i można je uporządkować, przyjmując kryterium czasu bądź podmiotu.

Koncepcje wyceny, podobnie jak sam termin „wycena”, podlegają nieustannej ewolucji, dostosowując je do zmieniających się warunków gospodarczych i regulacyjnych. W literaturze przedmiotu wyróżnia się cztery klasyczne koncepcje wyceny aktywów i pasywów (Emerling, 2015; Hońko, 2008; Hońko, 2013; Kaczmarczyk, 2015; Poniatowska, 2009; Wierzińska, 2014):

- koszt historyczny;
- aktualna cena nabycia (koszt bieżący);
- wartość możliwa do uzyskania (wartość realizacji);
- wartość bieżąca.

Koszt historyczny (ang. *historical cost*) definiowany jest jako łączna wartość środków pieniężnych bądź ich ekwiwalentów, jakie jednostka musiała ponieść, aby nabyć składniki majątku, co w przyszłości ma pozwolić na osiągnięcie korzyści ekonomicznych (Gierusz, 2011). W ramach kosztu historycznego wyodrębniono parametry wyceny, takie jak cena zakupu, cena nabycia czy koszt wytworzenia.

Aktywa wycenia się na dzień nabycia według zapłaconej kwoty (ceny nabycia, zakupu) bądź kosztu wytworzenia lub w wartości godziwej zapłaty niepieniężnej, która została poniesiona, aby je nabyć (Hońko, 2013; Poniatowska, 2009). Zobowiązania ujmuje się w wartości odpowiadającej kwocie, którą jednostka przewiduje uregulować w normalnym toku prowadzonej działalności.

Wycena oparta na kategoriach historycznych posiada szereg zalet, co sprawia, że jest od wielu dekad wykorzystywana i powszechnie stosowana w rachunkowości. Jednym z głównych atutów stosowania tej koncepcji jest sprawdzalność wyników. Wynika to z faktu, że podstawą wyceny są obiektywne dokumenty źródłowe, których rzetelność łatwo zweryfikować. Koncepcja ta zapewnia też wysoki poziom obiektywizmu, ograniczając konieczność posługiwania się subiektywnymi szacunkami czy osądami. Koszt historyczny cechuje się też prostotą pomiaru, która nie wymaga stosowania rozbudowanych algorytmów obliczeniowych do przygotowania wyceny, dzięki czemu uzyskane wyniki są zrozumiałe zarówno dla sporządzających sprawozdane, jak i dla użytkowników informacji finansowej. Nie bez znaczenia jest możliwość jednoznacznego ujęcia wyceny w ramach kosztu historycznego w aktach prawnych bądź innych przepisach i regulacjach parametrów, co sprawia łatwość w standaryzacji wyceny historycznej. Dzięki temu jest zbieżny z regulacjami podatkowymi, co zwiększa jego wykorzystanie praktyczne. Niskie koszty pozyskania informacji do wyceny zgodnie z koncepcją kosztu historycznego sprzyjają zachowaniu ciągłości przyjętych zasad wyceny. Wycenę historyczną cechuje też łatwość w weryfikacji podczas prowadzonego audytu. Wymienione powyżej zalety wyceny w ramach koncepcji kosztu historycznego potwierdzają, że koncepcja ta cechuje się dużą wiarygodnością rezultatów, dzięki czemu nadal pozostaje ważnym punktem odniesienia zarówno w teorii, jak i praktyce rachunkowości (Gierusz, 2011; Kaczmarczyk, 2015).

Należy jednak zauważyć, że wycena oparta na koszcie historycznym obarczona jest ograniczeniami. W szczególności nie odzwierciedla ona bieżących warunków rynkowych, co skutkuje ograniczoną aktualnością prezentowanych danych i potencjalnymi rozbieżnościami względem wartości rynkowej. Jej użyteczność w procesach decyzyjnych jest niższa, gdyż wartość historyczna nie zawsze odzwierciedla przyszłe korzyści ekonomiczne możliwe do wygenerowania przez dany składnik aktywów.

Aktualna cena nabycia, inaczej nazywana kosztem bieżącym bądź kosztem odtworzenia, to kolejny parametr wyceny w ramach koncepcji kosztu historycznego. Oznacza on wartość, jaką trzeba by było ponieść, aby w warunkach bieżących nabyć składnik o takim samym charakterze. Aktywa wyceniane są zgodnie z zasadą, ile aktualnie należałoby zapłacić, chcąc pozyskać identyczny lub równoważny składnik aktywów. Zobowiązania wyceniane są zaś w kwocie niezdyskontowanych przepływów środków pieniężnych bądź ich ekwiwalentów, które byłyby obecnie wymagane, aby uregulować zobowiązanie (Hońko, 2013; Poniatowska, 2009). Przykładowymi parametrami wyceny w ramach kosztu bieżącego są: wartość odtworzeniowa i wartość godziwa – podejście kosztowe (Hońko, 2013).

Koncepcja wyceny jako wartości możliwej do uzyskania w swych założeniach przyjmuje zasadę wyceny według cen sprzedaży (tj. realizacji). Według tej koncepcji składniki aktywów wyceniane są na podstawie wartości równej środkom pieniężnym, jakie można byłoby otrzymać, zbywając dany składnik aktywów w normalnych warunkach zaplanowanej transakcji. Zobowiązania natomiast wykazywane są zgodnie z wartością realizacji, czyli w zdyskontowanej kwocie środków pieniężnych bądź ich ekwiwalentów, którą można przewidywać, że byłaby zapłacona w celu uregulowania zobowiązań w toku prowadzonej działalności (Olchowicz, 2016). Wśród przykładowych parametrów wyceny, zgodnie z koncepcją wartości możliwej do uzyskania (realizacji), można wymienić (Hońko, 2013):

- wartość rynkową;
- wartość godziwą (podejście rynkowe);
- wartość netto możliwą do realizacji;
- skorygowaną cenę nabycia;
- wartość rezydualną (końcową);
- wartość odzyskiwalną (wartość godziwą).

Kolejną koncepcją wyceny według kosztu historycznego jest wartość bieżąca. Według tego podejścia, aktywa są wyceniane na podstawie zdyskontowanej kwoty bieżącej przyszłych wpływów środków pieniężnych netto, które będą wynikiem normalnie prowadzonej działalności. Zobowiązania są wykazywane w zdyskontowanej wartości bieżącej przyszłych wpływów środków pieniężnych netto, które są przewidywane do uregulowania w ramach normalnie prowadzonego toku działalności (Olchowicz, 2016; Hońko, 2013; Poniatowska, 2009).

W praktyce rachunkowości wycena aktywów i pasywów opiera się na szeregu parametrów, które determinują sposób ustalania ich wartości w sprawozdaniach finansowych. Wybór określonych parametrów wyceny determinuje m.in. (Remlein, 2013; Matuszak, 2012; Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021):

- rodzaj prowadzonej wyceny (wycena początkowa, bieżąca, bilansowa);
- rodzaj składnika aktywów i pasywów;
- przyjęte modele i zasady wyceny w polityce rachunkowości jednostki;
- cel sporządzania wyceny.

Jak wskazują E.A. Hendiksen i M.F. van Breda w *Teorii rachunkowości* (2002), cele wyceny są tożsame z celami rachunkowości i z punktu widzenia podejścia semiotycznego do rachunkowości jako języka można wyróżnić następujące cele wyceny: syntaktyczne, semantyczne oraz pragmatyczne. Cele syntaktyczne opierają się na założeniu, że wycena powinna być dostosowana do logiki rachunkowości wykorzystującej koszt historyczny. Rachunkowość ma za zadanie rejestrowanie wszystkich zmian dotyczących wartości poszczególnych składników majątkowych. Metody wyceny stosowane w rachunkowości powinny być dobierane w taki sposób, aby zapewnić zgodność z określonym zjawiskiem ekonomicznym, dzięki czemu spełniony będzie cel semantyczny wyceny. Cele pragmatyczne wyceny natomiast skoncentrowane są na spełnieniu funkcji użyteczności generowanej informacji, czyli odpowiedzialności w rachunkowości (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Ł. Matuszak (2012) podkreśla, że z teorii rachunkowości jednoznacznie wynika, iż wybór konkretnej metody wyceny elementów kategorii sprawozdania finansowego (m.in. parametrów wyceny) powinien wynikać z celu, jaki ma realizować sprawozdanie.

1.5. Parametry i modele wyceny aktywów oraz pasywów

W praktyce jednostek proces wyceny podporządkowany jest określonym zasadom, które odzwierciedlają ogólnie przyjęte konwencje oraz reguły ustalania ich wartości. W Założeniach Koncepcyjnych Sprawozdawczości Finansowej (2018) zostały wyróżnione dwie zasady wyceny: zasada kosztu historycznego i zasada wartości bieżącej (Karwowski, 2021). Koszt historyczny ma za zadanie odzwierciedlić ceny transakcji bądź zdarzeń, które przyczyniły się do powstania składnika aktywów, zobowiązań, kosztów lub dochodów. Wycena, zgodnie z zasadą wartości bieżącej, ma z kolei ukazać warunki panujące w dniu wyceny. W ramach wartości bieżącej wyodrębnia się wartość godziwą, wartość użytkową aktywów oraz wartość realizacji zobowiązań i ich aktualny koszt (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Zgodnie z Założeniami Koncepcyjnymi Sprawozdawczości Finansowej (2018), przydatność informacji finansowej uzależniona jest od jej wartości predykcyjnej oraz wartości potwierdzającej. W tym kontekście zasada zarówno kosztu historycznego, jak też wartości bieżącej pełni funkcję prognostyczną i weryfikacyjną w zależności od warunków ich stosowania (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021). W zależności od okoliczności zasady te umożliwiają dostarczenie informacji użytecznych w prognozowaniu przyszłych wyników jednostki bądź weryfikację wcześniejszych założeń i ocen, co w efekcie przyczynia się do zwiększenia wiarygodności procesu decyzyjnego użytkowników sprawozdań finansowych.

Przepisy Ustawy o rachunkowości (1994) wskazują, że na dzień bilansowy stosuje się zasadę kosztu historycznego oraz zasadę wartości bieżącej, przy czym: do wyceny aktywów wykorzystywanych w działalności operacyjnej wykorzystuje się zasadę kosztu historycznego, a ceny bieżące (ceny rynkowe) stosowane są do wyceny aktywów w ramach działalności inwestycyjnej jednostki. Podstawowe parametry wyceny występujące w polskim prawie bilansowym zostały zestawione w tabeli 4.

Tabela 4

Parametry wyceny stosowane w polskim prawie bilansowym

Parametr wyceny	Charakterystyka
Cena zakupu składnika aktywów	jest równa kwocie należnej dostawcy, bez podlegających odliczeniu: podatku od towarów i usług oraz podatku akcyzowego. W przypadku importu cena zakupu uwzględnia dodatkowe obciążenia o charakterze publiczno-prawnym
Cena nabycia składnika aktywów	jest równa cenie zakupu powiększonej o koszty bezpośrednio związane z zakupem i przystosowaniem składnika do użytkowania
Koszt wytworzenia produktu	obejmuje koszty bezpośrednio związane z danym produktem oraz część kosztów pośrednich, które w uzasadniony sposób związane są z wytworzeniem wyrobu
Cena (wartość) sprzedaży netto składnika aktywów	możliwa do uzyskania cena, pomniejszona o podatek od towarów i usług, podatek akcyzowy, rabaty, opusty i inne podobne obniżki, a także koszty związane z przygotowaniem do sprzedaży i jej przeprowadzeniem, oraz powiększona o należne dotacje przedmiotowe. Jeżeli ustalenie takiej ceny nie jest możliwe, wartość godziwą składnika należy określić w inny sposób na dzień bilansowy
Cena sprzedaży	to wartość rynkowa aktywów, odpowiadająca cenie, po której sprzedawcy oferują je do sprzedaży na otwartym rynku

Wartość godziwa	to wartość, po jakiej dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie spłacone na warunkach transakcji rynkowej, zawartej między niezależnymi, dobrze poinformowanymi i zainteresowanymi stronami
Wartość nominalna	to kwota emisyjna papierów wartościowych, środków pieniężnych oraz kapitałów określona w umowach spółek kapitałowych, spółdzielni oraz podmiotów prowadzących działalność w innych formach organizacyjno-prawnych
Skorygowana cena nabycia (zamortyzowany koszt)	to cena nabycia, w której składnik aktywów finansowych lub zobowiązań został ujęty po raz pierwszy, skorygowana o spłaty, odpisy aktualizujące oraz różnicę między wartością początkową a wartością w terminie wymagalności, ustaloną przy zastosowaniu efektywnej stopy procentowej
Kwota wymaganej zapłaty należności, zobowiązań	to wartość należności/zobowiązań wraz z należnymi odsetkami

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.); „Kategorie cen stosowanych do wyceny pasywów na dzień bilansowy”, *Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 1(625), pobrano z: <https://www.gofin.pl/bilans/17,8,231,456,kategorie-cen-stosowanych-do-wyceny-aktywow-i-pasywow-na.html>; *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości* (s. 30-31), S. Hońko, 2008, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego; *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 58-60), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu.

Przykłady zastosowania parametrów wyceny poszczególnych składników majątkowych, zgodnie z Ustawą o rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej, przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5

Metody wyceny składników majątkowych na dzień bilansowy według Ustawy o rachunkowości i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej

Nazwa składnika	Metoda wyceny	
	Ustawa o rachunkowości	Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej
Wartości niematerialne i prawne (Ustawa o rachunkowości) Wartości niematerialne (MSR 38)	według ceny nabycia lub kosztu wytworzenia lub wartości przeszacowanej pomniejszonych o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości oraz amortyzacji	według ceny nabycia lub wartości przeszacowanej pomniejszonych o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości oraz amortyzacji (wartość firmy zamiast amortyzacji podlega testom na utratę wartości)
Rzeczowe aktywa trwałe	według ceny nabycia, kosztów wytworzenia bądź wartości przeszacowania pomniejszonych o odpisy i amortyzację	według ceny nabycia lub wartości przeszacowanej pomniejszonych o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości oraz amortyzację
Nieruchomości inwestycyjne	według ceny nabycia lub kosztu wytworzenia pomniejszonych o odpisy i amortyzację lub wartość rynkowa	według ceny nabycia lub wartości rynkowej (możliwość wyceny zgodnie z MSR nr 40 w wartości godziwej)

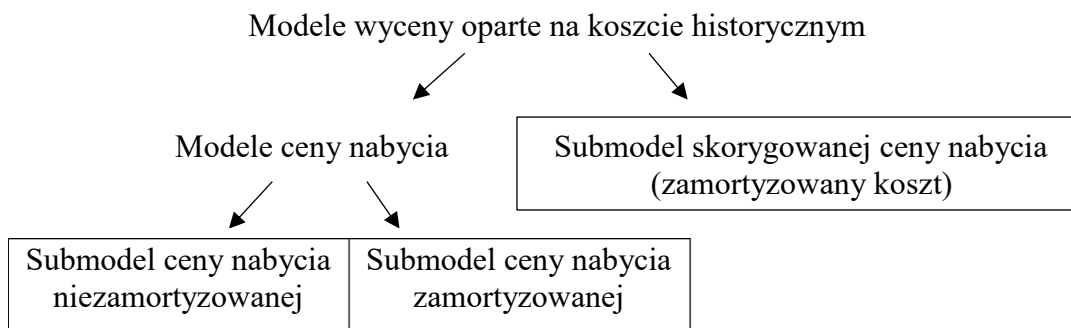
Rzeczowe składniki aktywów obrotowych	według ceny nabycia lub kosztu wytworzenia w wartości nie wyższej niż cena sprzedaży netto	przyjmuje się niższą z wartości spośród obliczonych: według ceny nabycia/kosztu wytworzenia lub wartości netto możliwej do uzyskania
Należności	według kwoty wymaganej zapłaty (z zachowaniem zasady ostrożnej wyceny)	zgodnie ze skorygowaną ceną nabycia uwzględniającą utratę wartości i dyskonto
Zobowiązania	według kwoty wymaganej zapłaty	zgodnie ze skorygowaną ceną nabycia
Rezerwy	według uzasadnionej, wiarygodnie oszacowanej wartości	według uzasadnionej, wiarygodnie oszacowanej wartości zobowiązań

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Wycena aktywów i pasywów na dzień bilansowy*, P. Czarnecki, 2024, Warszawa: MDDP Outsourcing, pobrano z: <https://www.mddp-outsourcing.pl/wycena-aktywow-i-pasywow-na-dzien-bilansowy/>; „Polityka rachunkowości w zakresie wyceny aktywów i zobowiązań”, M. Kawacki, 2024, w: M. Remlein, M. Masztalerz (red.), *Polityka rachunkowości w kształtowaniu obrazu jednostki gospodarczej* (s. 32-33), Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu; Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.).

Przyjmując parametry wyceny zdefiniowane w krajowych regulacjach prawnych oraz zasady wyceny prezentowane w Założeniach Koncepcyjnych Sprawozdawczości Finansowej, wyróżnić można trzy modele wyceny aktywów i pasywów (Jaruga, 2005; Poniatowska, 2009; Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021):

- modele oparte na koszcie historycznym;
- modele oparte na wartości godziwej;
- modele mieszane (hybrydowe).

Wymienione modele wyceny wykorzystywane są głównie przez jednostki do wyceny bilansowej. W modelach opartych na koszcie historycznym wycena bilansowa aktywów i pasywów dokonywana jest w odniesieniu do ich wartości początkowej, obejmującej cenę zakupu, cenę nabycia, koszt wytworzenia bądź wartość nominalną (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021). W ramach modeli opartych na koszcie historycznym można wyróżnić submodele wykorzystujące niezamortyzowaną cenę nabycia, zamortyzowaną cenę nabycia i skorygowaną cenę nabycia – tzw. koszt zamortyzowany (Ibidem). Modele wyceny oparte na koszcie historycznym zostały ukazane na rysunku 2.

Rysunek 2. Modele wyceny aktywów i pasywów oparte na koszcie historycznym.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Metody i modele wyceny bilansowej aktywów i pasywów” (s. 167), L. Poniatowska, 2009, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 53(109); *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 67), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu.

Submodel ceny nabycia niezamortyzowanej pozwala uwzględnić w wartości bilansowej aktywów ich wartość początkową, która została pomniejszona jedynie o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości. Koszt historyczny, czyli wartość początkowa składnika majątku, nie podlega amortyzacji w tym modelu. Wartość amortyzacji uwzględniana jest natomiast w submodelu ceny nabycia zamortyzowanej. W modelu tym w wartości bilansowej uwzględnia się wartość początkową aktywów, pomniejszoną o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości i odpisy z tytułu amortyzacji.

W submodelu skorygowanej ceny nabycia (tzw. zamortyzowanego kosztu) w wartości bilansowej aktywów i zobowiązań uwzględnia się ich wartość początkową, która jest powiększona o odsetki naliczone zgodnie z efektywną stopą procentową, a pomniejszone o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości i przyływy pieniężne związane z daną pozycją (Ibidem).

Przykłady wykorzystania poszczególnych submodeli w ramach modeli opartych na koszcie historycznym w procesie wyceny określonych składników bilansowych zostały zaprezentowane w tabeli 6.

Tabela 6

Wykorzystanie submodeli w ramach modeli opartych na koszcie historycznym w procesie wyceny składników bilansowych

Modele oparte na koszcie historycznym	Nazwa submodelu	Przykłady zastosowania
	Submodel ceny nabycia niezamortyzowanej	• grunty, • wartość firmy, • wartości niematerialne i prawne bez wskazanego okresu użytkowania, • instrumenty kapitałowe (dla których podmiot nie może wiarygodnie oszacować wartości godziwej)
	Submodel ceny nabycia zamortyzowanej	• środki trwałe, • wartości niematerialne i prawne, • nieruchomości inwestycyjne
	Submodel skorygowanej ceny nabycia	• aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności, • pożyczki, należności i zobowiązania finansowe, które nie są wyceniane w modelu wartości godziwej

Zródło: opracowanie własne na podstawie *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 67), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu.

W modelach opartych na wartości godziwej podstawę wyceny stanowią takie parametry, jak cena sprzedaży, wartość bieżąca czy inaczej określona wartość godziwa. Modele oparte na wartości godziwej nie mają charakteru jednorodnego. W ramach tych modeli można wyróżnić modele:

- oparte na wartości przeszacowanej do wartości godziwej, w których skutki przeszacowania odnoszone są na kapitał z aktualizacji wyceny;
- oparte na bieżącej wycenie w wartości godziwej, zgodnie z którym na każdy dzień bilansowy dokonuje się przeszacowania wartości aktywów bądź zobowiązań do poziomu wartości godziwej, a skutki tego procesu ujmowane są w wyniku finansowym danego okresu, powodując powstanie odpowiednich przychodów lub kosztów.

W zależności od rodzaju składnika majątkowego, przeszacowania mogą być również odnoszone na pozostałe przychody i koszty operacyjne, a także na przychody i koszty finansowe. Modele oparte na wartości godziwej wykorzystywane są do wyceny m.in.: niektórych środków trwałych i wartości niematerialnych oraz prawnych, a także aktywów i zobowiązań finansowych, które wyceniane są w wartości godziwej.

Modele hybrydowe wyceny aktywów i pasywów, określane też jako modele mieszane, łączą w procesie wyceny bilansowej elementy kosztu historycznego i wartości godziwej. W podejściu tym wycena dokonywana jest w procesie dwuetapowym. W pierwszej kolejności ustalana jest wartość składnika według kosztu historycznego, po czym jego wartość godziwa. Następnie do sprawozdania finansowego przyjmuje się niższą z uzyskanych wartości, co ma pozwolić na ograniczenie ryzyka zawyżenia wartości składników. Modele hybrydowe nawiązują do międzynarodowych regulacji prawnych, a w szczególności do Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Przykładem ich zastosowania jest MSSF 5 *Aktywa trwale przeznaczone do sprzedaży oraz działalność zaniechana*, który przewiduje wycenę takich aktywów według niższej z wartości: bilansowej (koszt historyczny pomniejszony o umorzenie i odpisy aktualizujące) lub wartości godziwej pomniejszonej o koszty sprzedaży.

Stosowanie określonych modeli wyceny bilansowej aktywów oraz pasywów w istotny sposób może wpływać na poziom wyniku finansowego i prezentację sytuacji finansowo-majątkowej jednostki (Matuszak, 2013). W regulacjach krajowych dominują modele oparte na koszcie historycznym, zaś w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości i Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej dostrzega się przypisywanie znaczącej roli modelom opartym na wartości godziwej, co ma być odzwierciedleniem dążenia do wyceny w wartości ekonomicznej (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021; Mizak, 2019).

Warto podkreślić, że pomimo szerokiego wykorzystania wartości godziwej w regulacjach MSR i MSSF, kategoria ta nie ma charakteru jednoznacznego i nie zawsze jest łatwa do praktycznego zastosowania. Sposób jej ustalania może bowiem różnić się w zależności od przedmiotu wyceny i stosowanego standardu.

Bibliografia

- Adamek-Hyska, D., Kumor, I., Strojek-Filus, M., Wszelaki, A. (2021). *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości*. Warszawa: CeDeWu.
- Artienwicz, N., Bartoszewicz, N., Cygańska, M., Wójtowicz, P. (2020). *Kształtowanie wyniku finansowego w Polsce. Teoria – praktyka – stan badań*. Katowice: Wydawnictwo IUS PUBLICUM Instytut Prawa Gospodarczego Sp. z o.o.
- Bartoszewicz, A., Burchart, R., Dynowska, J. (2021). *Finansowo-zarządcze aspekty sprawozdawczości przedsiębiorstw*. Olsztyn: Instytut Badań Gospodarczych.
- Buk, H. (red.). (2013). *Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, Część 1*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Czarnecki, P. (2024). *Wycena aktywów i pasywów na dzień bilansowy*. MDDP Outsourcing Warszawa. Pobrano z: <https://www.mddp-outsourcing.pl/wycena-aktywow-i-pasywow-na-dzien-bilansowy/>.
- Dyduch, A., Swicka J., Stronczek, A. (2004). *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*. Wydawnictwo: C.H. Beck.
- Dyhdalewicz, A. (2020). Harmonizacja rachunkowości – wybrane zagadnienia. *Academy of Management*, 4(1), 54-65.

- Emerling, I. (2015). Wycena aktywów finansowych i jej wpływ na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 224, 20-27.
- Gierusz, J. (2011). Koszt historyczny czy wartość godziwa – dylematy wyceny w rachunkowości. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 62(118), 111-126.
- Gmytrasiewicz, M. (red.). (2005). *Encyklopedia rachunkowości*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- Gmytrasiewicz, M., Karmańska, A., Olchowicz, I. (2000). *Rachunkowość finansowa. Część I. Wykład*. Warszawa: Difin sp. z o.o.
- Grabiński, K. (2010). Wycena i jej aktualizacja w warunkach kryzysu gospodarczego W: B. Micherda (red.), *Rachunkowość wobec kryzysu gospodarczego* (s. 34-55). Warszawa: Difin.
- Hendriksen, E.A., Breda M.F. (2002). *Teoria rachunkowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hońko, S. (2008). *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Hońko, S. (2013). Wycena – pięta achillesowa rachunkowości? *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 61, 45-56.
- Ignatowski, R. (2009). *Instytucjonalne uwarunkowania i otoczenie globalnych standardów rachunkowości*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- International Accounting Standards Board. (1989). *Framework for the preparation and presentation of financial statements*. International Accounting Standards Committee.
- International Accounting Standards Board. (2007). *Conceptual framework for the preparation and presentation of financial statements*. International Accounting Standards Board.
- International Accounting Standards Board. (2018). *Conceptual framework for financial reporting*. IFRS Foundation. Pobrano z: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2019/issued/part-a/conceptual-framework-for-financial-reporting.pdf>.
- International Accounting Standards Board. (2021). *Conceptual framework for financial reporting* (par. 6.1). IFRS Foundation. Pobrano z: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/conceptual-framework/>.
- Jaruga, A. (red.). (2005). *Jednostkowe sprawozdanie finansowe według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości MSSF/MSR*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Kaczmarczyk, A. (2015). Koncepcje wyceny a przydatność informacji sprawozdawczej małych przedsiębiorstw. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 399, 216-223.
- Karwowski, M. (2021). Model biznesu w świetle Założeń koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej z 2018 roku. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 45(1), 31-52.
- Kawacki, M. (2024). Polityka rachunkowości w zakresie wyceny aktywów i zobowiązań. W: M. Remlein, M. Masztalerz (red.), *Polityka rachunkowości w kształtowaniu obrazu jednostki gospodarczej* (s. 57-74). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Komitet Standardów Rachunkowości (b.d). *Krajowe Standardy Rachunkowości*. Pobrano z: <https://www.gov.pl/web/finanse/krajowe-standardy-rachunkowosci>.
- Kurek, H., Zielińska, H. (2005). Zasady i funkcje współczesnej rachunkowości. W: M. Dobija (red.), *Teoria rachunkowości w zarysie* (s. 158-180). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Kuzior, A. (2017). Rachunkowość jako system informacyjny. W: J. Paff (red.), *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej* (s. 25-42). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Kuzior, A., Poniatowska, L., Wszelaki, A. (2018). *Polityka rachunkowości jednostek gospodarczych*. Warszawa: CeDeWu.

- Matuszak, Ł. (2012). Wycena a współczesne podejście do celu sprawozdania finansowego – teoria i regulacje. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, 248, 116-136.
- Matuszak, Ł. (2013). Wycena składników sprawozdania finansowego w realizacji koncepcji true and fair view – teoria i regulacje. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 74(130), 65-90.
- Mazur, A. (2016). Wycena wartości a wartość wyceny w rachunkowości. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 268, 155-164.
- Mizak, A. (2019). Znaczenie zasady ostrożnej wyceny we współczesnej rachunkowości. *Przegląd Prawno-Ekonomiczny*, 49(4), 119-130.
- Mućko, P. (2008). *Koncepcja zmian w sprawozdawczości finansowej spółek publicznych*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Nowak, W.A. (2010). *Teoria sprawozdawczości finansowej. Perspektywa standardów rachunkowości*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Olchowicz, I. (2016). *Podstawy rachunkowości. Wykład Tom 1*. Warszawa: Difin SA.
- Ołędzki, J. (2003). *Podstawy metrologii*. Warszawa: Politechnika Warszawska.
- Poniatowska, L. (2009). Metody i modele wyceny bilansowej aktywów i pasywów. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 53(109), 161-174.
- Poniatowska, L. (2013). Wpływ wyceny bilansowej na definiowanie i pomiar wyniku finansowego. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów. Zeszyt Naukowy*, 130, 113-129.
- Remlein, M. (2013). Polityka rachunkowości grupy kapitałowej w zakresie wyceny. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 1, 8(257), 43-56.
- Rozporządzenie (2002). Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1606/2002 z 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (Dz.Urz. WE L. 243, z późn. zm.).
- Rozporządzenie (2008). Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1126/2008 z 3 listopada 2008 roku przyjmujące określone Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, zgodnie z rozporządzeniem nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego (Dz.Urz. Unii Europejskiej nr L320 z późn. zm.).
- Rozporządzenie (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 lipca 2002 r. w sprawie stosowania międzynarodowych standardów rachunkowości.
- Rozporządzenie Komisji (UE) 2023/1803 z dnia 13 sierpnia 2023 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady.
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady.
- Sobol, E. (red.). (1993). *Mały słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stevenson, L., Power, D., Ferguson, J., Collison, D. (2017). The development of accounting in UK universities: An oral history. *Accounting History*, 23(1-2), 117-137.
- Szczypa, P. (2017). Wprowadzenie do zaawansowanej rachunkowości finansowej. W: P. Szczypa (red.), *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki* (s. 13-28). Warszawa: CeDeWu.
- Tkocz-Wolny, K. (2016). Wycena bilansowa środków trwałych i jej wpływ na wynik finansowy. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 253, 129-138.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.).
- Wierzbicka, Z. (2014). Wycena aktywów i pasywów a oczekiwania informacyjne użytkowników sprawozdań finansowych. *Studia Oeconomica Posnaniensia*, 2, 4(265), 150-165.
- Wydawnictwo podatkowe GOFIN sp. z o.o. (2025). Kategorie cen stosowanych do wyceny pasywów na dzień bilansowy. *Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 1(625). Pobrano z: <https://www.gofin.pl/bilans/17,8,231,456,kategorie-cen-stosowanych-do-wyceny-aktywow-i-pasywow-na.html>.

2. ZASADY UJMOWANIA, WYCENY I UJAWNIANIA ŚRODKÓW TRWAŁYCH *(Natalia Jaśkiewicz¹)*

2.1. Istota środków trwałych i regulacje prawne

Na wstępie należy zaznaczyć, że w istocie regulacje dotyczące ujęcia w księgach rachunkowych i prezentacji w sprawozdaniu finansowym środków trwałych, wynikające z krajowych i międzynarodowych regulacji dotyczących rachunkowości, chociaż są ze sobą istotnie zbieżne, to nie są całkowicie zharmonizowane.

Zgodnie z MSR 16, rzeczowe aktywa trwałe to środki trwałe, które utrzymywane są w celu wykorzystania ich w procesie produkcyjnym lub przy dostawach dóbr i świadczeniu usług, w celu oddania do używania innym podmiotom na podstawie umowy najmu lub w celach administracyjnych; oraz którym towarzyszy oczekiwanie, iż będą wykorzystywane przez czas dłuższy niż jeden okres (MSR 16, § 6). Natomiast Ustawa o rachunkowości definiuje środki trwałe jako „rzeczowe aktywa trwałe i zrównane z nimi, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne, zdatne do użytku i przeznaczone na potrzeby jednostki” (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, 3 ust. 1 pkt 15). W ustawach podatkowych – tj. w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych oraz ustawie o podatku dochodowym od osób fizycznych – za kluczowe cechy definiujące środki trwałe uznaje się to, że (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, art. 16a i Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 22a):

- muszą stanowić własność lub współwłasność podatnika;
- muszą być kompletne i zdatne do użytku w dniu przyjęcia do ewidencji;
- powinny mieć przewidywany okres używania dłuższy niż jeden rok.

Znaczenie rozdziału wynika z roli, jaką środki trwałe odgrywają w majątku większości przedsiębiorstw – często stanowią one dominującą pozycję aktywów trwałych. Sposób ich ujęcia, wyceny oraz prezentacji w sprawozdaniach finansowych wpływa bezpośrednio na rzetelność, porównywalność i użyteczność tych sprawozdań dla szerokiego grona odbiorców: zarządów, inwestorów, wierzycieli, analityków czy audytorów. Dodatkowo, zmiany w Ustawie o rachunkowości obowiązujące od dnia 1 stycznia 2025 roku wprowadzają nowe rozwiązania, mające na celu zwiększenie przejrzystości ujawnień, a także uproszczenia dla jednostek małych oraz średnich. Podstawowe aspekty dotyczące środków trwałych zaprezentowane zostały w tabelach 1-5.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Tabela 1

Podstawowe aspekty dotyczące środków trwałych – definicje według prawa bilansowego, podatkowego i MSR

Definicja środków trwałych według:	
prawa bilansowego	art. 3, ust. 1, pkt 15 Ustawy o rachunkowości (UoR) Środki trwałe to, z zastrzeżeniem pkt 17, rzeczowe aktywa trwałe i zrównane z nimi, o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne, zdatne do użytku i przeznaczone na potrzeby jednostki. Zalicza się do nich w szczególności: a) nieruchomości – w tym grunty, prawo użytkowania wieczystego gruntu, budowle i budynki, a także będące odrębną własnością lokale, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego, b) maszyny, urządzenia, środki transportu i inne rzeczy, c) ulepszenia w obcych środkach trwałych, d) inwentarz żywy.
prawa podatkowego	art. 16a Ustawy CIT lub art. 22a Ustawy PIT Amortyzacji podlegają, z zastrzeżeniem art. 16c, stanowiące własność lub współwłasność podatnika, nabyte lub wytworzone we własnym zakresie, kompletne i zdatne do użytku w dniu przyjęcia do używania: 1) budowle, budynki oraz lokale będące odrębną własnością, 2) maszyny, urządzenia i środki transportu, 3) inne przedmioty – o przewidywanym okresie używania dłuższym niż rok, wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub umowy określonej w art. 17a pkt 1, zwane środkami trwałymi.
regulacji międzynarodowych	Rzeczowe aktywa trwałe to środki trwałe: a) które są utrzymywane w celu wykorzystania ich w procesie produkcyjnym lub przy dostawach dóbr i świadczeniu usług, w celu oddania do używania innym podmiotom na podstawie umowy najmu lub w celach administracyjnych; oraz b) którym towarzyszy oczekiwanie, iż będą wykorzystywane przez czas dłuższy niż jeden okres

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 62), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Tabela 2

Podstawowe aspekty dotyczące środków trwałych – przedział czasowy klasyfikowania środków trwałych według prawa bilansowego, podatkowego i MSR

Przedział czasowy klasyfikowania środków trwałych według:	
prawa bilansowego	okres ekonomicznej użyteczności dłuższy niż jeden rok
prawa podatkowego	przewidywany okres użytkowania dłuższy niż jeden rok
regulacji międzynarodowych	okres użytkowania dłuższy niż jeden rok

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 62), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Tabela 3

Podstawowe aspekty dotyczące środków trwałych – wartość początkowa środków trwałych według prawa bilansowego, podatkowego i MSR

Wartość początkowa środków trwałych według:	
prawa bilansowego	Za wartość początkową środka trwałego uważa się: – cenę nabycia – w przypadku kupna, – koszt wytworzenia – w sytuacji wytworzenia we własnym zakresie, – wartość rynkową (godziwą) w przypadku pozyskania w drodze spadku, darowizny bądź inny nieodpłatny sposób.
prawa podatkowego	Wartość początkowa środka trwałego uwarunkowana jest sposobem jego pozyskania, które możliwe jest m.in. poprzez: – odpłatne nabycie, – wytworzenie we własnym zakresie, – nabycie w drodze spadku, darowizny bądź inny nieodpłatny sposób, – nabycie w postaci wkładu niepieniężnego wniesionego do spółki lub spółdzielni, – otrzymanie w związku z likwidacją osoby prawnej lub spółki. W zależności od sytuacji za kryterium wyceny przyjmuje się: – cenę nabycia, – koszt wytworzenia lub – wartość rynkową (art. 16g Ustawy CIT). Ponadto wartość wybranych środków trwałych powiększa się o wydatki poniesione na montaż.
regulacji międzynarodowych	Wartość początkowa środka trwałego ustala się według ceny nabycia lub kosztu wytworzenia, pomniejszoną o wartość końcową tego środka trwałego (zdefiniowane szczegółowo w MSR 16).

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 62), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Tabela 4

Podstawowe aspekty dotyczące środków trwałych – „niskocЕННОść” środków trwałych według prawa bilansowego, podatkowego i MSR

„NiskocЕННОść” środków trwałych według:	
prawa bilansowego	art. 32 ust. 6 Ustawy o rachunkowości (UoR) Środki trwałe o niskiej wartości (zgodnie z kryterium istotności ustalonym w polityce rachunkowości)
prawa podatkowego	art. 16d ust. 1 Ustawy CIT lub art. 22d ust. 1 Ustawy PIT Wskazane środki trwałe, których wartość początkowa nie przekracza 10 000 zł
regulacji międzynarodowych	Brak jednoznacznego uregulowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 63), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Tabela 5

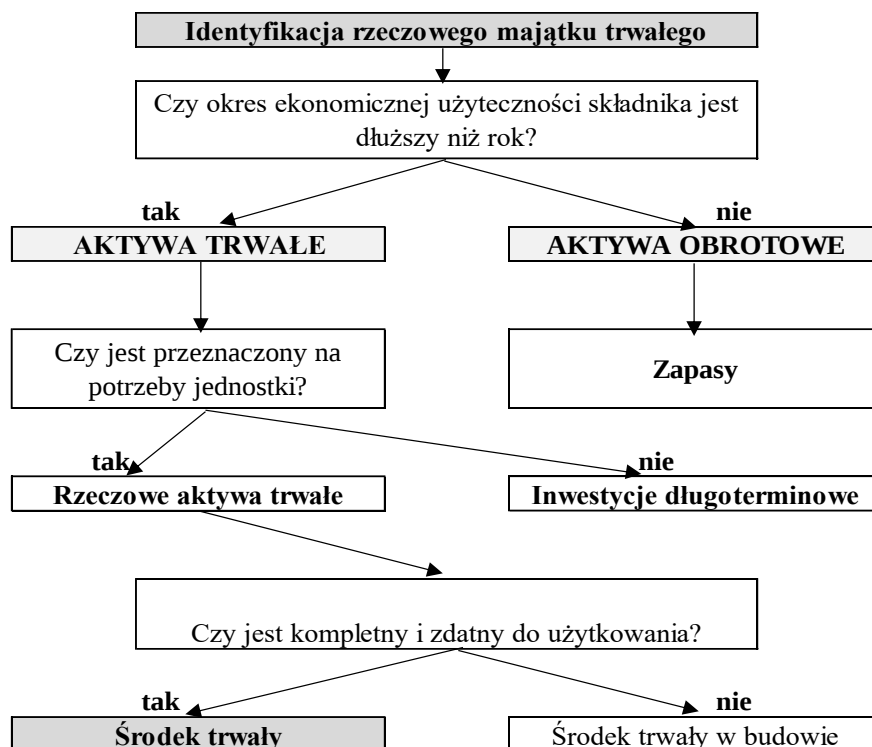
Podstawowe aspekty dotyczące środków trwałych – ulepszenia środków trwałych według prawa bilansowego, podatkowego i MSR

Ulepszenia środków trwałych według:	
prawa bilansowego	<i>art. 31 ust. 1. Ustawy o rachunkowości (UoR)</i> Wartość początkową stanowiącą cenę nabycia lub koszt wytworzenia środka trwałego powiększają koszty jego ulepszenia, polegającego na przebudowie, rozbudowie, modernizacji lub rekonstrukcji i powodującego, że wartość użytkowa tego środka po zakończeniu ulepszenia przewyższa posiadaną przy przyjęciu do używania wartość użytkową, mierzoną okresem używania, zdolnością wytwórczą, jakością produktów uzyskiwanych przy pomocy ulepszanego środka trwałego, kosztami eksploatacji lub innymi miarami
prawa podatkowego	Ulepszenie środka trwałego w wyniku przebudowy, rozbudowy, rekonstrukcji, adaptacji lub modernizacji powoduje wzrost wartości początkowej o sumie wydatków na ich ulepszenie, w tym także o wydatki na nabycie części składowych bądź peryferyjnych, których jednostkowa cena nabycia przekracza 1000 zł. Środki trwałe uważa się za ulepszone, gdy suma wydatków poniesionych na ich przebudowę, rozbudowę, rekonstrukcję, adaptację lub modernizację w danym roku podatkowym przekracza 10 000 zł i wydatki te powodują wzrost wartości użytkowej w stosunku do wartości z dnia przyjęcia środków trwałych do używania, mierzonej w szczególności okresem używania, zdolnością wytwórczą, jakością produktów uzyskiwanych za pomocą ulepszonych środków trwałych i kosztami ich eksploatacji
regulacji międzynarodowych	Części składowe niektórych pozycji rzeczowych aktywów trwałych mogą wymagać wymiany (zastąpienia) w regularnych odstępach czasu. Części te mogą być również nabywane w celu dokonania jednorazowej wymiany (zastąpienia). Zgodnie z kryteriami ujmowania zawartymi w paragrafie 7 (istnieje prawdopodobieństwo, że jednostka uzyska przyszłe korzyści ekonomiczne) jednostka ujmuje w wartości bilansowej pozycji środków trwałych koszty wymiany części tych pozycji w momencie ich poniesienia, jeśli te kryteria są spełnione

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 63), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Podsumowując zaprezentowaną w tabelach 1-5 analizę porównawczą, można stwierdzić, że przepisy prawa bilansowego oraz regulacje międzynarodowe wykazują istotną zbieżność, opartą na kryterium korzyści ekonomicznych wynikających z użytkowania środka trwałego. Jednocześnie należy zauważyć, że MSR 16 szczególnie akcentuje znaczenie wartości rezydualnej środka trwałego (ang. *residual value*, czasem nazywanej też wartością końcową, tj. szacowaną kwotą, którą jednostka gospodarcza oczekuje uzyskać ze zbycia środka trwałego lub innego składnika aktywów trwałych po zakończeniu okresu jego użytkowania, pomniejszona o przewidywane koszty zbycia) jako istotnego elementu wyceny. Definicja środków trwałych w prawie podatkowym podporządkowana jest z kolei głównie potrzebie prawidłowego ustalenia kosztów uzyskania przychodów przez odpisy amortyzacyjne, co sprawia, że przepisy te są bardziej restrykcyjne i sformalizowane (Szczypa, 2021).

Prawidłowe zdefiniowanie poszczególnych składników aktywów odgrywa kluczową rolę w procesie identyfikacji i ich ujęcia w sprawozdaniu finansowym, gdyż umożliwia ustalenie, czy wydatek spełnia kryteria klasyfikacyjne, pozwalające uznać go za składnik majątku jednostki, czy jednak nie stanowi on przysporzenia majątkowego i powinien zostać ujęty jako koszt w okresie jego poniesienia (Sobczyk, Regulska, 2012). Właściwe zakwalifikowanie składnika majątku trwałego daje pewność, że odpisy amortyzacyjne tworzone są poprawnie, a także umożliwia to przeprowadzanie analizy strukturalnej aktywów trwałych w przedsiębiorstwie (Korczyński, 2022). Na rysunku 1 ukazano schemat procedury pozwalającej na ustalenie, czy dany zasób może zostać zakwalifikowany jako środek trwały w jednostce (przy jednoczesnym założeniu spełnienia przez dany zasób kryteriów dotyczących ujęcia w aktywach).

Rysunek 1. Procedura identyfikowania środka trwałego w jednostce.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 60), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Należy zaznaczyć, że prawidłowo zdefiniowane i sklasyfikowane środki trwałe ułatwiają analizę posiadanych aktywów oraz wspierają kontrolę wewnętrzną nad nimi, co ma kluczowe znaczenie zarówno dla efektywnego zarządzania majątkiem oraz jego optymalnego wykorzystania, jak i przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych oraz planowaniu dalszego rozwoju przedsiębiorstwa.

Środki trwałe oddane do używania na podstawie umowy najmu, dzierżawy lub leasingu zalicza się do aktywów trwałych jednej ze stron umowy (UoR, art. 3 ust. 4). W przypadku, gdy jednostka przyjęła do używania cudze środki trwałe (dotyczy to też wartości niematerialnych i prawnych) na mocy umowy, w której jedna ze stron – zwana „finansującym” – oddaje drugiej stronie, zwanej „korzystającym”, środki trwałe do odpłatnego używania lub pobierania pożytków na czas oznaczony, środki te zalicza się do aktywów trwałych korzystającego, pod warunkiem, że umowa spełnia co najmniej

jeden z siedmiu warunków określonych w Ustawie². Natomiast u finansującego środki trwale oddane do używania korzystającemu na podstawie umowy spełniającej co najmniej jeden z tych warunków zalicza się do aktywów finansowych – odpowiednio jako inne długoterminowe lub krótkoterminowe aktywa (UoR, art. 3 ust. 5).

Tabela 6

Rodzaje i cechy wartości środków trwałych

Rodzaje wartości środków trwałych	Charakterystyka
Wartość początkowa (brutto)	Jest to wartość środków trwałych określona w dniu przekazania ich do użytkowania. Ustala się ją na podstawie: – ceny nabycia, – kosztów wytworzenia, – wartości przeszacowanej. Środki trwale według wartości początkowej ujmuje się w księgach rachunkowych.
Wartość netto (aktualna)	Jest to wartość środków trwałych uwzględniająca dotychczasowe ich zużycie. Ustala się ją jako różnicę między wartością początkową i odpisami umorzeniowymi. Środki trwale według wartości netto ujmuje się w sprawozdawczości finansowej (bilansie).
Wartość przeszacowana (odtworzeniowa)	Wartość odtworzeniową ustala się okresowo na podstawie odrębnych przepisów. Najczęściej jest to wpływ inflacji, która powoduje, że wartość początkowa środków trwałych staje się po pewnym okresie zaniżona. Aktualizacja wartości środków trwałych polega na przeliczeniu wartości początkowej i wartości umorzenia za pomocą współczynników określonych dla poszczególnych grup środków trwałych. Współczynniki te uwzględniają stosunek poziomu cen środków trwałych ujętych w księgach rachunkowych do poziomu cen przyjętego za podstawę przeliczenia. Różnice między dotychczasową i aktualizowaną wartością środków trwałych zwiększają kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny. Różnice, które powstają z wyceny jako kapitał (fundusz), nie mogą być przeznaczone do podziału, lecz mają zapewnić odtworzenie majątku trwałego. Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny podlega zmniejszeniu o różnice powstałe z wyceny uprzednio aktualizowanych środków trwałych z chwilą ich wycofania z użytkowania. Różnica ta zwiększa kapitał (fundusz) zapasowy.

Źródło: „Wycena aktywów trwałych i ich prezentacja w bilansie” (s. 132-133), K. Czubakowska, 2014, w: K. Czubakowska (red.), *Rachunkowość przedsiębiorstw*, Warszawa: PWE.

² Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120, z późn. zm.), art. 3 ust. 4. Wspomniane warunki to: 1) przenosi własność jej przedmiotu na korzystającego po zakończeniu okresu, na który została zawarta; 2) zawiera prawo do nabycia jej przedmiotu przez korzystającego, po zakończeniu okresu, na jaki została zawarta, po cenie niższej od wartości rynkowej z dnia nabycia; 3) okres, na jaki została zawarta, odpowiada w przeważającej części przewidywanemu okresowi ekonomicznej użyteczności środka trwałego lub prawa majątkowego, przy czym nie może być on krótszy niż 3/4 tego okresu. Prawo własności przedmiotu umowy może być, po okresie, na jaki umowa została zawarta, przeniesione na korzystającego; 4) suma opłat, pomniejszonych o dyskonto, ustalona w dniu zawarcia umowy i przypadająca do zapłaty w okresie jej obowiązywania, przekracza 90% wartości rynkowej przedmiotu umowy na ten dzień. W sumie opłat uwzględnia się wartość końcową przedmiotu umowy, którą korzystający zobowiązuje się zapłacić za przeniesienie na niego własności tego przedmiotu. Do sumy opłat nie zalicza się płatności na rzecz finansującego za świadczenia dodatkowe, podatków oraz składek na ubezpieczenie tego przedmiotu, jeżeli korzystający pokrywa je niezależnie od opłat za używanie; 5) zawiera przyrzeczenie finansującego do zawarcia z korzystającym kolejnej umowy o oddanie w odpłatne używanie tego samego przedmiotu lub przedłużenia umowy dotychczasowej, na warunkach korzystniejszych od przewidzianych w dotychczasowej umowie; 6) przewiduje możliwość jej wypowiedzenia, z zastrzeżeniem, że wszelkie powstałe z tego tytułu koszty i straty poniesione przez finansującego pokrywa korzystający; 7) przedmiot umowy został dostosowany do indywidualnych potrzeb korzystającego. Może on być używany tylko przez korzystającego, bez wprowadzania w nim istotnych zmian.

Za wartość początkową brutto środka trwałego przyjmuje się (Aleszczyk, 2016):

- 1) cenę nabycia środka trwałego, powiększoną o koszty bezpośrednio związane z jego zakupem i przystosowaniem do użytkowania (np. koszty załadunku, transportu, rozładunku, ubezpieczenia w transporcie, opłaty notarialne, skarbowe i inne, a także ewentualne koszty montażu i instalacji; w przypadku importu dodatkowo uwzględnia się cło). Cena nabycia obejmuje także podatek od towarów i usług (VAT), naliczony przy zakupie środka trwałego, jeżeli jednostka nie jest podatnikiem VAT i nie dokonuje rozliczenia tego podatku z urzędem skarbowym;
- 2) koszt wytworzenia lub wybudowania środka trwałego we własnym zakresie, obejmujący koszty bezpośrednie produkcji i uzasadnioną część kosztów pośrednich przypadających na okres jego wytwarzania;
- 3) wartość godziwą (rynkową) w przypadku otrzymania środka trwałego w drodze spadku, darowizny lub w inny nieodpłatny sposób, chyba że umowa darowizny lub umowa o nieodpłatnym przekazaniu określa tę wartość w niższej wysokości; dotyczy to również ujawnienia środka trwałego przy braku odpowiednich dokumentów potwierdzających jego pochodzenie;
- 4) wartość ustaloną w umowie leasingowej w przypadku przejęcia środka trwałego do użytkowania na podstawie umowy leasingu;
- 5) wartość wynikającą z wyceny w przypadku objęcia środka trwałego aportem (wkładem niepieniężnym), przy czym wartość ta nie może przewyższać jego wartości rynkowej, a suma wartości wszystkich składników wnoszonych aportem nie może być wyższa niż wartość obejmowanych udziałów lub akcji;
- 6) wartość zaktualizowaną w wyniku urzędowego przeszacowania środków trwałych, przy czym ustalona w ten sposób wartość księgowa netto nie może przekraczać wartości godziwej.

Wartość początkowa środka trwałego, ustalona na podstawie ceny nabycia lub kosztu wytworzenia i ujęta w księgach rachunkowych, może w określonych przypadkach ulec zwiększeniu. Dotyczy to w szczególności nakładów poniesionych na ulepszenie środka trwałego (Olchowicz, 2016). Zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, wydatki poniesione na przebudowę, rozbudowę, modernizację lub rekonstrukcję skutkują podwyższeniem wartości początkowej środka trwałego, ponieważ powodują wzrost jego wartości użytkowej względem stanu z momentu pierwotnego przyjęcia do użytkowania (UoR, art. 31 ust. 1).

Wartość początkowa majątku trwałego będącego w posiadaniu jednostki ulega systematycznemu obniżeniu w wyniku stopniowego zużycia (Świderek, 2017). Środki trwałe zużywają się w trakcie eksploatacji w procesie gospodarczym, przenosząc swą wartość na wytwarzane produkty lub świadczone usługi (Aleszczyk, 2016). Zużycie to może wynikać z utraty wartości podczas eksploatacji w procesie produkcyjnym oraz z normalnego toku użytkowania środka trwałego. Istotnym czynnikiem wpływającym na spadek wartości jest też postęp techniczno-technologiczny, który prowadzi do tzw. technologicznego starzenia się składników majątku trwałego (Świderek, 2017). Zmniejszenie wartości początkowej środków trwałych powinno znaleźć odzwierciedlenie w prowadzonej ewidencji księgowej. Proces ten, stanowiący koszt dla jednostki (koszt o charakterze niepieniężnym), określany jest amortyzacją, a równowartość tego zużycia, która pomniejsza wartość początkową środka trwałego, to umorzenie środków trwałych (Aleszczyk, 2016).

2.2. Klasyfikacja środków trwałych

Prawidłowe prowadzenie ewidencji środków trwałych wymaga klasyfikacji danego składnika majątku do odpowiedniej grupy i zastosowania właściwej stawki amortyzacji. Podstawowym podziałem środków trwałych jest klasyfikacja rzeczowych aktywów trwałych na grupy, które są wykazywane w bilansie jednostki, zgodnie z kryterium rodzajowym. Kryterium to dzieli składniki majątku na kategorie (Gierusz, Kolesnik, 2022):

- grunty;
- budynki, lokale oraz obiekty inżynierii lądowej i wodnej;
- maszyny i urządzenia techniczne;
- środki transportu;
- inne środki trwałe.

Klasyfikacja środków trwałych (KŚT) – określona w rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 października 2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych), jest podziałem środków trwałych według kryterium rodzajowego. Pierwsza klasyfikacja, znana jako Klasyfikacja Środków Trwałych 2010, obowiązywała podatników do 31 grudnia 2017 roku. Z dniem 1 stycznia 2017 roku wprowadzono nową klasyfikację – Klasyfikację Środków Trwałych 2016. W 2017 roku obie klasyfikacje funkcjonowały równolegle.

Celem KŚT jest uporządkowanie środków trwałych oraz określenie stawek amortyzacji, co umożliwia prawidłowe tworzenie odpisów amortyzacyjnych w jednostkach gospodarczych, a także prowadzenie badań statystycznych. Zgodnie z przywołanym rozporządzeniem, w celu zaklasyfikowania środka trwałego do odpowiedniej grupy, podgrupy i rodzaju, przyjmuje się pojedynczy składnik majątku trwałego, który pełni określone funkcje w procesie produkcyjnym lub usługowym (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 października 2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych).

Poza pojedynczymi obiektami inwentarzowymi dopuszcza się też klasyfikację pod jednym symbolem zbiorczego obiektu inwentarzowego. Taki zbiorczy obiekt tworzą środki trwałe, które – choć różnią się pod względem rodzajowym – w połączeniu realizują określone funkcje, lub środki trwałe podobne lub identyczne względem siebie (Sawicka, Stronczek, Marcinowska, 2018). W związku z tym, że środki trwałe sklasyfikowane za pomocą symboli KŚT powiązane są z rocznymi stawkami amortyzacji, dlatego właściwe prowadzenie ewidencji środków trwałych zgodnie z KŚT ma istotne znaczenie dla prawidłowego ustalenia odpisów amortyzacyjnych.

Klasyfikacja środków trwałych porządkuje aktywa trwałe według jednocyfrowych grup, dwucyfrowych podgrup oraz trzycyfrowych rodzajów środków trwałych. Na pierwszym szczeblu podziału wyróżnia się grupy (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 października 2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych):

- Grupa 0 – Grunty;
- Grupa 1 – Budynki i lokale oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego i spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego;
- Grupa 2 – Obiekty inżynierii lądowej i wodnej;
- Grupa 3 – Kotły i maszyny energetyczne;
- Grupa 4 – Maszyny, urządzenia i aparaty ogólnego zastosowania;
- Grupa 5 – Maszyny, urządzenia i aparaty specjalistyczne;
- Grupa 6 – Urządzenia techniczne;

Grupa 7 – Środki transportu;

Grupa 8 – Narzędzia, przyrządy, ruchomości i wyposażenie, gdzie indziej niesklasyfikowane;

Grupa 9 – Inwentarz żywy.

Wymienione grupy środków trwałych zostały na drugim szczeblu podziału klasyfikacyjnego podzielone na podgrupy oznaczone symbolami dwucyfrowymi. Dodatkowo wprowadzono trzeci szczebel podziału, obejmujący tzw. rodzaje środków trwałych, którym przypisano symbole trzycyfrowe (Ibidem).

Poza zaprezentowanym powyżej podziałem klasyfikacyjnym środków trwałych według kryterium podatkowego, możliwe jest dokonanie klasyfikacji według innych kryteriów, do których zaliczyć można m.in. tytuł własności, sposób wykorzystania, przeznaczenie czy kryterium sprawozdawcze. Charakterystykę środków trwałych według innych kryteriów zaprezentowano w tabeli 7.

Tabela 7

Procedura identyfikowania środka trwałego w jednostce

Lp.	Kryterium podziału	Rodzaj środka trwałego	Charakterystyka
1.	Tytuł własności	własne	jednostka posiada tytuł własności środka trwałego
		obce	środki trwale dzierżawione lub przyjęte w ramach leasingu
2.	Sposób wykorzystania	czynne	znajdują się w bieżącej eksploatacji jednostki
		nieczynne	wycofane z użytkowania: 1) przeznaczone do likwidacji z tytułu ich zużycia bądź zniszczenia; 2) przeznaczone do sprzedaży lub dzierżawy; 3) znajdujące się w naprawie
3.	Przeznaczenie	produkcyjne	wykorzystywane w jednostce na potrzeby zaopatrzenia, produkcji lub zbytu
		nieprodukcyjne	służą celom kulturalnym, socjalnym, oświatowym czy ochrony zdrowia
4.	Sprawozdawcze	grunty (w tym prawo użytkowaia wieczystego gruntu)	składniki majątku ujęte w grupie 0 KŚT
		budynki, lokale i obiekty inżynierii lądowej i wodnej	składniki majątku ujęte w grupie 1 i 2 KŚT
		urządzenia techniczne i maszyny	składniki majątku ujęte w grupach 3-6 KŚT
		środki transportu	składniki majątku ujęte w grupie 7 KŚT
		inne środki trwałe	składniki majątku ujęte w grupie 8 i 9 KŚT

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 64), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

2.3. Umorzenie i amortyzacja środków trwałych

Zgodnie z MSR, amortyzacja jest procesem systematycznego rozłożenia wartości początkowej składnika aktywów trwałych na okres jego przewidywanej użyteczności ekonomicznej. Celem tego procesu jest możliwie najwierniejsze odwzorowanie wzorca konsumpcji korzyści ekonomicznych generowanych przez dany składnik majątku dla jednostki (MSR 16, § 6). W praktyce oznacza to, że jednostka powinna dokonywać odpisów amortyzacyjnych w sposób planowy oraz metodyczny, tak aby ich wysokość odzwierciedlała rzeczywiste tempo zużycia oraz stopień eksploatacji środka trwałego (Wszelaki, 2016). Definicja amortyzacji została określona w KRS nr 11. Zgodnie z tym standardem, amortyzacja stanowi koszt odzwierciedlający systematyczne, planowe i stopniowe pomniejszanie wartości podlegającej amortyzacji, wynikające z użytkowania składnika majątku lub z upływu czasu w okresie jego ekonomicznej użyteczności. W odróżnieniu od utraty wartości, amortyzacja odzwierciedla stopniowe wykorzystanie potencjału ekonomicznego środka trwałego, a nie jego jednorazową utratę w całości lub części. W praktyce odpisy amortyzacyjne są najczęściej naliczane w ujęciu miesięcznym (KSR 11).

Przepisy ustawy o rachunkowości, odpisy umorzeniowe lub amortyzacyjne naliczane od środka trwałego polegają na systematycznym i planowym rozłożeniu jego wartości początkowej w ustalonym okresie amortyzacji. Proces amortyzacji rozpoczyna się z chwilą przyjęcia środka trwałego do użytkowania. Zakończenie amortyzacji następuje w momencie, w którym wartość początkowa środka trwałego zostaje w pełni pokryta przez dokonane odpisy amortyzacyjne (lub umorzeniowe) bądź też w chwili przeznaczenia środka trwałego do likwidacji, sprzedaży lub w przypadku ujawnienia niedoboru – z uwzględnieniem ewentualnej ceny sprzedaży netto pozostałości środka trwałego (UoR, art. 32).

Biorąc pod uwagę, że amortyzacja w głównej mierze odzwierciedla stopniowe zmniejszanie się wartości początkowej poszczególnych składników majątku trwałego, to dzięki niej jednostka gospodarcza uzyskuje informacje na temat stopnia zużycia majątku trwałego, co stanowi istotną podstawę do podejmowania decyzji inwestycyjnych oraz planowania odtworzenia lub modernizacji aktywów (Markowska, Sońta, 2017).

Amortyzację w przedsiębiorstwie rozpatruje się w kontekście podstawowych funkcji, które pełni (Szalay, 2018):

- umorzeniowej;
- kosztowej;
- odtworzeniowej, nazywanej funkcją finansową.

Funkcja umorzeniowa amortyzacji polega na odzwierciedleniu stopnia zużycia środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych. Realizowana jest przez sukcesywne pomniejszanie wartości brutto tych składników w ewidencji księgowej i sprawozdawczości finansowej. Dzięki temu możliwe jest ustalenie aktualnej, rzeczywistej wartości majątku wykazywanej w bilansie jednostki gospodarczej (Ibidem).

Kolejną istotną funkcją amortyzacji jest funkcja kosztowa. Zakłada ona, że wartość zużycia aktywów trwałych ujmuje się w kosztach wytworzenia produktów, usług lub towarów. Jednostka gospodarcza, eksploatując posiadane środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne, powoduje ich stopniowe zużycie, co znajduje wyraz w odpisach amortyzacyjnych ujmowanych w ewidencji rachunku kosztów. Funkcja ta określana jest również mianem amortyzacji kalkulacyjnej, ponieważ jej wysokość

ustalana jest tak, aby cena sprzedaży produktów lub usług uwzględniała przynajmniej część kosztów związanych ze zużyciem składników majątku trwałego, umożliwiając tym samym ich późniejsze odtworzenie (Ibidem).

Funkcja kosztowa pozostaje w ścisłym związku z funkcją odtworzeniową, nazywaną również funkcją finansową. Zgodnie z jej założeniami, amortyzacja stanowi narzędzie umożliwiające akumulację środków finansowych, które jednostka może przeznaczyć na wymianę zużytych części lub całych składników majątku na nowe. W efekcie amortyzacja wspiera utrzymanie ciągłości prowadzonej działalności i zdolności produkcyjnych przedsiębiorstwa (Ibidem).

Amortyzacja pełni też istotną rolę w zarządzaniu cyklem życia aktywów trwałych. Środki finansowe uwalniane w wyniku systematycznych odpisów amortyzacyjnych mogą być przeznaczane na realizację inwestycji odtworzeniowych, czyli zakup nowych środków trwałych mających zastąpić te, które uległy zużyciu technicznemu lub moralnemu. Tym samym amortyzacja wspiera utrzymanie ciągłości operacyjnej przedsiębiorstwa i umożliwia długoterminowe zachowanie jego potencjału produkcyjnego (Bąk, 2012).

W momencie przyjęcia środka trwałego do użytkowania niezbędne jest określenie okresu amortyzacji, metody amortyzacji i stawki odpisów amortyzacyjnych właściwych dla danego składnika majątku. Ustalając okres amortyzacji oraz stawkę odpisów amortyzacyjnych, uwzględnia się przede wszystkim przewidywany okres ekonomicznej użyteczności danego aktywa trwałego.

Zgodnie z ustawą o rachunkowości, na długość okresu ekonomicznej użyteczności wpływają w szczególności następujące czynniki (UoR, art. 32 ust. 2):

- przewidywana wydajność środka trwałego, określana np. poprzez liczbę godzin pracy, ilość wytwarzanych produktów lub inny adekwatny miernik;
- prawne, techniczne lub inne ograniczenia dotyczące okresu użytkowania środka trwałego;
- szacowana cena sprzedaży netto znaczącej pozostałości środka trwałego po zakończeniu okresu jego eksploatacji.

Tak określone parametry amortyzacji pozwalają na wierne odzwierciedlenie stopnia zużycia środka trwałego w ewidencji księgowej, co jest istotne z perspektywy rzetelnej prezentacji sytuacji majątkowej jednostki.

Na zużycie fizyczne składników majątku, niezależnie od tego, czy są one aktualnie wykorzystywane w procesie produkcyjnym czy też czasowo wyłączone z użytkowania, wpływają m.in. (Sawicka, Stronczek, Marcinowska, 2018):

- przeprowadzane konserwacje i remonty maszyn oraz urządzeń w jednostce gospodarczej;
- należyte zabezpieczenie składników majątku, które okresowo nie są używane;
- właściwości fizyczne i chemiczne danego środka trwałego.

Na tzw. zużycie moralne, będące następstwem postępu technicznego, mogą wpływać z kolei (Ibidem):

- zmiany popytu na produkty lub usługi wytwarzane przy wykorzystaniu danego środka trwałego;
- pojawienie się na rynku nowych rzeczowych aktywów trwałych o lepszych parametrach techniczno-eksploatacyjnych;
- wdrażanie udoskonaleń w procesie produkcji;
- zmiany w organizacji procesu produkcyjnego.

Tabela 8

Metody amortyzacji środków trwałych

Lp.	Środki trwałe	Metody amortyzacji		Odpis amortyzacji	
1.	nowe	równomierna (liniowa)		stawki określone w wykazie	
2.		nierównomierne	degresywna	stawki określone	współczynniki podwyższające
3.			progresywna	w wykazie	współczynniki obniżające
4.			naturalna	stawki wynikające z naturalnych jednostek pracy	
5.			jednorazowa	do 50000 euro dla rozpoczynających działalność gospodarczą i małych	
6.	ulepszone	indywidualna		stawki wynikające z minimalnych okresów amortyzacji	
7.	używane				
8.	inwestycje w obcym środku trwałym				

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa od podstaw* (s. 149), J. Aleszczyk, 2016, Poznań: Wydawnictwo ZYSK i S-KA.

Ustawa o rachunkowości nie narzuca podatnikom obowiązku stosowania określonej metody amortyzacji środków trwałych. Decyzja w tym zakresie należy do kierownika jednostki, który powinien kierować się głównie rzeczywistym stopniem i charakterem zużycia danego składnika majątku w działalności gospodarczej.

Krajowy Standard Rachunkowości nr 11 wskazuje, że w praktyce najczęściej wykorzystywanymi metodami amortyzacji są: metoda równomierna (liniowa), metoda degresywna i metoda naturalna. Zgodnie z KSR 11, amortyzacja metodą liniową polega na równomiernym rozłożeniu wartości początkowej środka trwałego, pomniejszonej o jego wartość rezydualną, na równe kwoty odpisów amortyzacyjnych przypadające na poszczególne okresy. Metoda ta znajduje szczególne zastosowanie w przypadku nieruchomości, a także w sytuacjach, gdy zakłada się, że korzyści ekonomiczne generowane przez dany składnik majątku będą zbliżone w każdym kolejnym okresie użytkowania (KRS 11).

Charakterystyczną cechą metody liniowej jest stałość odpisów amortyzacyjnych w całym okresie amortyzacji środka trwałego. Istotne jest również to, że odpisy dokonywane według tej metody stanowią koszt stały jednostki gospodarczej. Oznacza to, że są ujmowane w kosztach uzyskania przychodu także w tych okresach, w których środek trwały nie jest faktycznie eksploatowany, np. w czasie przerw świątecznych, wakacyjnych czy podczas przestojów produkcyjnych.

W metodzie amortyzacji liniowej wysokość rocznej stawki amortyzacyjnej oblicza się za pomocą wzoru:

$$a = \frac{Wp}{n}$$

gdzie:

a – roczna stawka amortyzacyjna,

Wp – wartość początkowa środka trwałego (w zł),

n – przewidywany okres użytkowania środka trwałego (w latach)

lub w postaci stopy procentowej:

$$a\% = \frac{a}{Wp} \times 100$$

gdzie:

a% – roczna stawka amortyzacyjna,

a – roczna stawka amortyzacyjna,

Wp – wartość początkowa środka trwałego (w zł).

Stawkę amortyzacji liniowej ustala się w odniesieniu do roku lub miesiąca. W celu wyliczenia miesięcznej kwoty amortyzacji metodą liniową należy podzielić roczną kwotę amortyzacji przez 12 miesięcy. Decydując się na zastosowanie metody liniowej amortyzacji środków trwałych, odpisy amortyzacyjne nalicza się przy wykorzystaniu stawek określonych w Wykazie rocznych stawek amortyzacyjnych, który stanowi załącznik nr 1 do przepisów prawa podatkowego (tj. Ustawy CIT i Ustawy PIT).

Drugą metodą amortyzacji środków trwałych jest metoda degresywna. Istota tej metody polega na tym, że odpisy amortyzacyjne, ustalane od wartości początkowej środka trwałego, w początkowych okresach amortyzacji są relatywnie wyższe niż odpisy dokonywane według metody liniowej, a następnie stopniowo maleją w kolejnych okresach. KSR 11 wskazuje, że metoda degresywna znajduje zastosowanie w odniesieniu do tych składników majątku, których zużycie jest najbardziej intensywne w początkowych okresach użytkowania, a w kolejnych latach stopniowo maleje. Dotyczy to głównie wybranych maszyn, urządzeń i środków transportu (KRS 11). Natomiast przepisy podatkowe precyzują, że metodę degresywną można stosować w odniesieniu do maszyn i urządzeń zaliczonych do grup od 3 do 6 oraz grupy 8 Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT), a także do środków transportu innych niż samochody osobowe (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, 16k ust.1 oraz Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, 22k ust.1).

Z kolei metoda amortyzacji progresywnej opiera się na założeniu, że w miarę starzenia się środka trwałego pojawia się konieczność przeprowadzania coraz większej liczby remontów i prac konserwacyjnych. W związku z tym uzasadnione jest stosowanie rosnących w czasie odpisów amortyzacyjnych, które mają odzwierciedlać zarówno narastające zużycie środka trwałego, jak i koszty związane z jego utrzymaniem w stanie zdolnym do użytkowania. Należy jednak zaznaczyć, że w przypadku większości składników majątku trwałego metoda ta w niewielkim stopniu odzwierciedla rzeczywisty proces utraty ich wartości użytkowej, przez co w praktyce znajduje bardzo ograniczone zastosowanie. Ponadto metodzie progresywnej zarzuca się sprzeczność z podstawowymi zasadami rachunkowości, w szczególności z zasadą ostrożnej wyceny, która nakazuje, aby wartość bilansowa aktywów nie była zawyżana (Aleszczyk, 2016).

Następną z metod amortyzacji środków trwałych jest metoda naturalna, która polega na dokonywaniu proporcjonalnych odpisów amortyzacyjnych od wartości początkowej środka trwałego, w odniesieniu do stopniowo malejących możliwości użytkowych tego składnika majątku. Zgodnie z KSR 11, aby móc zastosować tę metodę, dany składnik majątku musi spełniać określone warunki, w szczególności (KRS 11):

- konieczność ustalenia łącznego potencjału użytkowego środka trwałego wraz z jednostką jego miary (np. liczba godzin pracy, liczba wyprodukowanych jednostek);
- zapewnienie wiarygodnego pomiaru wykorzystania tego potencjału w poszczególnych okresach sprawozdawczych przy zastosowaniu przyjętej jednostki miary.

Metoda naturalna, określana też jako metoda jednostek produkcji lub metoda zróżnicowanego odpisu, zakłada, że wielkość odpisów amortyzacyjnych oraz okres ekonomicznej użyteczności środka trwałego są uzależnione od faktycznego stopnia jego eksploatacji w danym okresie. Kluczowe znaczenie ma zatem m.in. liczba przepracowanych godzin, liczba wykonanych cykli produkcyjnych bądź wielkość wyprodukowanego asortymentu (Fiedoruk, 2016). Warto podkreślić, że chociaż z perspektywy przepisów podatkowych dopuszczalne jest stosowanie tzw. sezonowej amortyzacji składników majątku, to zgodnie z regulacjami bilansowymi taka metoda jest niedopuszczalna. Zgodnie z ustawą o rachunkowości, odpisy amortyzacyjne muszą być dokonywane systematycznie przez cały rok obrotowy, niezależnie od faktycznego okresu wykorzystywania środka trwałego w działalności jednostki (UoR, art. 32 ust. 1).

Kolejną metodą amortyzacji środków trwałych jest amortyzacja jednorazowa. Polega ona na dokonaniu odpisu amortyzacyjnego obejmującego całą wartość początkową środka trwałego jednorazowo w momencie jego przyjęcia do użytkowania. Ze względu na odmienną regulację wyróżnia się amortyzację jednorazową – wynikającą z przepisów bilansowych, a także amortyzację jednorazową – przewidzianą w przepisach podatkowych. Zgodnie z ustawą o rachunkowości, jednostka może stosować uproszczoną jednorazową amortyzację dla składników majątku trwałego o niskiej jednostkowej wartości początkowej. Przepisy bilansowe dopuszczają również możliwość dokonywania zbiorczych odpisów amortyzacyjnych bądź umorzeniowych w odniesieniu do grup środków trwałych jednorodnych pod względem rodzaju bądź zbliżonych co do funkcji i przeznaczenia (UoR, art. 32 ust. 6). Ustawa o rachunkowości nie określa natomiast minimalnego progu wartości początkowej, poniżej którego wydatki na nabycie danego składnika nie podlegają aktywowaniu jako środek trwały. Obowiązek ustalenia takiego progu spoczywa na kierowniku jednostki, który powinien określić go w przyjętej polityce rachunkowości, uwzględniając specyfikę i skalę prowadzonej działalności.

Środkiem trwałym o niskiej wartości początkowej określa się natomiast składnik majątku, którego wartość – w kontekście wielkości i rodzaju działalności jednostki – uznaje się za nieistotną z punktu widzenia sprawozdawczości finansowej. W świetle przepisów prawa podatkowego, jak wcześniej wspomniano, jednostka może dokonywać jednorazowych odpisów amortyzacyjnych od środków trwałych, których wartość początkowa nie przekracza 10 000 zł (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, 16f ust. 3; Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 22f ust. 3). Ponadto ustawy o podatku dochodowym (CIT i PIT) przewidują możliwość dokonywania jednorazowych odpisów amortyzacyjnych

w roku podatkowym, w którym podatnik rozpoczął prowadzenie działalności gospodarczej, a także przez podatników spełniających kryteria małego podatnika. Uprawnienie to dotyczy wyłącznie określonych grup środków trwałych, tj. od grupy 3 do grupy 8 Klasyfikacji Środków Trwałych, z wyłączeniem samochodów osobowych, i może być zastosowane w roku podatkowym, w którym środki te zostały wprowadzone do ewidencji środków trwałych. Łączna kwota tych jednorazowych odpisów amortyzacyjnych w danym roku podatkowym nie może przekroczyć równowartości 50 000 euro (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, 16k ust. 1; Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, 22k ust. 1).

Niezależnie od tego limitu, przepisy podatkowe przewidują możliwość zastosowania amortyzacji jednorazowej do fabrycznie nowych środków trwałych z grup od 3 do 8 KŚT, również z wyłączeniem samochodów osobowych, do wartości początkowej nieprzekraczającej 100 000 zł. Limit ten obejmuje łączną wartość odpisów amortyzacyjnych i ewentualnych wpłat poniesionych na nabycie tych środków trwałych w roku podatkowym, w którym zostały one ujęte w ewidencji środków trwałych (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, art. 16k ust. 14; Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 22k ust. 14).

Metoda amortyzacji indywidualnej stosowana jest w odniesieniu do używanych lub ulepszonych środków trwałych, które po raz pierwszy są wprowadzane do ewidencji, a także do inwestycji w obcych środkach trwałych przyjętych do używania. Nazwa tej metody wynika z faktu, że stawki amortyzacyjne ustala się indywidualnie, przy czym ich wysokość jest ograniczona przez grupę rodzajową środka trwałego, okres amortyzacji i jego wartość początkową. Za środki trwałe używane uznaje się składniki majątku, które przed nabyciem były wykorzystywane przez okres co najmniej 6 pełnych miesięcy. Natomiast za środki trwałe ulepszone uznaje się te, w których wartość poniesionych wydatków na ulepszenie stanowi co najmniej 20% ich wartości początkowej. Metoda ta ma zastosowanie do środków trwałych zaliczanych do grup 3-6 i 8 Klasyfikacji Środków Trwałych, jak też do środków transportu, w tym samochodów osobowych. W odniesieniu do budynków i budowli przyjmuje się odmienne kryteria. Za używane uznaje się te środki trwałe, które przed ich nabyciem przez jednostkę wykorzystywane były przez okres co najmniej 60 miesięcy. Jeżeli przed wprowadzeniem budynków lub budowli do ewidencji środków trwałych podmiot gospodarczy poniósł nakłady na ich ulepszenie w wysokości co najmniej 30% ich wartości początkowej, to wtedy uznaje się je za ulepszone (Czubakowska, 2014). Przy ustalaniu indywidualnych stawek amortyzacyjnych wprowadzono ograniczenia, zgodnie z którymi minimalny okres amortyzacji zależy od wartości początkowej środków trwałych zaliczonych do grup 3-6 i 8 Klasyfikacji Środków Trwałych. Mianowicie (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, art. 16j ust. 1 pkt. 1; Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 22j ust. 1 pkt 1):

- 1) dla środków trwałych o wartości początkowej nieprzekraczającej 25 000 zł okres amortyzacji nie może być krótszy niż 24 miesiące;
- 2) dla środków trwałych o wartości początkowej powyżej 25 000 zł oraz nieprzekraczającej 50 000 zł okres amortyzacji nie może być krótszy niż 36 miesięcy;
- 3) dla środków trwałych o wartości początkowej przekraczającej 50 000 zł okres amortyzacji nie może być krótszy niż 60 miesięcy.

W przypadku środków transportu (w tym samochodów osobowych), niezależnie od ich wartości początkowej, okres amortyzacji nie może być krótszy niż 30 miesięcy, a dla budynków i budowli – nie krótszy niż 10 lat. Wyjątek stanowią kioski, budki towarowe, domki kempingowe o konstrukcji trwale związanej z gruntem oraz budynki zastępcze wykonane z pudeł wagonowych – dla tych środków trwałych minimalny okres amortyzacji nie może być krótszy niż 36 miesięcy (Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, art. 16j ust. 1 pkt 2 i 3; Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, art. 22j ust. 1 pkt 2 i 3).

2.4. Ewidencyjne ujęcie środków trwałych

Ewidencja składników majątku trwałego prowadzona jest zasadniczo na kontach zespołu 0 – Aktywa trwałe. Do ewidencji stanów oraz operacji gospodarczych wpływających na zmiany wartości środków trwałych wykorzystywane jest konto 010 – Środki trwałe. Konto to ma charakter syntetyczny, bilansowy (aktywne) i funkcjonuje zgodnie z zasadami:

- saldo początkowe, wynikające z bilansu otwarcia, ujmowane jest zawsze po stronie Winien;
- zwiększenia wartości środków trwałych ewidencjonowane są po stronie Winien, natomiast zmniejszenia – po stronie Ma;
- obroty strony Winien są większe lub co najwyżej równe obrotom strony Ma, a saldo końcowe, przenoszone do bilansu zamknięcia, ma charakter debetowy.

Z uwagi na potrzebę zwiększenia użyteczności informacji generowanej przez ewidencję księgową, konto „Środki trwałe” podlega podziałowi poziomemu w dwóch wymiarach:

- 1) poprzez analityczne rozwinięcie konta syntetycznego, w wyniku czego wyodrębniane są konta analityczne, które wspólnie odzwierciedlają jego strukturę;
- 2) poprzez zastąpienie jednego konta 010 – „Środki trwałe” co najmniej dwoma kontami syntetycznymi, bardziej szczegółowo prezentującymi strukturę posiadanych środków trwałych.

Ponadto nieodłącznym narzędziem służącym do ewidencji operacji dotyczących środków trwałych jest konto korygujące (pomocnicze) – Umorzenie środków trwałych. Konto to odzwierciedla stopniowe zużywanie się środków trwałych, zarówno fizyczne, jak również moralne. Saldo końcowe konta prezentuje wartość dokonanych odpisów amortyzacyjno-umorzeniowych, wynikających z eksploatacji środków trwałych, a także odpisów odzwierciedlających trwałą utratę wartości, jeżeli zaistniały przesłanki uzasadniające ich dokonanie.

Przykłady ewidencyjnego ujęcia typowych operacji gospodarczych kształtujących wartość środków trwałych przedstawiono w tabeli 9.

Tabela 9

Ewidencja księgowa środków trwałych

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
FA – faktura za zakupiony środek trwały	„Rozliczenie zakupu”	„Rozrachunki z dostawcami”
OT/PK – przyjęcie zakupionego środka trwałego	„Środki trwałe” (wartość netto) „Rozrachunki z tytułu VAT” (naliczony VAT)	„Rozliczenie zakupu”
OT/PK – nieodpłatne przyjęcie otrzymanego środka trwałego	„Środki trwałe”	„Rozliczenie międzyokresowe przychodów”
OT/PK – przyjęcie otrzymanego środka trwałego formie aportu	„Środki trwałe”	„Kapitał (fundusz) podstawowy”
PK – odpis amortyzacyjny środka trwałego	„Amortyzacja”	„Umorzenie środków trwałych”
PK – odpis aktualizujący związany ze stwierdzeniem trwałej utraty wartości środka trwałego	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Umorzenie środków trwałych”
PK – odwrócenie odpisu aktualizującego związanego ze stwierdzeniem trwałej utraty wartości środka trwałego	„Umorzenie środków trwałych”	„Pozostałe przychody operacyjne”
LT/PK – wyksięgowanie z ewidencji środka trwałego całkowicie umorzonego	„Umorzenie środków trwałych”	„Środki trwałe”
PK – wyksięgowanie z ewidencji środka trwałego sprzedanego, nieodpłatnie przekazanego lub zlikwidowanego	„Umorzenie środków trwałych” (dotychczasowe umorzenie) „Pozostałe koszty operacyjne” (nadwyżka wartości początkowej nad umorzeniem)	„Środki trwałe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 66-67), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Leasing stanowi bardzo popularną formę pozyskiwania czynników produkcji na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej. W istocie jest to rodzaj umownego stosunku cywilnoprawnego, szczegółowo uregulowanego w art. 709¹-709¹⁸ Kodeksu cywilnego. Zgodnie z tymi przepisami, na podstawie umowy leasingu finansujący zobowiązuje się, w ramach działalności swojego przedsiębiorstwa, nabyć rzecz od oznaczonego zbywcy na warunkach określonych w umowie i oddać ją korzystającemu do używania albo do używania oraz pobierania pożytków przez czas oznaczony. Korzystający z kolei zobowiązuje się do zapłaty finansującemu w uzgodnionych ratach wynagrodzenia pieniężnego, które co najmniej odpowiada cenie lub wynagrodzeniu z tytułu nabycia rzeczy przez finansującego. W praktyce gospodarczej dominują korzyści wynikające z zastosowania leasingu, spośród których najważniejsze to:

- brak bezpośredniego wpływu na zdolność kredytową jednostki;
- możliwość skorzystania z leasingu nawet w przypadku niejasnej historii w BIK lub KRD;
- możliwość zastosowania tzw. kosztowej tarczy podatkowej;
- relatywnie niższy koszt, szybkość zawarcia umowy i większa elastyczność w porównaniu z kredytem bankowym.

Wskazane argumenty w istotny sposób zachęcają jednostki gospodarcze do korzystania z leasingu, jednak należy również pamiętać o potencjalnych zagrożeniach wynikających z tej formy finansowania. Niezależnie od rodzaju leasingu, zawsze istnieje obowiązek terminowego regulowania rat leasingowych, co w praktyce może istotnie obciążać płynność finansową jednostki. Niewywiązanie się z postanowień umowy może też skutkować odebraniem przedmiotu leasingu przez finansującego. Co szczególnie istotne, istnieje ryzyko, że przy leasingu nie występuje obowiązek przeprowadzenia rzetelnej oceny zdolności kredytowej korzystającego. W konsekwencji to na jednostce ciąży obowiązek dokonania takiej oceny w ramach wewnętrznej kontroli finansowej. Niestety, w sytuacji już znaczących obciążeń finansowych, korzystający może zaniechać tej analizy, co grozi pogorszeniem sytuacji finansowo-majątkowej jednostki. Specyficzną (i w pewnym sensie ambiwalentną) formą leasingu jest leasing zwrotny, polegający na nabyciu przez finansującego przedmiotu od przyszłego korzystającego. Rozwiązanie to pozwala jednostce na zachowanie posiadania przedmiotu przy jednoczesnej zmianie tytułu własności, co umożliwia utrzymanie bieżącego potencjału wytwórczego. Z drugiej strony jednak leasing zwrotny może w niektórych przypadkach prowadzić do zwiększenia zadłużenia jednostki, a w efekcie – do ryzyka utraty stabilności finansowej.

Tabela 10

Ewidencja księgowa środków trwałych – leasing finansowy

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
FA – zaksięgowanie faktury za wstępną opłatę leasingową powiększoną o VAT od opłat podstawowych	„Rozliczenie zakupu” „Rozrachunki z tytułu VAT” (<i>naliczony VAT</i>) „Pozostałe rozrachunki (z finansującym z tytułu przedmiotu umowy)”	„Pozostałe rozrachunki (z finansującym bieżące)” „Rozliczenie zakupu”
OT – przyjęcie środka trwałego do użytkowania (leasing finansowy)	„Środki trwałe”	„Pozostałe rozrachunki (z finansującym z tytułu przedmiotu umowy)”
PK – naliczenie odpisu amortyzacyjnego	„Amortyzacja”	„Umorzenie środków trwałych”
FA – zaksięgowanie faktury za opłatę końcową	„Rozliczenie zakupu” „Rozrachunki z tytułu VAT” (<i>naliczony VAT</i>) „Pozostałe rozrachunki (z finansującym z tytułu przedmiotu umowy)”	„Pozostałe rozrachunki (z finansującym bieżące)” „Rozliczenie zakupu”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 72), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Tabela 11

Ewidencja księgowa środków trwałych – leasing operacyjny

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
FA – zaksięgowanie faktury za wstępną opłatę leasingową powiększoną o VAT	„Rozliczenie zakupu” „Rozrachunki z tytułu VAT” (<i>naliczony VAT</i>) „Usługi obce” (<i>opłata wstępna netto</i>)	„Rozrachunki z dostawcami” „Rozliczenie zakupu”
FA – zaksięgowanie faktury za podstawową opłatę leasingową powiększoną o VAT	„Rozliczenie zakupu” „Rozrachunki z tytułu VAT” (<i>naliczony VAT</i>) „Usługi obce” (<i>opłata wstępna netto</i>)	„Rozrachunki z dostawcami” „Rozliczenie zakupu”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa. Od teorii do praktyki* (s. 72), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

Zaprezentowane w tabelach 10 i 11 schematy księgowania odzwierciedlają różnice wynikające z odmiennego ujęcia leasingu w świetle przepisów podatkowych oraz bilansowych. Co istotne, w przypadku leasingu operacyjnego istnieje możliwość rozliczania w czasie opłaty wstępnej, podczas gdy orzecznictwo podatkowe dopuszcza ujęcie jej bezpośrednio w kosztach jednego okresu sprawozdawczego. Ponadto, mimo braku wyraźnego obowiązku, zasadne jest ujmowanie przedmiotu leasingu operacyjnego w ewidencji pozabilansowej z uwagi na jego zazwyczaj istotną wartość (Szczypa, 2021).

2.5. Ujęcie środków trwałych w sprawozdaniu finansowym

Środki trwałe wywierają istotny wpływ na wszystkie elementy sprawozdania finansowego jednostki gospodarczej. Kluczowe informacje na ich temat prezentowane są głównie w bilansie. Jak już wcześniej wskazano, wartość rzeczowych aktywów trwałych w sposób fundamentalny kształtuje poziom sumy bilansowej. Jednocześnie jednak ich wiarygodna wycena, zgodna z zasadą rzetelnego i wiernego obrazu, stanowi zadanie złożone i obarczone wysokim stopniem niepewności (Ibidem).

Zgodnie z art. 28 ust. 1 pkt 1 Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, środki trwałe oraz wartości niematerialne i prawne ujmowane są na dzień bilansowy w wartości netto, czyli według cen nabycia, kosztów wytworzenia bądź wartości przeszacowanej (po aktualizacji wyceny), pomniejszonych o dokonane odpisy amortyzacyjne (umorzeniowe), a także odpisy z tytułu trwałej utraty wartości (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, art. 28 ust. 1 pkt 1).

W związku z powyższym, jednostki są zobowiązane do okresowej weryfikacji wartości bilansowej posiadanych środków trwałych. Weryfikacja ta ma na celu identyfikację tych składników majątku, które – ze względu na zużycie techniczne, uszkodzenie, dezaktualizację technologiczną czy inne przesłanki – mogą nie przynieść oczekiwanych korzyści ekonomicznych.

Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 36 „Utrata wartości aktywów” wskazuje na szereg przesłanek świadczących o możliwości utraty wartości środków trwałych. Do najistotniejszych z nich należą:

- istotny spadek wartości rynkowej środka trwałego w analizowanym okresie, przewyższający zakres utraty wynikający z typowego zużycia i upływu czasu;
- wystąpienie bądź wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia w niedalekiej przyszłości niekorzystnych zmian technologicznych, rynkowych, gospodarczych lub prawnych w otoczeniu działalności jednostki lub na rynku docelowym danego składnika aktywów;
- wzrost rynkowych stóp procentowych lub innych rynkowych stóp zwrotu, który wpływa na zwiększenie stopy dyskontowej stosowanej do wyceny wartości użytkowej składnika aktywów, co prowadzi do obniżenia jego wartości odzyskiwalnej;
- sytuacja, w której wartość bilansowa aktywów netto jednostki przewyższa jej kapitalizację rynkową;
- dostępne dowody wskazujące na utratę funkcjonalności, przydatności bądź fizyczne uszkodzenie danego środka trwałego;
- znaczące i negatywne zmiany w zakresie lub sposobie użytkowania środka trwałego, które miały miejsce lub są wysoce prawdopodobne w niedalekiej przyszłości;
- dane wynikające ze sprawozdawczości wewnętrznej wskazujące, że osiągnięte lub prognozowane wyniki ekonomiczne danego środka trwałego są istotnie niższe od pierwotnych założeń.

Zgodnie z układem sprawozdawczym, środki trwałe ujmuje się w bilansie w zależności od zakresu informacji wykazywanych w sprawozdaniu finansowym danej jednostki. Ustawodawca przewidział sześć odrębnych załączników, określających wymagany układ bilansu dla poszczególnych kategorii podmiotów (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, art. 46 ust. 5):

- załącznik nr 1 – dotyczy jednostek innych niż banki, zakłady ubezpieczeń i zakłady reasekuracji, w tym jednostek stosujących pełne zasady rachunkowości;
- załącznik nr 2 – stosowany przez banki;
- załącznik nr 3 – właściwy dla zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji;
- załącznik nr 4 – przewiduje uproszczoną formę bilansu dla jednostek mikro, które skorzystały z uproszczeń przewidzianych w ustawie;
- załącznik nr 5 – dedykowany jednostkom małym, sporządzającym bilans uproszczony;
- załącznik nr 6 – obejmuje jednostki prowadzące działalność pożytku publicznego (zgodnie z art. 3 ust. 2 i ust. 3 pkt 1-2 Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie), z wyłączeniem spółek kapitałowych.

Dodatkowo, jednostki prowadzące działalność pożytku publicznego, wskazane w art. 3 ust. 2 i 3 powyższej ustawy (z wyłączeniem spółek kapitałowych), mogą alternatywnie zdecydować się na sporządzenie bilansu, zgodnie z zakresem określonym w załączniku nr 1, tj. według zasad ogólnych.

Tabela 12

Ujęcie środków trwałych w bilansie

Pozycja w bilansie	
Załącznik nr 1	Aktywa A. Aktywa trwałe I. Wartości niematerialne i prawne (...) II. Rzeczowe aktywa trwałe 1. Środki trwałe a) grunty (w tym prawo użytkowania wieczystego gruntu) b) budynki, lokale, prawa do lokali i obiekty inżynierii lądowej i wodnej c) urządzenia techniczne i maszyny d) środki transportu e) inne środki trwałe 2. Środki trwałe w budowie 3. Zaliczki na środki trwałe w budowie III. Należności długoterminowe (...) IV. Inwestycje długoterminowe (...) V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe (...)
Załącznik nr 4	Aktywa A. Aktywa trwałe, w tym środki trwałe B. Aktywa obrotowe, w tym: – zapasy – należności krótkoterminowe C. Należne wpłaty na kapitał (fundusz) podstawowy D. Udziały (akcje) własne
Załącznik nr 5	Aktywa A. Aktywa trwałe I. Wartości niematerialne i prawne II. Rzeczowe aktywa trwałe, w tym: – środki trwałe – środki trwałe w budowie III. Należności długoterminowe IV. Inwestycje długoterminowe, w tym: (...) V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe
Załącznik nr 6	Aktywa A. Aktywa trwałe I. Wartości niematerialne i prawne II. Rzeczowe aktywa trwałe III. Należności długoterminowe IV. Inwestycje długoterminowe V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.), załączniki nr 1, 4, 5 i 6.

Kolejnym, równie istotnym co bilans, elementem sprawozdania finansowego zawierającym informacje dotyczące środków trwałych jest informacja dodatkowa, której sporządzanie – co do zasady – jest obligatoryjne dla wszystkich jednostek prowadzących księgi rachunkowe, z wyjątkiem jednostek mikro, korzystających z uproszczeń przewidzianych w ustawie o rachunkowości (Szczypa, 2021). Dane odnoszące się do środków trwałych ujmowane są w dwóch głównych częściach informacji dodatkowej, a mianowicie:

- we wprowadzeniu do sprawozdania finansowego, w którym jednostka prezentuje przyjęte zasady (politykę) rachunkowości, w szczególności metody wyceny środków trwałych, w tym stosowane zasady amortyzacji;
- w dodatkowych informacjach i objaśnieniach, gdzie ujmowane są m.in. (UoR, załącznik nr 1):
 - 1) szczegółowe informacje dotyczące zmian w wartości poszczególnych grup rodzajowych środków trwałych, wartości niematerialnych i prawnych oraz inwestycji długoterminowych, obejmujące stan początkowy na pierwszy dzień roku obrotowego, zwiększenia i zmniejszenia z tytułu: aktualizacji wyceny, nabycia, rozchodu, przemieszczeń wewnętrznych oraz stan końcowy; w odniesieniu do składników amortyzowanych prezentuje się analogiczne informacje dotyczące stanu i zmian w zakresie amortyzacji lub umorzenia;
 - 2) wartość dokonanych w ciągu roku obrotowego odpisów aktualizujących wartość aktywów trwałych, z rozróżnieniem na długoterminowe aktywa niefinansowe oraz finansowe;
 - 3) wartość kosztów zakończonych prac rozwojowych oraz wartość firmy, wraz z określeniem okresu ich amortyzacji, zgodnie z art. 33 ust. 3 oraz art. 44b ust. 10 ustawy o rachunkowości;
 - 4) wartość gruntów użytkowanych wieczysto;
 - 5) wartość środków trwałych, które nie podlegają amortyzacji lub umorzeniu przez jednostkę, a są użytkowane na podstawie umów najmu, dzierżawy, leasingu lub innych umów o podobnym charakterze.

Informacje te odgrywają kluczową rolę w zapewnieniu transparentności oraz rzetelności obrazu sytuacji majątkowej jednostki, a także w ocenie efektywności zarządzania posiadanym majątkiem trwałym.

Warto zaznaczyć, że informacja dodatkowa powinna uwzględniać też dane dotyczące ewidencji pozabilansowej, odnoszące się do środków trwałych, a głównie do tych, które uznane zostały za niskocenne (Ibidem).

Środki trwałe mogą także wpływać na inne pozycje sprawozdania finansowego, np. wartość otrzymanego w formie darowizny środka trwałego odnoszona jest na rozliczenia międzyokresowe przychodów, a co okres sprawozdawczy wykazywana w przychodach w wysokości odpowiadającej naliczonemu odpisowi umorzeniowemu/amortyzacyjnemu.

Bibliografia

- Aleszczyk, J. (2016). *Rachunkowość finansowa od podstaw*. Poznań: ZYSK i S-KA.
- Bąk, M. (2012). Środki trwałe i ich zużycie w cyklu życia produktu. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 255. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Czubakowska, K. (2014). Wycena aktywów trwałych i ich prezentacja w bilansie. W: K. Czubakowska (red.), *Rachunkowość przedsiębiorstw*. Warszawa: PWE.
- Fiedoruk, B. (2016). *Środki trwałe. Praktyczne ujęcie w aspekcie bilansowym i podatkowym*. Warszawa: DIFIN.
- Gierusz, J., Koleśnik, K. (2022). *Plan kont z komentarzem*. Gdańsk: ODDK.
- Komunikat Ministra Rozwoju i Finansów z dnia 25 maja 2017 r. w sprawie ogłoszenia uchwały Komitetu Standardów Rachunkowości w sprawie przyjęcia Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 11 „Środki trwałe” (Dz.U. z 2017 r., poz. 105).
- Korczyn, A. (2022). *Klasyfikacja środków trwałych ze słowem wstępnym Aleksandra Korczyna*. Skierniewice: SIGMA.
- Markowska, E., Sońta, W. (2017). *Finansowanie działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce z kapitałów własnych*. Radom: Wydawnictwo Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu.
- Olchowicz, I. (2016). *Podstawy rachunkowości*. Warszawa: DIFIN.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 października 2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT) (Dz.U. z 2016 r., poz. 1864).
- Sawicka, J., Stronczek, A., Marcinowska, E. (2018). *Rachunkowość finansowa. Ewidencje i sprawozdawczość*. Warszawa: CeDeWu.
- Sobczyk, R., Regulaska, A. (2012). *Rzeczowe aktywa trwałe. Zasady ujmowania, wyceny oraz ujawnień w świetle uregulowań MSSF/MSR i ustawy o rachunkowości*. Gdańsk: ODDK.
- Szalay, M. (2018). Rozliczenie wybranych składników majątku przedsiębiorstwa. *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego, XXXII*. Ostrołęka: Wydawnictwo Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego.
- Szczypa, P. (2021). *Zaawansowana Rachunkowość Finansowa. Od teorii do praktyki*. Warszawa: CeDeWu.
- Świderek, I. (2017). *Środki trwałe i wartości niematerialne i prawne w jednostkach budżetowych (z suplementem elektronicznym)*. Gdańsk: ODDK.
- Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 2587).
- Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (t.j. Dz.U. z 2025 r., poz. 163 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.).
- Wszelaki, A. (2016). Wykorzystanie wartości godziwej w wycenie środków trwałych w regulacjach MSR nr 16 oraz MSS F nr 13. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 82(1).

3. WYCENA I EWIDENCJA INWESTYCJI W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI *(Halina Rechul¹)*

3.1. Pojęcie i klasyfikacja inwestycji

W toku prowadzenia działalności gospodarczej niezbędne jest posiadanie określonych zasobów majątkowych, koniecznych do prowadzenia działalności statutowej (np. produkcyjnej, handlowej, usługowej) i zapewnienia rozwoju jednostki. Jednocześnie może się okazać, że przedsiębiorstwo dysponuje majątkiem, który może przynosić dodatkowe korzyści ekonomiczne w postaci np. wzrostu wartości, odsetek, dywidend itp. Takie rozróżnienie zasobów majątkowych przedsiębiorstw prowadzi do ich podziału na aktywa operacyjne i aktywa inwestycyjne (Cicha, Zasiewska, 2024, s. 239). Aktywa operacyjne to zasoby majątkowe zaangażowane w działalność operacyjną jednostki, zaś korzyści wynikające z gospodarowania tymi aktywami osiągane są po ich wykorzystaniu (zużyciu). Z kolei aktywa inwestycyjne oznaczają zasoby jednostki zaangażowane czasowo w działalność innych jednostek, a oczekiwane korzyści można odnieść do konkretnego składnika majątkowego (w przeciwieństwie do aktywów operacyjnych) (Ibidem, s. 240).

Inwestycje stanowią więc kategorię bilansową, którą w systemie rachunkowości odzwierciedlają zasoby jednostki zaangażowane w realizację korzyści ekonomicznych poza obszarem podstawowej działalności operacyjnej (Walińska, 2016, s. 465). W szerokim znaczeniu inwestycje stanowią podstawową formę powiększania kapitału i oznaczają nakłady gospodarcze przeznaczone na powiększenie lub odtworzenie składników majątku, które w przyszłości przyniosą pozytywne efekty (Pfaff, 2023, s. 73). Jednak w rachunkowości pojęcie „inwestycja” jest zawężane do takich elementów aktywów, które jednostka gospodarcza posiada w celu osiągnięcia z nich korzyści ekonomicznych. Korzyści te mogą wynikać z przyrostu wartości tych aktywów, uzyskania z nich przychodów w formie odsetek, dywidend (udziałów w zyskach) lub innych pożytków. W szczególności są to „aktywa finansowe oraz te nieruchomości i wartości niematerialne i prawne, które nie są użytkowane przez jednostkę, lecz są posiadane przez nią w celu osiągnięcia tych korzyści” (UoR, art. 3, pkt. 17).

Zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości inwestycje obejmują swoim zakresem wszelkie formy lokowania wolnych zasobów majątkowych, które mają przynieść jednostce korzyści ekonomiczne, różniące się wyraźnie od korzyści czerpanych w ramach podstawowej działalności operacyjnej. W ramach ustawowej definicji inwestycji można wyodrębnić trzy zasadnicze kryteria klasyfikowania składników do tej grupy zasobów jednostki (Walińska, 2016, s. 466):

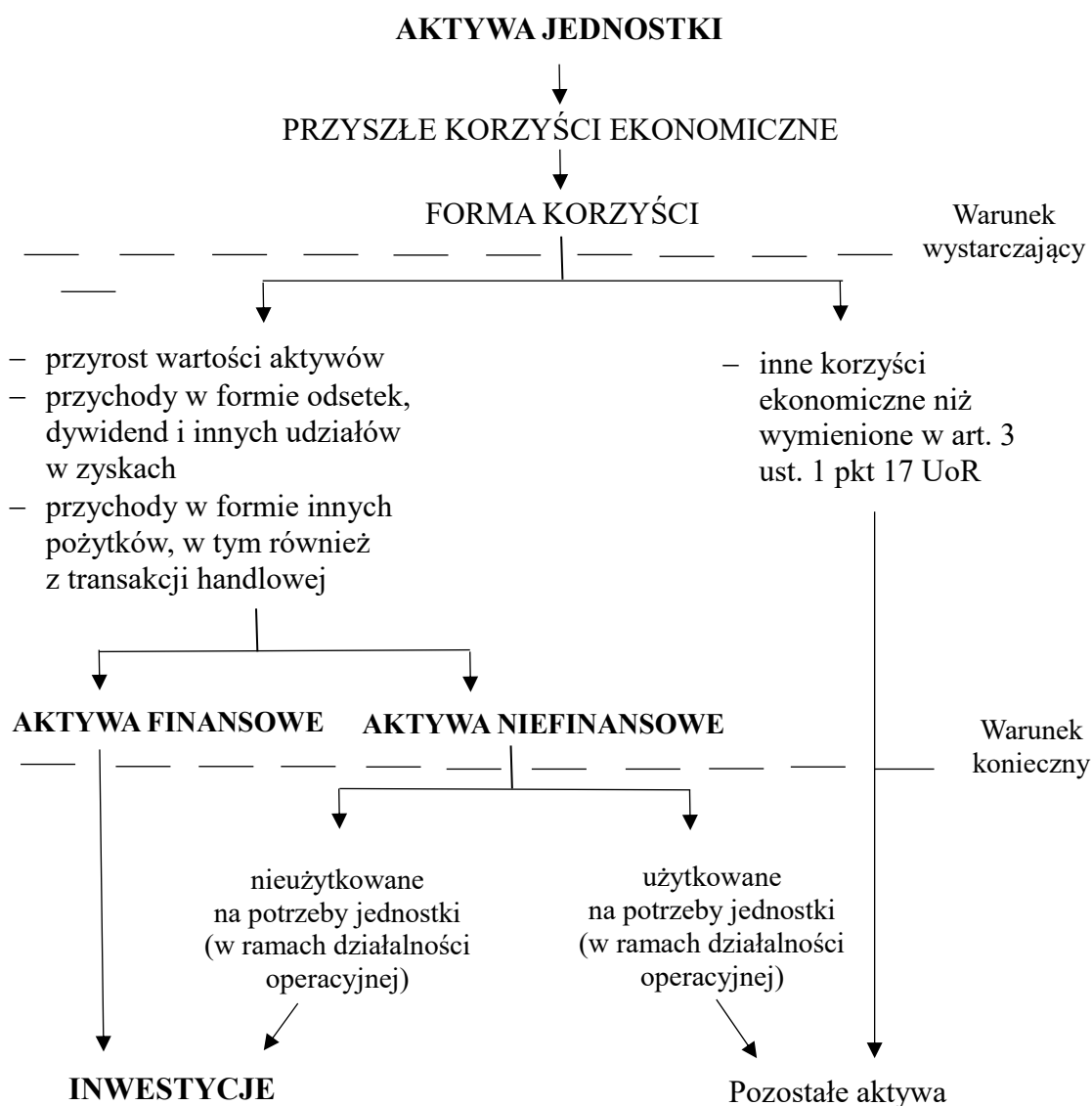
- 1) rodzaj korzyści ekonomicznych uzyskiwanych z danego składnika majątku;
- 2) wyłączenie z użytkowania, jako warunek konieczny uznawania składników majątkowych za inwestycje;
- 3) cel posiadania.

Wymienione kryteria wskazują, że inwestycje są kategorią aktywów cechującą się specyficzną formą korzyści ekonomicznych, jakich jednostka oczekuje z tytułu ich posiadania, która stanowi element odróżniający inwestycje od innych aktywów jednostki.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Kryterium dotyczące wyłączenia danego składnika aktywów z możliwości jego użytkowania na potrzeby jednostki stanowi warunek konieczny, choć niewystarczający, uznania składników aktywów za inwestycje. Kryterium to należy konfrontować przede wszystkim z definicją środków trwałych (nieruchomości) i wartości niematerialnych oraz prawnych, które mogą obejmować swoim zakresem przedmiotowym dokładnie takie same pozycje szczegółowe majątku co inwestycje. Różnica polega na tym, że są one przedmiotem wykorzystania w ramach podstawowej działalności operacyjnej podmiotu. Kolejne kryterium determinujące kategorię inwestycji wskazuje rodzaj ekonomicznych korzyści z tytułu ich posiadania. Należą do nich: zyski kapitałowe, odsetki, dywidendy, udziały w zyskach oraz inne pożytki, w tym z transakcji rynkowej (Ibidem, s. 466-467).

Zgodnie z ustawą o rachunkowości, do inwestycji należy więc zaliczyć wszystkie aktywa finansowe oraz inne aktywa (nieruchomości oraz wartości niematerialne i prawne), ale tylko wtedy, jeśli spełniają określone warunki. Na rysunku 1 ukazano klasyfikację aktywów ze względu na rodzaj korzyści ekonomicznych.

Jednym z kryteriów podziału inwestycji jest forma korzyści ekonomicznych, jakich oczekuje się z tytułu ich utrzymywania w podmiocie. Z tego punktu widzenia można wyróżnić trzy grupy (Ibidem, s. 468):

- grupa I – inwestycje, dzięki którym jednostka osiągnie przychód z tytułu wzrostu ich wartości, czyli przychodem będzie nadwyżka ceny sprzedaży nad ceną nabycia inwestycji;
- grupa II – inwestycje, dzięki którym jednostka osiągnie przychody w formie odsetek, dywidend lub innych form udziału w zyskach, czyli przychody pojawiają się w jednostce w całym okresie utrzymywania inwestycji w jednostce;
- grupa III – inwestycje, dzięki którym jednostka osiągnie przychody w formie innych pożytków, w tym również z transakcji handlowych.

Kryterium postaci, w jakiej występują inwestycje, pozwala na wyodrębnienie dwóch grup inwestycji (Dyduch, Sawicka, Stronczek, 2004, s. 105):

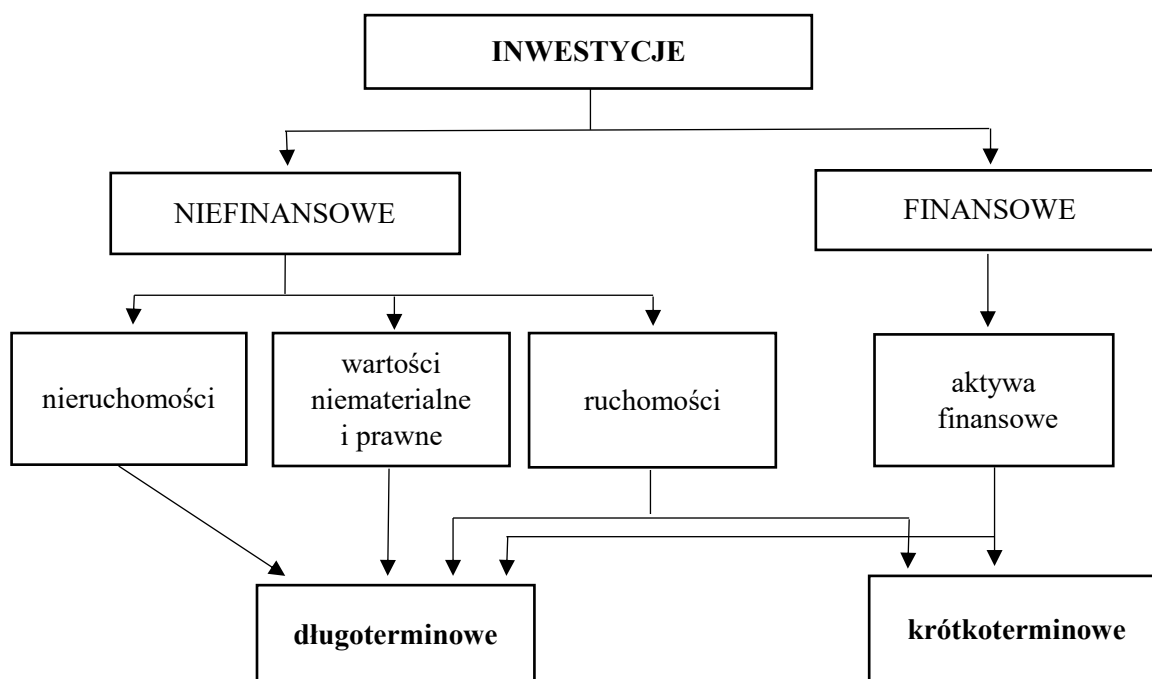
- inwestycje niefinansowe;
- inwestycje finansowe.

Inwestycje finansowe to aktywa finansowe, które mają charakter niematerialny i obejmują papiery wartościowe, udzielone pożyczki, lokaty terminowe itp. Inwestycje niefinansowe mają z kolei postać praw lub rzeczy (nieruchomości, rzeczy ruchome) i obejmują aktywa, które nie są wykorzystywane przez podmiot do produkcji, sprzedaży produktów, świadczenia usług lub do prowadzenia własnej działalności administracyjnej (Pfaff, 2023, s. 74). Należy zatem podkreślić, że o zakwalifikowaniu nieruchomości do inwestycji decyduje sposób jej wykorzystywania, a nie cel nabycia (Martyniuk, Małkowska, 2010, s. 21). Wprowadzenie podziału inwestycji na finansowe i niefinansowe ma także swój wyraz w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej. Kryterium formy występowania inwestycji często określane jest nadrzędnym kryterium podziału inwestycji.

Ze względu na okres pozostawiania inwestycji w dyspozycji jednostki można je podzielić na:

- długoterminowe;
- krótkoterminowe.

Podział inwestycji na długoterminowe i krótkoterminowe jest istotną klasyfikacją głównie z punktu widzenia obowiązującego w Polsce układu bilansu. Jeżeli okres, w którym podmiot zamierza sprawować kontrolę nad danym składnikiem i czerpać z niego pożytki, przekracza 12 miesięcy, inwestycje będą miały charakter długoterminowy. Jeżeli okres ten nie przekracza 12 miesięcy, inwestycje mają charakter krótkoterminowy. Podział ten przedstawiono na rysunku 2.

Rysunek 2. Klasyfikacja inwestycji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 75), J. Pfaff (red.), 2023, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A.

Inwestycje długoterminowe obejmują nieruchomości inwestycyjne, inwestycje w wartości niematerialne i prawne, długoterminowe aktywa finansowe (udziały lub akcje, inne papiery wartościowe, udzielone pożyczki, pozostałe aktywa finansowe) oraz inne inwestycje długoterminowe. W skład inwestycji krótkoterminowych wchodzi udział i akcje, inne papiery wartościowe, udzielone pożyczki, inne krótkoterminowe aktywa finansowe, środki pieniężne i inne aktywa pieniężne oraz inne aktywa finansowe (Hass-Symotiuk, 2024, s. 199-200). Inwestycje można klasyfikować według różnych kryteriów, co zostało przedstawione w tabeli 1.

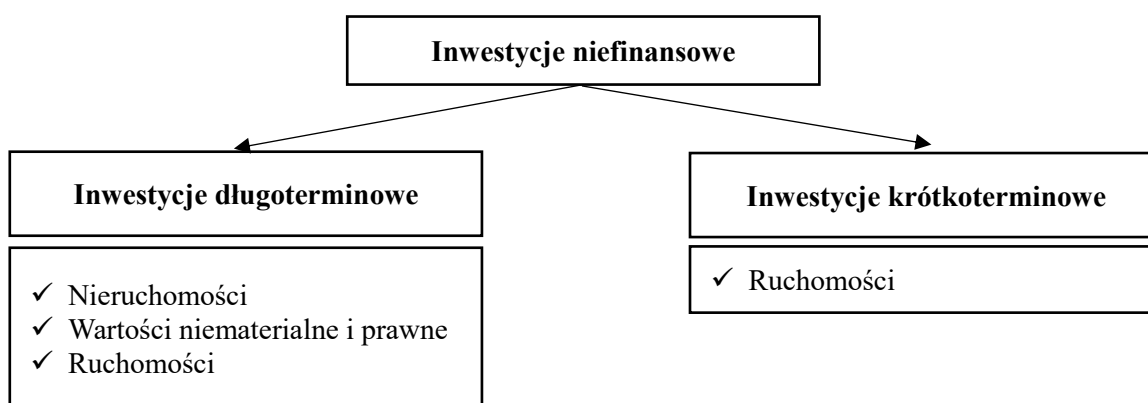
Tabela 1
Rodzaje inwestycji

Kryterium podziału	Rodzaj inwestycji	Charakterystyka
Czas (ujęcie w bilansie)	Długoterminowe	Inwestycje płatne, wymagalne lub przeznaczone do zbycia w okresie dłuższym niż 12 miesięcy od dnia bilansowego
	Krótkoterminowe	Inwestycje płatne, wymagalne lub przeznaczone do zbycia w okresie krótszym niż 12 miesięcy od dnia bilansowego
Postać, w jakiej występują	Finansowe	Aktywa finansowe obejmujące papiery wartościowe, pożyczki, lokaty itp.
	Niefinansowe	Inwestycje, które mają postać praw lub rzeczy (nieruchomości, rzeczy ruchome) i obejmują aktywa, które nie są wykorzystywane do produkcji, sprzedaży produktów, świadczenia usług lub wykonywania czynności administracyjnych

Forma występowania oraz rodzaj korzyści ekonomicznych	Inwestycje w aktywa finansowe	Inwestycje w aktywa pieniężne, instrumenty kapitałowe wyemitowane przez inne jednostki, wynikające z kontraktu prawo do otrzymania aktywów pieniężnych lub prawo do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na korzystnych warunkach
	Inwestycje w nieruchomości	Grunty lub prawo wieczystego ich użytkowania, budynki, budowle i inne nieruchomości posiadane w celu osiągnięcia korzyści związanych z przyrostem ich wartości lub/i osiąganiem zysków z najmu
	Inwestycje w wartości niematerialne i prawne	Autorskie prawa majątkowe, prawa pokrewne, licencje, koncesje i inne prawa posiadane w celu osiągnięcia korzyści związanych z przyrostem ich wartości lub/i osiąganiem zysków z odpłatnego korzystania przez strony trzecie
	Pozostałe inwestycje	Pozostałe składniki aktywów nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych, m.in.: dzieła sztuki, metale i kamienie szlachetne, inne poza nieruchomościami składniki środków trwałych
Stopień ryzyka	Inwestycje o dużym stopniu ryzyka	Inwestycje w aktywa o wysokiej niepewności uzyskania oczekiwanej z nich rentowności
	Inwestycje o małym stopniu ryzyka	Inwestycje w aktywa o dużej pewności uzyskania oczekiwanej z nich rentowności

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy* (s. 199), M. Hass-Symotiuik (red.), 2024, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.

Podkreślić należy, że inwestycje w nieruchomości lub wartości niematerialne i prawne mają zawsze charakter inwestycji długoterminowych, natomiast pozostałe inwestycje niefinansowe (ruchomości inwestycyjne) mogą należeć do długo- albo krótkoterminowych.

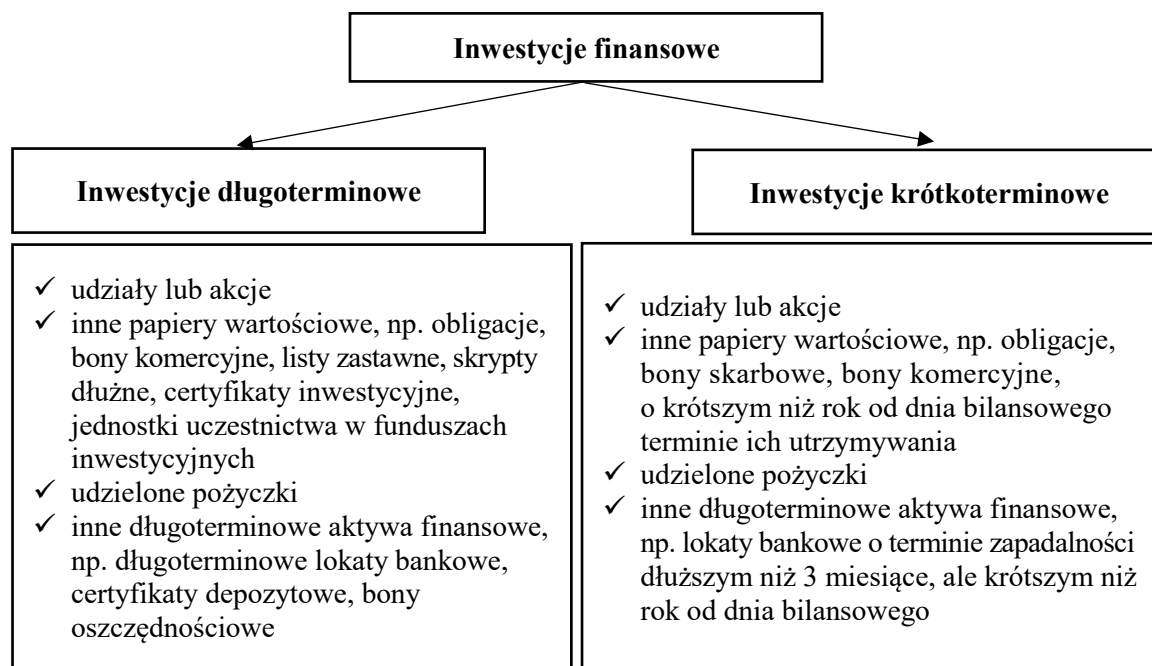

Rysunek 3. Inwestycje niefinansowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa* (s. 147), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

W ramach inwestycji niefinansowych można wyodrębnić szeroką grupę innych inwestycji, do których zaliczyć można np.: dzieła sztuki, kruszce, kamienie szlachetne, zbiory kolekcjonerskie itp. Pozycje te mogą należeć do grupy inwestycji krótko- i długoterminowych, w zależności od celu ich nabycia. Warunkiem zaliczenia tych dóbr do inwestycji jest nie przeznaczanie ich do prowadzenia działalności operacyjnej przedsiębiorstwa (Szczypa, 2021, s. 148).

Inwestycje finansowe również podlegają podziałowi na inwestycje długo- i krótkoterminowe, co przedstawiono na rysunku 4.

Rysunek 4. Inwestycje finansowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa* (s. 145), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

W bilansie wprowadzony został dodatkowy podział inwestycji finansowych związany z ujawnieniem istniejących powiązań między jednostkami będącymi stronami transakcji. Należy prezentować oddzielnie aktywa finansowe długoterminowe oraz krótkoterminowe w (Cicha, Zasiewska, 2024, s. 241):

- jednostkach powiązanych;
- pozostałych jednostkach.

Dodatkowo, dla długoterminowych aktywów finansowych wprowadzono obowiązek ujawniania inwestycji posiadanych: w pozostałych jednostkach, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale (Ibidem).

3.2. Nieruchomości inwestycyjne

Zgodnie z prawem bilansowym do grupy aktywów inwestycyjnych zaliczane są nieruchomości inwestycyjne. Jednak ustawa o rachunkowości jedynie powierzchownie traktuje pojęcie, ujawnianie oraz wycenę inwestycji w nieruchomości. Dlatego przy omawianiu zagadnienia inwestycji w nieruchomości można opierać się głównie na MSR 40 *Nieruchomości inwestycyjne*, gdzie rozróżniono dwa pojęcia nieruchomości.

Nieruchomość zajmowana przez właściciela to nieruchomość, którą właściciel lub leasingobiorca w leasingu finansowym utrzymuje w posiadaniu ze względu na jej wykorzystanie przy produkcji, dostawach dóbr, świadczeniu usług lub czynnościach administracyjnych (MSR 40). Są to środki trwałe.

Nieruchomość inwestycyjna, według MSR 40, to z kolei nieruchomość (grunt, budynek lub część budynku lub oba te elementy), którą właściciel lub leasingobiorca w leasingu finansowym traktuje jako źródło przychodów z czynszów lub utrzymuje w posiadaniu ze względu na przyrost jej wartości, bądź obie te korzyści, przy czym nieruchomość taka nie jest:

- wykorzystywana przy produkcji, dostawach towarów, świadczeniu usług lub czynnościach administracyjnych;
- przeznaczona na sprzedaż w ramach zwykłej działalności operacyjnej.

Jak wynika z przytoczonej definicji, nieruchomość inwestycyjna utrzymywana jest ze względu na przychody z czynszów, przyrost jej wartości lub obie te korzyści. Przepływy pieniężne otrzymywane dzięki posiadaniu takiej nieruchomości są w przeważającej części niezależne od innych aktywów będących w posiadaniu jednostki (Godlewska, Fołta, 2018, s. 318).

Do nieruchomości inwestycyjnych zalicza się m.in. (MSR 40):

- grunty utrzymywane w posiadaniu ze względu na długoterminowy wzrost ich wartości, a nie w celu sprzedaży po krótkim okresie w ramach zwykłej działalności jednostki;
- grunty, których przyszłe przeznaczenie nie jest jeszcze określone; jeśli jednostka gospodarcza, nabywając grunt, nie określiła, że będzie użytkowała go jako nieruchomość zajmowaną przez właściciela, czy też że nabyła go w celu sprzedaży w ramach zwykłej działalności;
- budynki, których właścicielem jest jednostka (lub nabyła je w ramach leasingu finansowego), oddane przez jednostkę w leasing operacyjny;
- budynki, które obecnie nie są wykorzystywane, a które zostały przeznaczone do oddania w leasing operacyjny.

Do pozycji, które nie są nieruchomościami inwestycyjnymi, należy zaliczyć m.in. (MSR 40):

- nieruchomości przeznaczone na sprzedaż w ramach zwykłej działalności jednostki lub nieruchomości w trakcie budowy lub dostosowywania z przeznaczeniem na sprzedaż, np. nieruchomości zakupione wyłącznie w celu zbycia w bliskiej przyszłości lub w celu dostosowania i odsprzedaży;
- nieruchomości w trakcie budowy lub dostosowywania, nad którymi prace prowadzone są na zlecenie osób trzecich;
- nieruchomości traktowane jako zajmowane przez właściciela, w tym także nieruchomości utrzymywane w posiadaniu z myślą o przyszłym wykorzystaniu jako nieruchomości zajmowane przez właściciela;
- nieruchomości w trakcie budowy lub dostosowywania, które mają być w przyszłości traktowane jako nieruchomości inwestycyjne (środki trwałe w budowie).

Przy klasyfikacji posiadanych nieruchomości do nieruchomości inwestycyjnych lub do nieruchomości zajmowanych przez właściciela może powstać problem, gdy np. część nieruchomości jest przeznaczona na wynajem. Standard odnosi się także do nieruchomości, które w części są wykorzystywane na potrzeby jednostki, a w części służą do uzyskiwania z nich korzyści z czynszów lub z przyrostu wartości. Jeśli można części te oddzielnie sprzedać lub oddać w leasing finansowy, to mogą one być traktowane odpowiednio jako środki trwałe i nieruchomości inwestycyjne. Gdyby nie było to możliwe, to nieruchomość można potraktować jako inwestycję, pod warunkiem, że tylko nieznaczna jej część jest wykorzystywana do zwykłej działalności gospodarczej jednostki. W przypadku świadczenia dodatkowych usług na rzecz jednostek wynajmujących nieruchomość, jest ona traktowana jako inwestycja, jeśli usługi te są nieznaczne (MSR 40).

Określenie, czy dana nieruchomość może zostać zaliczona do nieruchomości inwestycyjnych czy do innej grupy aktywów, wymaga subiektywnej oceny. Dlatego jednostka inwestująca w nieruchomości powinna w dokumentacji opisującej przyjęte zasady rachunkowości opracować kryteria pozwalające na odróżnienie nieruchomości inwestycyjnej od nieruchomości zajmowanej przez właściciela oraz nieruchomości przeznaczonych na sprzedaż w ramach zwykłej działalności (Godlewska, Fołta, 2018, s. 318). Stare, nieprzydatne budynki, które nie przyniosą w przyszłości korzyści ekonomicznych, nie mogą być sklasyfikowane do inwestycji (Bartoszewicz, Burchart, Dynowska, 2021, s. 34).

Wycenę nieruchomości inwestycyjnych jednostka przeprowadza przy wprowadzaniu tej inwestycji do ksiąg rachunkowych i na dzień bilansowy. W zależności od tego, czy nieruchomość inwestycyjna została zakupiona, czy wybudowana, początkowo wycenia się ją odpowiednio w cenie nabycia lub koszcie wytworzenia. Podstawowym parametrem pierwotnej wyceny inwestycji niefinansowych jest zatem cena nabycia, obejmująca cenę zakupu powiększoną o wszelkie koszty bezpośrednio związane z transakcją zakupu, np. opłaty notarialne, opłaty za obsługę prawną. W przypadku nieruchomości o charakterze inwestycyjnym obok ceny nabycia kategorią pierwotnej wyceny może być także koszt wytworzenia (Pfaff, 2023, s. 142). Koszt wytworzenia nieruchomości inwestycyjnej obejmuje koszty poniesione na jej wybudowanie oraz przystosowanie do użytkowania.

Zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, nabyte inwestycje należy ujmować w cenie nabycia lub cenie zakupu, jeśli koszty przeprowadzenia i rozliczenia transakcji nie są istotne (UoR, art. 35). Jednak w przypadku wyceny początkowej inwestycji niefinansowych podstawowym parametrem jest cena nabycia, obejmująca cenę zakupu powiększoną o wszelkie koszty bezpośrednio związane z transakcją zakupu (Pfaff, 2023, s. 142-143).

Ewidencja księgowa nieruchomości inwestycyjnej odbywa się na koncie „Inwestycje w nieruchomości i prawa”. W ciężar tego konta księguje się stan oraz wszelkie zwiększenia stanu lub wartości początkowej inwestycji, natomiast na dobro tego konta ujmuje się zmniejszenia stanu lub wartości początkowej inwestycji. Do konta „Inwestycje w nieruchomości i prawa” należy prowadzić ewidencję analityczną według poszczególnych obiektów stanowiących odrębne nieruchomości i według poszczególnych tytułów praw (*Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 17, 2020, s. 10).

Należy podkreślić, że w sytuacji, gdy jednostka buduje nieruchomość, która zostanie uznana za nieruchomość inwestycyjną, to do czasu zakończenia prac oraz przyjęcia jej do używania, poniesione na nią nakłady odnosi się na konto „Środki trwałe w budowie” (Ibidem, s. 11). Z dniem zakończenia budowy nieruchomość staje się nieruchomością inwestycyjną i podlega ujawnianiu oraz wycenie jak inne rodzaje inwestycji w świetle ustawy o rachunkowości.

Przy wycenie nieruchomości inwestycyjnej na dzień bilansowy, w myśl ustawy o rachunkowości, podmioty mają do wyboru dwie metody wyceny (UoR, art. 28):

- według zasad stosowanych do środków trwałych i wartości niematerialnych oraz prawnych;
- według ceny rynkowej bądź inaczej określonej wartości godziwej.

Warto podkreślić, że wybrana przez jednostkę metoda powinna zostać opisana w polityce rachunkowości tej jednostki, a wybraną metodę stosuje się do wszystkich nieruchomości zaliczanych w jednostce do inwestycji.

Jednostka może zdecydować o wycenie inwestycji w nieruchomości według zasad stosowanych dla środków trwałych. W tym przypadku wartość inwestycji w nieruchomości, z wyłączeniem gruntów niesłużących wydobywaniu kopalin metodą odkrywkową, zmniejszają odpisy amortyzacyjne lub umorzeniowe i odpisy z tytułu trwałej utraty wartości. Ta metoda wyceny jest odpowiednia w szczególności dla (Godlewska, Fołta, 2018, s. 323):

- jednostek, które nie wykazują dużej aktywności na gruncie działalności inwestycyjnej;
- inwestycji, z których głównym źródłem korzyści nie są zyski, ale korzyści czerpane z najmu, dzierżawy lub innych transakcji handlowych; tego typu inwestycje wiążą się z koniecznością ponoszenia dodatkowych kosztów eksploatacyjnych, których uzupełnieniem są dokonywane odpisy amortyzacyjne.

Ustalenie rocznych stawek amortyzacyjnych może stanowić w praktyce pewien problem, gdyż trudno będzie zastosować czynniki wskazane w ustawie o rachunkowości. W każdym przypadku konieczna będzie indywidualna analiza określająca okres ekonomicznej użyteczności inwestycji. Poprawność stosowanych stawek i okresów powinna być okresowo weryfikowana przez jednostkę, powodując odpowiednią korektę dokonywanych w następnych latach obrotowych odpisów amortyzacyjnych (Kalwasińska, Maciejowska, 2011, s. 310).

Rozpoczęcie amortyzacji następuje nie wcześniej niż po przyjęciu nieruchomości do używania, a jej zakończenie nie później niż z chwilą zrównania odpisów amortyzacyjnych lub umorzeniowych wartością początkową nieruchomości lub przeznaczenia ich do likwidacji czy sprzedaży. Odpisy amortyzacyjne nieruchomości zaliczanych do inwestycji kwalifikuje się do pozostałych kosztów operacyjnych (*Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 17, 2020, s. 11).

Przepisy ustawy o rachunkowości przewidują dokonywanie odpisów z tytułu trwałej utraty wartości nieruchomości inwestycyjnej. Nieruchomości te należy poddawać okresowym weryfikacjom. Jeśli w wyniku takiej weryfikacji okaże się, że nieruchomości inwestycyjne utraciły swoją wartość, to jednostka powinna, nie później niż na dzień bilansowy, dokonać odpisu aktualizującego. Trwała utrata wartości to skutek zdarzenia nieprzewidzianego, w wyniku którego dany składnik aktywów traci częściowo lub

całkowicie zdolność do kreowania korzyści ekonomicznych. W sytuacji, gdy przyczyna dokonania odpisu aktualizującego ustanie, należy odpowiednio zmniejszyć ten odpis lub go całkowicie odwrócić.

Ustawa o rachunkowości przewiduje także możliwość zwiększenia wartości nieruchomości inwestycyjnych. W sytuacji, gdy jednostka dokonuje ulepszenia wartości nieruchomości inwestycyjnych wycenianych według zasad określonych dla środków trwałych, nakłady na ulepszenie ujmuje na zwiększenie wartości początkowej tych nieruchomości. Oznacza to, że odzwierciedlenie tych nakładów w kosztach nastąpi stopniowo poprzez odpisy amortyzacyjne. W tabeli 2 ukazana została ewidencja księgowa zdarzeń związanych z wyceną nieruchomości inwestycyjnej według zasad stosowanych dla środków trwałych.

Tabela 2

Ewidencja księgowa zdarzeń związanych z wyceną nieruchomości inwestycyjnej według zasad stosowanych dla środków trwałych

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – odpis amortyzacyjny dokonywany od nieruchomości inwestycyjnej	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Odpisy umorzeniowe inwestycji w nieruchomości i prawa”
PK – wartość nakładów poniesionych na ulepszenie nieruchomości inwestycyjnej	„Inwestycje w nieruchomości i prawa”	„Środki trwałe w budowie” lub „Rozliczenie zakupu” lub konto zespołu 5, jeżeli ulepszenie przeprowadzono we własnym zakresie
PK – odpis aktualizujący w związku z trwałą utratą wartości nieruchomości inwestycyjnej	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Odpisy z tytułu trwałej utraty wartości inwestycji w nieruchomości i prawa”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 17(521), 2020, s. 10.

Drugą dopuszczalną metodą wyceny inwestycji w nieruchomości jest wycena według wartości rynkowej bądź inaczej określonej wartości godziwej. Wybór modelu wyceny według wartości godziwej wiąże się z koniecznością dokonywania odpisów aktualizujących, które mają za zadanie doprowadzić wartość inwestycji na koniec każdego roku obrotowego do poziomu wartości godziwej. Przepisy MSR 40 wskazują, że najlepszą podstawą ustalenia wartości godziwej są dane pochodzące z aktywnego rynku, czyli aktualne ceny rynkowe podobnych nieruchomości inwestycyjnych, które charakteryzują się podobną lokalizacją, znajdują się w takim samym stanie i służą podobnym celom określonym w innych umowach (Pfaff, 2023, s. 144).

Jeżeli jednostka nie ma możliwości ustalenia wartości godziwej według wskazanych kryteriów, powinna brać pod uwagę informację z następujących źródeł (Godlewska, Fołta, 2018, s. 322-323):

- aktualne ceny występujące na aktualnym rynku nieruchomości o innym charakterze, będących w innym stanie i w zupełnie innej lokalizacji – dokonując korekty uwzględniającej istnienie tych różnic;
- niedawne ceny z mniej aktywnego rynku, po skorygowaniu ich wszelkie zmiany warunków ekonomicznych, które nastąpiły od czasu przeprowadzania analizowanych transakcji w tych cenach;
- projekcje zdyskontowanego przepływu środków pieniężnych, oparte na wiarygodnych szacunkach przyszłych przepływów środków pieniężnych.

Należy podkreślić, że wyceniając nieruchomości inwestycyjne według ceny rynkowej, nie uwzględnia się w wartości inwestycji utraty wartości tych nieruchomości. Skutki utraty wartości znajdują bowiem odzwierciedlenie w wartości rynkowej. Dla celów bilansowych od nieruchomości inwestycyjnych nie dokonuje się także odpisów amortyzacyjnych, a w przypadku ulepszenia takich nieruchomości również wszelkie zmiany w wycenie nieruchomości są odzwierciedlane w wartości godziwej (*Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 17, 2020, s. 13). W tabeli 3 ukazana została ewidencja księgowa zdarzeń związanych z wyceną nieruchomości inwestycyjnej według wartości rynkowej.

Tabela 3

Ewidencja księgowa wzrostu i obniżenia wartości rynkowej nieruchomości

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – wzrost wartości rynkowej	„Inwestycje w nieruchomości” lub „Odpisy aktualizujące wartość inwestycji w nieruchomości”	„Pozostałe przychody operacyjne”
PK – obniżenie wartości rynkowej	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Inwestycje w nieruchomości” lub „Odpisy aktualizujące wartość inwestycji w nieruchomości”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 17 (521), 2020, s. 13.

Skutki zmian wartości godziwej nieruchomości inwestycyjnej zalicza się odpowiednio do przychodów lub kosztów w okresie, w którym te zmiany nastąpiły. Zgodnie z ustawą o rachunkowości, zarówno te, jak i inne przychody oraz koszty związane z nieruchomościami inwestycyjnymi zalicza się do pozostałej działalności operacyjnej (Bareja i in., 2012, s. 151).

Inwestycje w nieruchomości prezentowane są w aktywach trwałych bilansu w pozycji A.IV. Inwestycje długoterminowe, 1. Nieruchomości. Skutki aktualizacji wyceny nieruchomości inwestycyjnych *in minus* niezależnie od wariantu, należy wykazać jako „Pozostałe koszty operacyjne – Aktualizacja wartości aktywów niefinansowych” (H.II. – w wariantcie kalkulacyjnym, E.II. – w wariantcie porównawczym). Z kolei skutki wyceny *in plus* należy wykazać jako „Pozostałe przychody operacyjne – Aktualizacja wartości aktywów niefinansowych” (pozycja G.III. – w wariantcie kalkulacyjnym i pozycja D.III. – w wariantcie porównawczym).

Zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, inwestycje w nieruchomości są tylko aktywami trwałymi, a zatem nie może nastąpić ich przekwalifikowanie do inwestycji krótkoterminowych. Możliwe jest jednak przekwalifikowanie posiadanych nieruchomości z lub do nieruchomości inwestycyjnych przy spełnieniu odpowiednich warunków. Regulacje w tym zakresie zawarte są w przepisach MSR 40, który wskazuje, że przeniesienia poszczególnych nieruchomości do lub z nieruchomości inwestycyjnych należy dokonać tylko wtedy, gdy następuje zmiana sposobu ich użytkowania potwierdzona przez (MSR 40, par. 51):

- rozpoczęcie użytkowania nieruchomości przez właściciela – przeniesienie nieruchomości inwestycyjnej do nieruchomości zajmowanej przez właściciela;

- rozpoczęcie dostosowywania nieruchomości do sprzedaży – przeniesienie nieruchomości inwestycyjnej do zapasów;
- zakończenie użytkowania nieruchomości przez właściciela – przeniesienie nieruchomości zajmowanej przez właściciela do nieruchomości inwestycyjnej;
- oddanie nieruchomości stronie trzeciej w leasing operacyjny – przeniesienie z zapasów do nieruchomości inwestycyjnych;
- zakończenie budowy i dostosowywania nieruchomości – przeniesienie z nieruchomości w budowie do nieruchomości inwestycyjnych.

Jeśli jednostka stosuje do wyceny nieruchomości inwestycyjnych model ceny nabycia lub kosztu wytworzenia, to przekwalifikowania nieruchomości inwestycyjnych do środków trwałych czy zapasów nie powodują zmian w jej wartości księgowej. Jeżeli natomiast jednostka stosuje do wyceny nieruchomości inwestycyjnych model wartości godziwej, to przy przekwalifikowywaniu tej nieruchomości do środków trwałych czy zapasów należy ustalić jej wartość godziwą i w takiej wartości ujmować na odpowiednim koncie środków trwałych czy zapasów (Bareja i in., 2012, s. 155-156).

Należy podkreślić, że w przypadku, gdy jednostka zamierza dokonać modernizacji lub adaptacji nieruchomości inwestycyjnej i nie zamierza zmieniać jej charakteru, to nie należy także przekwalifikowywać takiej nieruchomości do innej grupy aktywów trwałych (Godlewska, Fołta, 2018, s. 325).

3.3. Aktywa finansowe – struktura i prezentacja

Do aktywów finansowych zalicza się (UoR, art. 3):

- aktywa pieniężne;
- instrumenty kapitałowe wyemitowane przez inne jednostki;
- wynikające z kontraktu prawo do otrzymania aktywów pieniężnych lub prawo do wymiany instrumentów finansowych z inną jednostką na korzystnych warunkach.

Z punktu widzenia rodzajów inwestycji zaliczanych do aktywów finansowych na uwagę zasługują m.in. (Cicha, Zasiewska, 2024, s. 243-245):

1. Akcje, które zaliczane są do kapitałowych papierów wartościowych, dających ich posiadaczowi prawo do udziału (partycypacji) w zyskach osiąganych przez spółkę będącą ich emitentem oraz do majątku spółki w razie jej likwidacji. Dochód z akcji może zatem oznaczać:
 - dywidendę, czyli część lub całość rocznego zysku netto spółki oraz przeznaczonego do podziału między akcjonariuszy,
 - ewentualny zysk, który akcjonariusz może osiągnąć, sprzedając posiadane akcje na rynku wtórnym po cenie wyższej od ceny ich nabycia (zakupu).
2. Udziały, które mimo, że nie są papierami wartościowymi, przedstawiają wartościowo wyrażone prawa własności do majątku innego przedsiębiorstwa – spółki nieemisyjnej. Wraz z posiadanymi przez wspólnika udziałami przysługują mu określone prawa, m.in. prawo do dywidendy. Prawo to nie ma bezwzględnego charakteru, gdyż powstaje wtedy, gdy tak zdecydują wspólnicy, podejmując w tym przedmiocie stosowną uchwałę.

3. Obligacje, które są dłużnymi instrumentami finansowymi (papierami wartościowymi) i w których jedna ze stron – emitent stwierdza, że jest dłużnikiem drugiej strony – właściciela obligacji. Emisja obligacji jest formą zaciągnięcia kredytu. Inwestycje w obligacje można utrzymywać do dnia wykupu lub sprzedać je osobie trzeciej. Obligacje charakteryzują się tym, że w momencie ich emisji znana jest ich wartość zarówno nominalna, jak i emisyjna.
4. Certyfikaty inwestycyjne, które podobnie jak obligacje też potwierdzają fakt zaciągnięcia pożyczki na realizację określonego przedsięwzięcia. Jednak posiadacz certyfikatu inwestycyjnego nie otrzymuje odsetek od zainwestowanego kapitału, jedynie partycypuje w zyskach, jakie przynosi dane przedsięwzięcie.
5. Krótkoterminowe dłużne papiery wartościowe (w tym bony skarbowe, bony pieniężne, certyfikaty bankowe) są to dokumenty, w których emitent potwierdza przyjęcie lokaty terminowej i zobowiązuje się do jej zwrotu w określonym terminie, nie dłuższym niż rok.
6. Instrumenty pochodne (np. kontrakty forward, futures, swap, opcje) to instrumenty finansowe, których cechą charakterystyczną jest to, że ich wartość uzależniona jest od instrumentów bazowych, którymi zwykle są instrumenty rynku kapitałowego, w tym zwłaszcza akcje i obligacje.
7. Udzielone pożyczki, które są umowami, na podstawie których pożyczkodawca oddaje na własność pożyczkobiorcy pieniądze (lub rzeczy), a pożyczkobiorca zobowiązuje się do oddania tej samej ilości pieniędzy (lub rzeczy) po upływie ustalonego w umowie czasu.
8. Weksle obce, które stanowią swego rodzaju bezwarunkowe zobowiązanie się przez wystawcę (lub osobę przez niego wskazaną) do zapłaty określonej sumy, zawartej w umowie wekslowej, określonej osobie w ustalonym miejscu i terminie. Weksel jest źródłem kredytu, który może być wykorzystany nie tylko jako zapłata w transakcjach z dostawcami, ale też złożony w banku do dyskonta, które jest sprzedażą weksla przed terminem jego wymagalności.

W bilansie długoterminowe aktywa finansowe prezentuje się w grupie aktywów trwałych, z wyszczególnieniem:

- a) udziałów lub akcji;
- b) innych papierów wartościowych;
- c) udzielonych pożyczek;
- d) innych długoterminowych aktywów finansowych.

Krótkoterminowe aktywa finansowe prezentuje się z kolei w aktywach obrotowych.

Na potrzeby prezentacji w bilansie obowiązuje ich szczegółowy podział na:

- a) udziały lub akcje;
- b) inne papiery wartościowe;
- c) udzielone pożyczki;
- d) inne krótkoterminowe aktywa finansowe.

Podobnie jak w przypadku długoterminowych aktywów finansowych, do celów prezentacji krótkoterminowych aktywów finansowych w bilansie zostało wprowadzone kryterium powiązań kapitałowych (Walińska, 2014, s. 234).

Dodatkową kategorię krótkoterminowych aktywów finansowych stanowią środki pieniężne i inne aktywa pieniężne, w ramach których odrębnej prezentacji podlegają:

- środki pieniężne w kasie i na rachunkach;
- inne środki pieniężne;
- inne aktywa pieniężne.

Środki pieniężne w kasie i na rachunkach obejmują gotówkę w kasie i na rachunkach oraz środki zdeponowane na rachunkach płatne na żądanie. Inne środki pieniężne obejmują czeki obce, weksle obce, inne papiery wartościowe i lokaty bankowe, pod warunkiem, że są płatne lub wymagalne w terminie nieprzekraczającym 3 miesięcy.

W pozycji „Inne aktywa pieniężne” wykazywane są odsetki naliczone od aktywów finansowych, które są płatne na żądanie lub są dostępne w terminie nie dłuższym niż 3 miesiące.

W odniesieniu do wszystkich aktywów finansowych może powstać wątpliwość, kiedy należy zaliczyć je do aktywów pieniężnych, a kiedy do innych krótkoterminowych aktywów finansowych. Zasadniczo powinno o tym decydować przeznaczenie instrumentu, określone przez zarządzającego aktywami finansowymi podmiotu. Podstawowym celem środków pieniężnych oraz ich ekwiwalentów jest dokonywanie dzięki nim płatności i zapewnienie spłaty bieżących zobowiązań. Celem aktywów finansowych o charakterze niepieniężnym jest natomiast dążenie do osiągnięcia korzyści ekonomicznych z faktu posiadania tych aktywów (Pfaff, 2023, s. 83).

Szczegółowe zasady rachunkowości instrumentów finansowych są przedmiotem rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie uznawania i metod wyceny oraz ujawniania i prezentacji instrumentów finansowych (Dz.U. z 2024 r., poz. 1750), wydanego na podstawie art. 81 ust. 2 pkt 4 UoR. Przepisy tego rozporządzenia (par. 4 ust. 1) klasyfikują aktywa finansowe do następujących kategorii:

- aktywa finansowe przeznaczone do obrotu;
- pożyczki udzielone i należności własne;
- aktywa finansowe utrzymywane do terminu wymagalności;
- aktywa finansowe dostępne do sprzedaży.

Przepisów rozporządzenia w sprawie uznawania i metod wyceny oraz ujawniania i prezentacji instrumentów finansowych mogą nie stosować jednostki, które za poprzedni rok obrotowy nie przekroczyły co najmniej dwóch z trzech wielkości (UoR, art. 3):

- a) 33 000 000 zł – w przypadku sumy aktywów bilansu na koniec roku obrotowego;
- b) 66 000 000 zł – w przypadku przychodów netto ze sprzedaży towarów i produktów za rok obrotowy;
- c) 50 osób – w przypadku średniorocznego zatrudnienia w przeliczeniu na pełne etaty.

Zwolnienie z obowiązku stosowania przepisów tego rozporządzenia odnosi się także do jednostek mikro (por. art. 28b UoR). Co istotne, jednostki mikro, w myśl art. 28a UoR, nie mogą dokonywać wyceny aktywów i pasywów według wartości godziwej i skorygowanej ceny nabycia. Do wyceny aktywów finansowych jednostki te stosują zatem zasady określone w ustawie o rachunkowości. Warto podkreślić, że decyzję w sprawie wyceny w oparciu o zasady określone w ustawie o rachunkowości i rezygnacji ze stosowania rozporządzenia w sprawie instrumentów finansowych podejmuje kierownik jednostki. Decyzja ta powinna być opisana w polityce rachunkowości jednostki (*Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 16, 2023, s. 10).

Uregulowania międzynarodowe w obszarze rachunkowości instrumentów finansowych zawierają jeden MSR i dwa MSSF, mianowicie (Szczerbak, Waśkiewicz, Wikarczyk, 2021, s. 56):

- MSR 32 *Instrumenty finansowe: prezentacja*;
- MSSF 7 *Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji*;
- MSSF 9 *Instrumenty finansowe*.

Ostatnie zmiany w zakresie rachunkowości instrumentów finansowych są związane z wprowadzeniem w życie MSSF 9, który zastąpił 1 stycznia 2018 roku, MSR 39 *Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena*. MSSF 9 wprowadza wiele nowych rozwiązań m.in. w odniesieniu do klasyfikacji instrumentów finansowych czy zasad i przesłanek tworzenia odpisów z tytułu utraty wartości (Barczyk, 2018, s. 7-8). Zgodnie z MSSF 9, aby dokonać właściwej klasyfikacji instrumentów finansowych, konieczne jest określenie modelu biznesowego zarządzania aktywami finansowymi. Biorąc pod uwagę sposób zarządzania aktywami finansowymi, można wyodrębnić trzy biznesowe modele. Pierwszy zakłada, że jednostka pozyskuje z aktywów finansowych przepływy pieniężne wynikające z umowy. Drugi model biznesowy zakłada, że jego celem jest uzyskanie przepływów pieniężnych i sprzedaż aktywów finansowych. Model trzeci zakłada zarówno aktywną sprzedaż, jak i kupno aktywów finansowych (Ibidem, s. 11).

Wycena aktywów finansowych może być dokonywana według różnych kategorii ekonomicznych, z uwzględnieniem zarówno podejścia do celu stawianego rachunkowości, jak i momentu przeprowadzania wyceny (Emerling, 2015).

W dalszej części opracowania przyjęto więc założenie, że omówienie problematyki instrumentów finansowych będzie opierało się na przepisach ustawy o rachunkowości, wykorzystując zapisy rozporządzenia jedynie do ustalenia brakujących definicji.

3.4. Ewidencja i wycena długoterminowych aktywów finansowych

Jednostka stosująca przepisy ustawy o rachunkowości aktywa finansowe na dzień ich nabycia albo powstania ujmuje w księgach rachunkowych według ceny nabycia albo ceny zakupu, jeżeli koszty przeprowadzenia i rozliczenia transakcji nie są istotne. Za koszty przeprowadzenia i rozliczenia transakcji można uznać np. prowizje maklerskie, w tym za pośrednictwo w nabywaniu lub zbywaniu instrumentów finansowych, opłaty giełdowe i inne nałożone przez uprawnione instytucje w związku z zawarciem transakcji, prowizje za doradztwo, podatki i opłaty wynikające z obowiązujących przepisów. Tak więc wycena według ceny nabycia jest podstawową metodą ustalania wartości aktywów finansowych, a zastosowanie wyceny według ceny zakupu jest obwarowane dodatkowym warunkiem – koszty zakupu aktywów finansowych nie mogą być istotne.

Zgodnie z ustawą o rachunkowości, nie rzadziej niż na dzień bilansowy jednostki dokonują wyceny poszczególnych składników majątkowych. Jeżeli jednostka w oparciu o art. 28b UoR do wyceny aktywów finansowych nie stosuje przepisów rozporządzenia w sprawie uznawania i metod wyceny oraz ujawniania i prezentacji instrumentów finansowych, to posiadane długoterminowe aktywa finansowe wycenia na dzień bilansowy według jednej z poniższych metod:

- ceny nabycia pomniejszonej o odpisy z tytułu utraty wartości;
- wartości godziwej;
- skorygowanej ceny nabycia – jeżeli dla danego składnika określony został termin wymagalności.

Wycena długoterminowych aktywów finansowych według ceny nabycia pomniejszonej o odpisy z tytułu utraty wartości opiera się na zasadzie ostrożności i dopuszcza jedynie dokonywanie odpisów zmniejszających wartość aktywów finansowych (Walińska, 2025, s. 235). Warto podkreślić, że trwała utrata wartości zachodzi wtedy, gdy istnieje duże prawdopodobieństwo, że kontrolowany przez jednostkę składnik aktywów (w tym przypadku aktywów finansowych) nie przyniesie w przyszłości w znacznej części lub w całości przewidywanych korzyści ekonomicznych (UoR, art. 28). W przypadku aktywów finansowych można mówić o trwałej utracie wartości, w szczególności, gdy emitent papierów wartościowych ma istotne problemy finansowe, nie dotrzymał dotychczasowych warunków umowy, np. w odniesieniu do zapłaty odsetek (Cicha, Zasiewska, 2024, s. 248). Odpisu aktualizującego wartość aktywów finansowych należy dokonać nie później niż na koniec okresu sprawozdawczego, w ciężar kosztów finansowych. Odpisy z tytułu utraty wartości nie mają charakteru ostatecznego. W sytuacji wzrostu wartości inwestycji, w stosunku do której uprzednio utworzono odpis z tytułu utraty wartości (gdy nie ma przesłanek utraty wartości), należy rozwiązać odpis, jednak maksymalnie do wartości w cenie nabycia. W tabeli 4 ukazano sposób ewidencji skutków wyceny inwestycji długoterminowych metodą ceny nabycia pomniejszonej o odpisy z tytułu trwałej utraty wartości.

Tabela 4

Ewidencja księgowa utworzenia i rozwiązania odpisu aktualizującego wartość długoterminowych aktywów finansowych

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – utworzenie odpisu aktualizującego	„Koszty finansowe”	„Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe”
PK – rozwiązanie odpisu aktualizującego, jeżeli ustała przyczyna, dla której go utworzono	„Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe”	„Przychody finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 16 (592), 2023, s. 11.

Warto podkreślić, że w tej metodzie wyceny konto „Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe” może wykazywać wyłącznie saldo kredytowe (Ma), które odzwierciedla utratę wartości składników majątkowych.

Kolejna metoda wyceny długoterminowych aktywów finansowych opiera się na pojęciu „wartość godziwa”. Termin ten w ustawie o rachunkowości został zdefiniowany jako „kwota, za jaką dany składnik aktywów mógłby zostać wymieniony, a zobowiązanie uregulowane na warunkach transakcji rynkowej, pomiędzy zainteresowanymi i dobrze poinformowanymi stronami. Wartość godziwą instrumentów finansowych znajdujących się w obrocie na aktywnym rynku stanowi cena rynkowa pomniejszona o koszty związane z przeprowadzeniem transakcji, gdyby ich wartość była znacząca” (UoR, art. 28).

Jeżeli jednostka dokonuje przeszacowania wartości w cenie nabycia do wartości w cenie rynkowej, to skutki tego przeszacowania należy ująć odpowiednio w księgach rachunkowych (UoR, art. 35):

- skutki przeszacowania inwestycji długoterminowych, powodujące wzrost ich wartości do poziomu cen rynkowych, zwiększają kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny;
- obniżenie wartości inwestycji uprzednio przeszacowanych do wysokości kwoty, o którą podwyższono z tego tytułu kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny, jeżeli kwota różnicy z przeszacowania nie była do dnia wyceny rozliczona, zmniejsza ten kapitał (fundusz);
- w pozostałych przypadkach skutki obniżenia wartości inwestycji zalicza się do kosztów finansowych;
- wzrost wartości inwestycji bezpośrednio wiążący się z uprzednim obniżeniem jej wartości, zaliczonym do kosztów finansowych, ujmuje się do wysokości tych kosztów jako przychody finansowe.

W księgach rachunkowych skutki przeszacowania powyżej ceny nabycia danego składnika powinny być rozliczane kapitałowo (z kapitałem z aktualizacji wyceny). Konto „Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny” jest kontem bilansowym pasywnym, które w jednostce kontynuującej działalność wykazuje wyłącznie saldo kredytowe (Ma). Saldo to prezentowane jest w pasywach bilansu w pozycji A.III. „Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny. W tabeli 5 ukazano ewidencję księgową skutków przeszacowania długoterminowych aktywów finansowych.

Tabela 5

Ewidencja księgowa skutków przeszacowania długoterminowych aktywów finansowych

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – wzrost wartości długoterminowych aktywów finansowych do poziomu cen rynkowych	„Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe”	„Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny”
PK – obniżenie wartości długoterminowych aktywów finansowych uprzednio przeszacowanych do wysokości kwoty, o którą podwyższono z tego tytułu kapitał z aktualizacji wyceny, jeżeli kwota różnicy z przeszacowania nie była do dnia wyceny rozliczona	„Kapitał (fundusz) z aktualizacji wyceny”	„Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe”
PK – obniżenie wartości długoterminowych aktywów finansowych w pozostałych przypadkach	„Koszty finansowe”	„Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe”
PK – wzrost wartości długoterminowych aktywów finansowych wiążący się bezpośrednio z poprzednim obniżeniem ich wartości zakwalifikowanym do kosztów finansowych (do wysokości tych kosztów)	„Odpisy aktualizujące długoterminowe aktywa finansowe”	„Przychody finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*, 16(592), 2023, s. 12.

Przy sprzedaży długoterminowych aktywów finansowych w koszty finansowe odniesiona zostaje ostatecznie ich aktualna (księgowa) wartość (niższa od pierwotnej wartości wyrażonej w cenie nabycia o dokonaną korektę z tytułu trwałej utraty wartości). Skutki trwałej jej utraty zostały już uwzględnione w wyniku finansowym

na dzień dokonania odpisu (koszty finansowe). Ponadto w odniesieniu do składników, w stosunku do których dokonano przeszacowania w kapitał z aktualizacji wyceny, w momencie sprzedaży należy ten kapitał w całości lub w części rozliczyć. Z kapitałem z aktualizacji wyceny rozliczana jest powstała nadwyżka z tytułu przeszacowania (Pfaff, 2023, s. 117).

Trzecia metoda wyceny długoterminowych inwestycji finansowych to wycena w skorygowanej cenie nabycia. Metoda ta ma zastosowanie do składników, dla których określony został termin wymagalności, np. udzielone pożyczki, obligacje (Walińska, 2010, s. 214). Skorygowana cena nabycia to cena nabycia, w jakiej składnik aktywów finansowych został po raz pierwszy wprowadzony do ksiąg rachunkowych (wartość początkowa) (UoR, art. 28):

- pomniejszona o spłaty wartości nominalnej (kapitału podstawowego);
- odpowiednio skorygowana o skumulowaną kwotę zdyskontowanej różnicy pomiędzy wartością początkową składnika a jego wartością w terminie wymagalności, wyliczoną za pomocą efektywnej stopy procentowej;
- pomniejszona o odpisy aktualizujące wartość.

Efektywna stopa procentowa jest stopą, która dyskontuje do bieżącej wartości przyszłe przepływy pieniężne oczekiwane w okresie do terminu wymagalności aktywów finansowych, a w przypadku aktywów o zmiennej stopie procentowej – do terminu następnego oszacowania przez rynek poziomu odniesienia. Efektywna stopa procentowa stanowi wewnętrzną stopę zwrotu składnika aktywów za dany okres (Pfaff, 2023, s. 119). W tabeli 6 ukazano ewidencję skutków wyceny bilansowej aktywów finansowych wycenianych w skorygowanej cenie nabycia.

Tabela 6

Ewidencja księgowa skutków wyceny bilansowej długoterminowych aktywów finansowych wycenianych w skorygowanej cenie nabycia

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – skutki wyceny bilansowej w postaci przychodów z odsetek	„Długoterminowe aktywa finansowe”	„Przychody finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 121), J. Pfaff (red.), 2023, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A.

Skutki wyceny w skorygowanej cenie nabycia obejmują korekty z tytułu dyskonta, premii, oprocentowania obliczone efektywną stopą procentową i określane są mianem przychodów z odsetek. Ewidencja przychodów z odsetek odbywa się na koncie podstawowym aktywów finansowych, tj. „Długoterminowe aktywa finansowe” w korespondencji z kontem „Przychody finansowe”. W tym przypadku nie jest konieczne korzystanie z konta korygującego. Aktywa wyceniane w skorygowanej cenie nabycia podlegają też odpisom z tytułu trwałej utraty wartości. Trwała utrata wartości aktywów wycenianych w skorygowanej cenie nabycia dokonywana jest w wysokości różnicy między wartością księgową aktywów w dniu wyceny i kwotą możliwą do odzyskania, czyli bieżącą wartością przyszłych przepływów pieniężnych oczekiwanych przez jednostkę zdyskontowaną za pomocą efektywnej stopy procentowej (Ibidem, s. 122-123). Odpisy te mogą wystąpić m.in. gdy pojawią się negatywne zmiany w środowisku gospodarczym, w którym działają emitenci papierów wartościowych posiadanych przez jednostkę (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021, s. 99).

3.5. Ewidencja i wycena krótkoterminowych niepieniężnych aktywów finansowych

Sposób początkowej wyceny krótkoterminowych aktywów finansowych jest taki sam jak w przypadku długoterminowych aktywów finansowych. Oznacza to, że nabyte lub powstałe krótkoterminowe aktywa finansowe na dzień nabycia lub powstania ujmują się w księgach rachunkowych według ceny nabycia albo ceny zakupu, jeżeli koszty przeprowadzenia i rozliczenia transakcji nie są istotne (UoR, art. 35).

Wycena inwestycji krótkoterminowych na dzień bilansowy może się odbywać z wykorzystaniem następujących metod, które przewidział ustawodawca (UoR, art. 28):

- według ceny nabycia lub ceny (wartości) rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa;
- według cen rynkowych lub inaczej określonych wartości godziwych;
- według skorygowanej ceny nabycia (jeżeli dla danego składnika aktywów określony został termin wymagalności).

Wycena według niższej z dwóch wartości – ceny nabycia lub ceny rynkowej – odznacza się wysokim stopniem ostrożności w zakresie ujmowania niezrealizowanych przychodów z tytułu wzrostu wartości składnika inwestycji. Zgodnie z tą metodą, ustalając wartość krótkoterminowych aktywów finansowych, należy wybierać niższą z dwóch wartości: ceny nabycia lub ceny rynkowej. Oznacza to, że dopuszczalne są tylko odpisy zmniejszające wartość krótkoterminowych aktywów finansowych, a odpisy *in plus* są możliwe jedynie jako odwrócenie uprzednio dokonanych zmniejszeń wartości (Cicha, Zasiewska, 2024, s. 256). Jest to metoda odpowiednia dla biernych inwestorów, dla których lokaty w aktywa przynoszące korzyści ekonomiczne w postaci wzrostu ich wartości, odsetek, dywidend czy tym podobnych pożytków stanowią jedynie ucieczkę przed ponoszeniem kosztów utraconych korzyści wynikających z nieefektywnego wykorzystania wolnych zasobów (Walińska, 2016, s. 483). W tabeli 7 przedstawiono sposób ewidencji skutków wyceny krótkoterminowych aktywów finansowych według ceny nabycia lub ceny rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa.

Tabela 7

Ewidencja księgowa skutków wyceny krótkoterminowych aktywów finansowych według ceny nabycia lub ceny (wartości) rynkowej, zależnie od tego, która z nich jest niższa

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – spadek ceny (wartości) rynkowej składnika krótkoterminowych aktywów finansowych poniżej ceny nabycia	„Koszty finansowe”	„Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe”
PK – wzrost ceny (wartości) rynkowej składnika krótkoterminowych aktywów finansowych do poziomu ceny nabycia	„Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe”	„Przychody finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne* (s. 257), A. Cicha, K. Zasiewska, 2024, Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

Skutki obniżenia wartości krótkoterminowych aktywów finansowych wycenianych na dzień bilansowy według cen rynkowych zalicza się do kosztów finansowych, a skutki wzrostu wartości zalicza się do przychodów finansowych. Warto podkreślić, że przy zastosowaniu tej metody wyceny konto „Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe” może wykazywać wyłącznie saldo Ct (Ma), które odzwierciedla utratę wartości składników majątkowych i ich wycenę poniżej ceny nabycia.

Jednostki stosujące drugą z wymienionych metod – wycenę według ceny (wartości) rynkowej – wskazują w bilansie inwestycje krótkoterminowe w ich wartości rynkowej. Ta metoda wyceny inwestycji krótkoterminowych pozwala na wykazanie na dzień bilansowy realnej wartości inwestycji, z jednoczesnym ujęciem przychodów i kosztów finansowych z tego tytułu. Model wyceny inwestycji krótkoterminowych w wartościach rynkowych lub inaczej określonych wartościach godziwych powinien być stosowany przez jednostki aktywnie korzystające z nadarzających się okazji do pomnożenia posiadanego kapitału (Walińska, 2016, s. 484). W tabeli 8 ukazano sposób ewidencji skutków wyceny krótkoterminowych aktywów finansowych według ceny (wartości) rynkowej.

Tabela 8

Ewidencja księgowa skutków wyceny krótkoterminowych aktywów finansowych według ceny (wartości) rynkowej

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – wzrost ceny (wartości) rynkowej składnika krótkoterminowych aktywów finansowych	„Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe”	„Przychody finansowe”
PK – spadek ceny (wartości) rynkowej składnika krótkoterminowych aktywów finansowych	„Koszty finansowe”	„Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne* (s. 256), A. Cicha, K. Zasiewska, 2024, Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

W jednostkach, w których wycena krótkoterminowych aktywów finansowych dokonywana jest według metody ceny (wartości rynkowej), konto „Odpisy aktualizujące krótkoterminowe aktywa finansowe” może wykazywać zarówno saldo Dt (Wn), jak i Ct (Ma), czyli może korygować wartość inwestycji *in plus* lub *in minus* (Cicha, Zasiewska, 2024, s. 256).

Wycena bilansowa w skorygowanej cenie nabycia odnosi się wyłącznie do aktywów finansowych o charakterze dłużnym. Ewidencja skutków tej wyceny, tak jak w przypadku długoterminowych aktywów finansowych, odbywa się na koncie podstawowym aktywów finansowych. W tym przypadku nie ma konieczności korzystania z konta korygującego.

Tabela 9

Ewidencja księgowa skutków wyceny bilansowej krótkoterminowych aktywów finansowych wycenianych w skorygowanej cenie nabycia

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – skutki wyceny bilansowej w postaci przychodów z odsetek	„Krótkoterminowe aktywa finansowe”	„Przychody finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 128), J. Pfaff (red.), 2023, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN S.A.

Poza korektami wartości oznaczającymi ujęcie przychodów z odsetek, wycena bilansowa dłużnych papierów wartościowych zakwalifikowanych do krótkoterminowych aktywów finansowych, może obejmować także odpisy z tytułu trwałej utraty wartości. Zasady dokonywania odpisów z tytułu trwałej utraty wartości są takie same jak w przypadku długoterminowych aktywów finansowych.

Bibliografia

- Adamek-Hyska, D., Kumor, I., Strojek-Filus, M., Wszelaki, A. (2021). *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości*. Warszawa: CeDeWu.
- Barczyk, K. (2018). Determinanty klasyfikacji i wyceny instrumentów finansowych według MSSF 9. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 369, 7-18.
- Bareja, K., Borocho, T., Gawart, M., Giedroyc, M., Klimczak, K., Łazarowicz, E., Zasiewska, K. (2012). *Zaawansowana rachunkowość finansowa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Bartoszewicz, A., Burchart, R., Dynowska, J. (2021). *Finansowo-zarządcze aspekty sprawozdawczości przedsiębiorstw*. Olsztyn: Instytut Badań Gospodarczych.
- Cicha, A., Zasiewska, K. (2024). *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Dyduch, A., Sawicka, J., Stronczek, A. (2004). *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*. Warszawa: C.H. Beck.
- Emerling, I. (2015). Wycena aktywów finansowych i jej wpływ na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 224, 20-27.
- Godlewska, J., Fołta, T. (2018). *Zaawansowana rachunkowość finansowa z elementami etyki zawodowej i technologii IT*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce – Instytut Certyfikacji Zawodowej Księgowych.
- Hass-Symotiuk, M. (2024). *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Kalwasińska, E., Maciejowska, D. (2011). *Rachunkowość finansowa w teorii i praktyce według polskiego prawa bilansowego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.
- Martyniuk, T., Małkowska, D., (2010). *Zaawansowana rachunkowość finansowa*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Pfaff, J. (red.). (2023). *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSFF*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 17 listopada 2024 r. w sprawie uznawania i metod wyceny oraz ujawniania i prezentacji instrumentów finansowych (Dz.U. z 2024 r., poz. 1750).
- Szczerbak, M., Waśkiewicz, R., Wikarczyk, A. (2021). *Instrumenty finansowe. Wycena ewidencja sprawozdawczość*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Szczypa, P. (red.). (2021). *Zaawansowana rachunkowość finansowa*. Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 ze zm.).
- Walińska, E. (red.) (2010). *Rachunkowość finansowa. Ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Walińska, E. (red.). (2014). *Rachunkowość finansowa. Ujęcie sprawozdawcze i ewidencyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Walińska, E. (red.). (2016). *Meritum rachunkowości. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Walińska, E. (red.). (2025). *Ustawa o rachunkowości. Komentarz*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*. (2020). Nr 17 (521).
- Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*. (2023). Nr 16 (592).

4. WYCENA I EWIDENCJA MATERIAŁÓW W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI *(Aleksandra Jasińska¹)*

4.1. Charakterystyka i klasyfikacja materiałów

Materiały to składniki rzeczowych aktywów obrotowych, które zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 19 Ustawy dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.), nabywane są w celu zużycia na własne potrzeby lub przeznaczone do zbycia. Stanowią one środki gospodarcze, które są nabywane lub wytwarzane z myślą o ich dalszym przetworzeniu w procesie produkcyjnym na wyroby gotowe lub wykorzystaniu ich przy świadczeniu usług bądź też przy zapewnieniu odpowiednich warunków do prowadzenia działalności gospodarczej (Szczypa, 2021, s. 255). Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 18 wspomnianej ustawy, okres, w jakim następuje zużycie lub zbycie wynosi do 12 miesięcy od dnia bilansowego, a w przypadku gdy normalny cykl operacyjny właściwy dla danej działalności jest dłuższy, wówczas w jego trakcie. Cykl operacyjny jednostki to okres obejmujący czas od nabycia aktywów przeznaczonych do przetworzenia, aż do ich realizacji i przekształcenia w środki pieniężne lub ich ekwiwalentu. W przypadku gdy cykl operacyjny nie jest jednoznacznie określony, przyjmuje się, że wynosi 12 miesięcy (Kalwasińska, Maciejowska, 2008, s. 191). Materiały mogą być pozyskiwane zarówno od zewnętrznych dostawców, jak i wytwarzane przez wydziały pomocnicze jednostki. Aby ograniczyć zamrażanie środków finansowych, cały proces gospodarowania materiałami, czyli zakup lub wytworzenie, magazynowanie i zużycie w produkcji, powinien przebiegać możliwie jak najsprawniej (Nowak, 2008, s. 154).

Klasyfikacja materiałów może być dokonywana w zależności od różnych kryteriów. Najczęściej dzieli się je ze względu na cel zużycia, celowość utrzymania, miejsce składowania, rodzaj. Inne kryteria to np.: ekonomiczną przydatność, analiza ABC, analiza XYZ, wpływ na wynik finansowy i ryzyko (Szczypa, 2021, s. 256). Materiały ze względu na cel zużycia dzieli się na (Pfaff, 2017, s. 408; Zasiewska, 2025, s. 224):

- materiały podstawowe – nadają wyrobom ich zasadniczy charakter, przekazują im swoją istotę lub stanowią składową część gotowego produktu lub też jego opakowanie podstawowe;
- materiały pomocnicze – nie stanowią istoty ani integralnej części gotowego produktu, ale nadają mu określone cechy lub usprawniają i wspomagają proces produkcji, mogą to być także materiały służące do konserwacji, utrzymania czystości lub materiały biurowe;
- paliwo – wykorzystywane do celów technologicznych, energetycznych oraz gospodarczych;
- części zamienne maszyn i urządzeń – przeznaczane do wymiany zużytych lub uszkodzonych części podczas prac konserwacji, czynności naprawczych lub remontowych;

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

- opakowania zbiorcze – służą do dodatkowej ochrony wyrobów gotowych podczas ich magazynowania i transportu do odbiorcy;
- odpady – materiały niepełnowartościowe, pozostałości powstające w trakcie procesu produkcyjnego.

Materiały, ze względu na celowość utrzymania, dzieli się na normatywne oraz ponadnormatywne. Zapasy materiałów normatywnych to taki poziom zgromadzonych materiałów, który umożliwia prawidłowe i nieprzerwalne funkcjonowanie jednostki. W zależności od rodzaju zapasów wyróżnia się zapas normatywny maksymalny i zapas normatywny minimalny. Zapas maksymalny materiałów jest osiągnięty w momencie dostawy, stanowi górną granicę zapasu. Zapas normatywny minimalny to zapas, który zapewnia ciągłość zaopatrzenia wydziałów produkcyjnych między kolejnymi dostawami (Szczypa, 2021, s. 257; Pfaff, 2017, s. 198).

Zapasy materiałów ponadnormatywne obejmują zapasy rezerwowe tworzone na wypadek trudnych do przewidzenia sytuacji, takich jak zakłócenia w dostawach czy zwiększenie zapotrzebowania. Materiały ponadnormatywne to również zapasy sezonowe, które związane są z cyklicznym charakterem produkcji lub ograniczoną dostępnością w pewnych porach roku. W ramach materiałów ponadnormatywnych wyróżnia się także zapasy zbędne. Obejmują one materiały pełnowartościowe, których ilość przekracza potrzeby jednostki i materiały niepełnowartościowe, które w wyniku różnych czynników utraciły swoje właściwości użytkowe i nie można ich wykorzystać zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem (Pfaff, 2017, s. 409).

Klasyfikacja materiałów według miejsca składowania obejmuje trzy grupy główne: materiały w składzie, w przerobie i w drodze. Materiały w drodze to te, za które jednostka gospodarcza otrzymała i zaakceptowała fakturę, jednak fizyczna dostawa jeszcze nie nastąpiła. Materiały w przerobie to te, które zostały wydane z magazynu lub dostarczone bezpośrednio z zakupu i podlegają przetworzeniu w celu ich przygotowania do wykorzystania w procesie produkcji. Po zakończeniu tego etapu trafiają one z powrotem do magazynu, przy czym ich wartość ewidencyjna ulega zmianie, przeważnie następuje jej wzrost (Ibidem, s. 409). Materiały na składzie to te, które są przyjęte do magazynu i ujęte w ewidencji bilansowej. Do tej grupy zalicza się też materiały obce, znajdujące się w czasowej dyspozycji jednostki, które ujmowane są w ewidencji pozabilansowej. Zapas materiałów zgromadzonych w magazynie może pochodzić z różnych źródeł, takich jak: zakup, przejęcia z własnej produkcji, zwroty z produkcji, odzysk materiałów z likwidowanych środków trwałych, darowizny czy nadwyżek ujawnionych w trakcie inwentaryzacji. Ich stan ulega zmianom w wyniku rozchodów, do których zalicza się: wydanie do zużycia lub przerobu, sprzedaż, przeznaczenie na cele działalności inwestycyjnej, niedobory inwentaryzacyjne i obniżenie wartości ewidencyjnej (Szczypa, 2017, s. 198).

Jednym z istotniejszych kryteriów klasyfikacyjnych z perspektywy rachunkowości podatkowej jest kryterium rodzaju. Na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 4 września 2015 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Wyrobów i Usług (Dz.U. z 2015 r., poz. 1676) wprowadzono Polską Klasyfikację Wyrobów i Usług (PKWiU), która porządkuje materiały według ich rodzaju, z uwzględnieniem typu działalności gospodarczej, w wyniku której zostały wytworzone. Każdemu materiałowi przypisuje się odpowiedni kod cyfrowy, który służy do jego jednoznacznej identyfikacji i ewidencji w systemach rachunkowości oraz statystyki publicznej (Strojek-Filus, Maruszewska, 2024, s. 200).

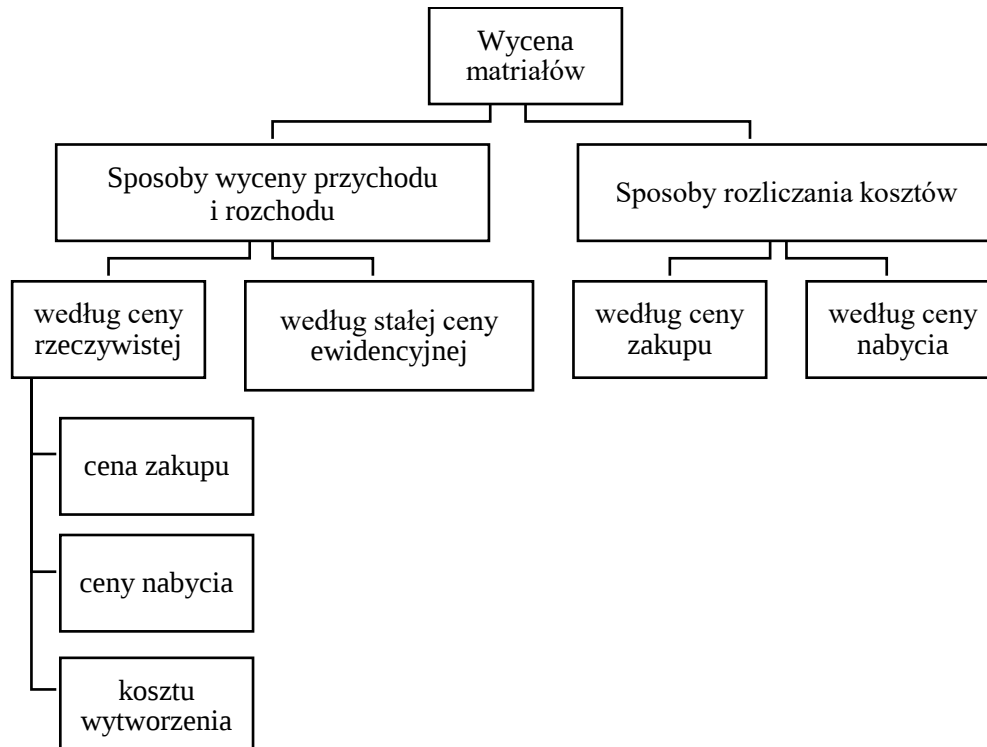
4.2. Wycena i aktualizacja wartości materiałów

W rachunkowości wycena polega na przypisaniu wartości pieniężnej poszczególnym zasobom, takim jak aktywa oraz pasywa, jak również zdarzeniom i procesom gospodarczym. Sposób jej przeprowadzenia uzależniony jest od kilku czynników, takich jak (Pfaff, Stojek-Filus, 2018, s. 179):

- źródło pozyskania składnika;
- rodzaj zapasu;
- cel przeprowadzenia wyceny;
- moment dokonania wyceny.

Wycena materiałów w jednostkach gospodarczych przeprowadzana jest w momencie przyjęcia materiału do ewidencji, rozchodu materiału i na dzień bilansowy w związku ze sporządzaniem sprawozdania finansowego (Szczypa, 2021, s. 262).

Przychody i rozchody materiałów mogą być ujmowane według cen rzeczywistych, jednak w praktyce rozwiązanie to jest często uciążliwe. Ceny zakupu tego samego rodzaju materiałów mogą różnić się nie tylko w zależności od dostawców, ale również pomiędzy kolejnymi dostawami od tego samego kontrahenta. Również koszty zakupu np. transportu czy ubezpieczenia mogą ulegać zmianom, co dodatkowo utrudnia wycenę materiałów. W takich przypadkach jednostki często decydują się na uproszczenia ewidencyjne, wprowadzając ceny ewidencyjne, które odzwierciedlają przeciętną wartość materiałów w danym okresie lub wynikają z kalkulacji planowej. Dlatego też w praktyce stosuje się dwa podejścia do wyceny materiałów: ceny rzeczywiste (zmienne, oparte na rzeczywistych kosztach zakupu) oraz ceny ewidencyjne (stałe, planowane).

Rysunek 1. Sposoby wyceny materiałów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa. Ewidencja i sprawozdawczość* (s. 190-191), J. Sawicka, A. Stronczek, E. Marcinkowska, 2018, Warszawa: CeDeWu.

Ceny rzeczywiste odzwierciedlają faktyczne koszty nabycia materiałów i umożliwiają ich precyzyjną wycenę. Rozwiązanie to zapewnia większą dokładność, ale wiąże się ze zwiększonym nakładem pracy. Ustawa o rachunkowości dopuszcza wycenę materiałów przy przyjęciu według ceny zakupu, ceny nabycia, kosztu wytworzenia lub według stałej ceny ewidencyjnej (Ibidem, s. 262).

Cena zakupu to cena zapłacona przez nabywcę za materiał, z pominięciem podlegającego odliczeniu podatku VAT (Cicha, Zasiewska, 2017, s. 151), a w przypadku importu powiększana o cło i akcyzę (Michalczuk, Mikulska, Fiedorczuk, 2016, s. 162).

Cena nabycia uwzględnia cenę zakupu i wszystkie dodatkowe koszty tego zakupu, takie jak np. koszty transportu, załadunku, ubezpieczenia (Strojek-Filus, Maruszewska, 2024, s. 202).

Koszt wytworzenia obejmuje koszty bezpośrednie związane z wytworzeniem materiałów i koszty pośrednie związane z tym wytworzeniem (Szczypa, 2021, s. 262). Metoda ta stosowana jest do wyceny materiałów wytworzonych we własnym zakresie, a także pozyskanych z wydobywania lub własnej działalności rolniczej. Materiały wprowadza się do ksiąg w wartościach odpowiadających rzeczywistym kosztom poniesionym przez jednostkę (Michalczuk i in., 2016, s. 162).

Stale ceny ewidencyjne są uproszczeniem, które ma ułatwić prowadzenie ewidencji magazynowej, ale wymagają okresowych korekt odchyleń od cen rzeczywistych (Strojek-Filus, Maruszewska, 2024, s. 202). Jest to cena zakupu lub nabycia ustalona na stałym poziomie na określony czas. Przy jej ustalaniu uwzględnia się średnie ceny z poprzedniego okresu, ceny ustalane przez dostawców lub prognozowane ceny zakupu (Szczypa, 2021, s. 262).

Wycena materiałów w momencie ich przyjęcia do ewidencji wpływa zarówno na sposób rozliczania rozchodu, jak i na wartość zapasów wykazaną w bilansie (Ibidem, s. 262). Stosowane są dwa sposoby. Pierwszy z nich polega na wycenie materiałów w cenie zakupu – wówczas koszty zakupu poniesione w danym okresie są rozliczane w całości jako koszt zużycia materiałów. Drugi sposób zakłada wycenę według cen nabycia – wtedy koszty zakupu rozliczane są na rozchód materiałów w danym okresie oraz zapas materiałów na koniec okresu sprawozdawczego (Sawicka, Stronczek, Marcinkowska, 2018, s. 190).

Niezależnie od przyjętego sposobu wyceny materiałów w ewidencji bieżącej, jednostka zobowiązana jest do dokonania ich odpowiedniej wyceny na dzień bilansowy. Wycena ta, zwana wyceną bilansową, ma na celu ustalenie wartości składników majątku i zobowiązań jednostki, które zostaną wykazane w bilansie na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego. Materiały wykazywane są w bilansie jednostki w części B aktywów: „Aktywa obrotowe”, w pozycji I: „Zapasy”, podpozycji 1: „Materiały”. Zgodnie z art. 28 ust. 1 pkt 6 ustawy o rachunkowości, materiały wycenia się nie później niż na dzień bilansowy według cen nabycia lub zakupu. Ich wycena bilansowa powinna być przeprowadzona zgodnie z polityką rachunkowości przyjętą przez jednostkę. Zgodnie z zasadą ostrożności, wartość materiałów nie powinna przewyższać możliwej do uzyskania ceny sprzedaży netto na dzień bilansowy.

Na dzień bilansowy jednostka powinna dokonać aktualizacji wartości materiałów wykazanych w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym. Dotyczy to sytuacji, w których wartość wykazywana w księgach jest wyższa od wartości możliwej do odzyskania. Jest to następstwem utraty wartości zapasów, które

przyczyny mogą mieć charakter zarówno zewnętrzny, jak i wewnętrzny. Do przyczyn wewnętrznych zalicza się m.in. (Hass-Symotiuk, Majchrzak, Nadolna, Rydzewska, 2024, s. 338):

- zepsucie, uszkodzenie lub przeterminowanie materiałów;
- nadmierne lub zbędne zapasy przekraczające aktualne potrzeby jednostki.

Do czynników zewnętrznych należą z kolei:

- zmiana mody lub technologii;
- spadek cen rynkowych z powodu wzrostu podaży, konkurencji lub postępu technicznego;
- zmniejszony popyt na wyroby lub usługi oferowane przez jednostkę.

W przypadku stwierdzenia trwałej utraty wartości, jednostka zobowiązana jest do odpisu aktualizującego wartość zapasów zgodnie z zasadą ostrożności.

4.3. Wycena rozchodu materiałów przy zastosowaniu cen rzeczywistych

Zgodnie z art. 34 ust. 1 pkt 4 ustawy o rachunkowości, gdy ceny zakupu, nabycia lub kosztów wytworzenia zmieniają się, jednostka – w zależności od przyjętej metody ustalania wartości rozchodu, w tym zużycia i sprzedaży – może stosować jedną z metod:

- metodę AVCO (metoda cen przeciętnych);
- metodę FIFO;
- metodę LIFO;
- metodę szczegółowej identyfikacji.

Ewidencja przychodów materiałów w cenach rzeczywistych jest jednoznaczna, w przeciwieństwie do wyceny rozchodu tych materiałów, która może przybierać różne formy w zależności od przyjętej metody. Materiały, które zostały nabyte od różnych kontrahentów, a także zmienność tych cen w czasie wpływają na koszt własny zużycia tych materiałów i ich wartość. Ma to istotne znaczenie dla wyniku finansowego jednostki i prezentowanych aktywów. Wybór jednej z metod wyceny rozchodu wpływa na bilans oraz rachunek zysków i strat (Sawicka, Stronczek, Marcinkowska, 2018, s. 192).

Metoda ceny przeciętnej (metoda AVCO, *Average Costing Method*), zwana też metodą średniej ważonej, jest metodą, w której rozchód wycenia się jako średnią ważoną cen lub kosztów danego składnika aktywów (art. 34 ust. 1 pkt 4 ustawy o rachunkowości). Ustalona w ten sposób cena obowiązuje w wycenie do momentu przyjęcia kolejnej partii materiałów, a przyjęcie nowej partii materiału skutkuje ustaleniem nowej średniej ważonej ceny. W celu wyznaczenia średniej ważonej ceny jednostkowej należy wyznaczyć wartość materiału na stanie według dotychczasowej ceny i wartość nowego materiału według nowych cen. Sumę uzyskanych wartości należy podzielić przez łączną ilość materiałów znajdujących się w magazynie po przyjęciu nowej dostawy. W ten sposób uzyskuje się nową średnią ważoną cenę jednostki materiału.

Metoda FIFO (First In – First Out), czyli pierwsze przyszło – pierwsze wyszło, zakłada, że rozchód materiałów wyceniany jest według cen najstarszych partii dostaw znajdującej się w magazynie. Po wyczerpaniu danej partii materiału, podstawą wyceny będzie kolejna najwcześniej przyjęta dostawa (Turowska, Węgrzyn, 2009, s. 140).

Metoda LIFO (Last In – First Out), czyli ostatnie przyszło – pierwsze wyszło, zakłada, że rozchód materiałów wyceniany jest według cen ostatniej przyjętej partii materiału znajdującej się w magazynie. Po wyczerpaniu tej partii materiału, podstawą wyceny będzie kolejna partia materiału z najpóźniejszą datą przyjęcia (Ibidem, s. 140).

Metoda szczegółowej identyfikacji polega na wycenie materiałów według tej samej ceny, po której zostały one faktycznie przyjęte do magazynu. Metoda ta jest najbardziej precyzyjną metodą wyceny materiałów, gdyż poszczególnym składnikom zapasów przypisuje się dokładne wartości. Jednak zastosowanie jej bywa czasochłonne i kosztowne, często niemożliwe do wykonania szczególnie przy dużej rotacji materiałów (Sawicka i in., 2018, s. 192).

Wycenę materiałów według powyższych metod przedstawia poniższy schemat.

Przychody			
Okres początek	Ilość (jednostek)	Cena jednostkowa zakupu	Wartość według ceny zakupu
I/p	a	x	ax
II/p	b	y	by
III/p	c	z	cz

Rozchody		
Dzień/Okres	Ilość (jednostek)	Uwagi
x/II	d	$a < d < a+b$
x/III	e	$e < a+b+c-d$

Metoda ceny przeciętnej	Metoda FIFO	Metoda LIFO
rozchód w dniu x/II	rozchód w dniu x/II ²	rozchód w dniu x/II ³
zapas na dzień x/II: $a + b$ wartość zapasu: $ax + by$ cena przeciętna: $c_{II} = \frac{ax+by}{a+b}$ wartość rozchodu: $d \cdot c_{II}$	zapas na dzień x/II: $a + b$ zużycie całego zapasu z I/p oraz $(d-a)$ zapasu z II/p wartość rozchodu: $R_{II} = a \cdot x + (d - a) \cdot y$	zapas na dzień x/II: $a + b$ zużycie z zapasu II/p: $\min(d, b)$ zużycie z zapasu I/p: $\max(0, d - b)$ wartość rozchodu: $R_{II} = \min(d, b) \cdot y + \max(0, d - b) \cdot x$
rozchód w dniu x/III	rozchód w dniu x/III ⁴	rozchód w dniu x/III ⁵
zapas na dzień x/III: $a + b + c - d$ wartość zapasu: $(a + b - d) \cdot c_{II} + c \cdot z$ cena przeciętna: $c_{III} = \frac{(a+b-d) \cdot c_{II} + c \cdot z}{a+b+c-d}$ wartość rozchodu: $e \cdot c_{III}$	zapas na dzień x/III: $b - (d - a) + c$ zużycie zapasu z II/p: $z_1 = \min(e, b - (d - a))$ zużycie zapasu z III/p: $z_2 = \max(0, e - z_1)$ wartość rozchodu: $R_{III} = z_1 \cdot y + z_2 \cdot z$	zapas na dzień x/III: $c + a - \max(0, d - b) + b - \min(d, b)$ zużycie zapasu z III/p: $z_1 = \min(e, c)$ zużycie zapasu z II/p: $z_2 = \min(e - z_1, b - \min(d, b))$ zużycie zapasu z I/p: $z_3 = \max(0, e - z_1 - z_2)$ wartość rozchodu: $R_{III} = z_1 \cdot z + z_2 \cdot y + z_3 \cdot x$
wartość rozchodu łącznie: $d \cdot c_{II} + e \cdot c_{III}$ wartość zapasu końcowego: $(a + b + c - d - e) \cdot c_{III}$	wartość rozchodu łącznie: $R_{II} + R_{III}$ wartość zapasu końcowego: $(c - z_2) \cdot z$	wartość rozchodu łącznie: $R_{II} + R_{III}$ wartość zapasu końcowego: $(c - z_1) \cdot z + (b - \min(d, b) - z_2) \cdot y + (a - \max(0, d - b) - z_3) \cdot x$

Rysunek 2. Schemat wyceny materiałów według metod ceny przeciętnej, FIFO, LIFO.

Źródło: opracowanie własne.

² Zużycie zapasu w pierwszej kolejności z I/p, a następnie z II/p

³ Zużycie zapasu w pierwszej kolejności z II/p, a następnie z I/p

⁴ Zużycie zapasu w pierwszej kolejności z II/p, a następnie z III/p

⁵ Zużycie zapasu w pierwszej kolejności z III/p, a następnie z II/p, a następnie I/p w zależności od wielkości rozchodu

W warunkach niestabilności gospodarczej i rosnących cen spowodowanych inflacją, wybór metody wyceny rozchodu zapasów wywiera wpływ na poziom kosztów oraz wynik finansowy jednostki. Metoda FIFO powoduje, że do kosztu rozchodu materiałów zaliczane są najstarsze zapasy, które są zazwyczaj tańsze, co skutkuje niższymi kosztami i wyższym zyskiem. Jednocześnie zapasy pozostające w magazynie wyceniane są według nowszych, wyższych cen, co podnosi ich wartość.

Z kolei metoda LIFO prowadzi do ujęcia w kosztach najnowszych, zwykle najdroższych zapasów, co powoduje wzrost kosztów i obniżenie zysku. Zapasy pozostające w magazynie wyceniane są według starszych, niższych cen, co skutkuje obniżeniem ich wartości w bilansie.

W warunkach inflacji metoda cen przeciętnych zapewnia umiarkowany wpływ zmian cen na wynik finansowy jednostki. Dzięki uśrednianiu kosztów nabycia, pozwala ona na zachowanie bardziej stabilnego kosztu własnego sprzedaży i średniej wartości zapasów w bilansie. Ogranicza tym samym ryzyko zniekształcenia wyniku finansowego w krótkim okresie. Z tego względu jest jedną z najczęściej stosowanych metod w Polsce (Aleszczyk, 2016, s. 277).

Rozporządzenie Komisji (UE) 2023/1803 z dnia 13 sierpnia 2023 r., przyjmujące określone Międzynarodowe Standardy Rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, wyklucza możliwość stosowania metody LIFO. Zgodnie z Międzynarodowym Standardem Rachunkowości nr 2 (MSR 2) „Zapasy”, cenę nabycia lub koszt wytworzenia zapasów ustala się przy zastosowaniu metody FIFO lub metody średniej ważonej (MSR 2, pkt. 25).

Stosowanie metody LIFO nie jest dozwolone, ponieważ może prowadzić do zniekształcenia obrazu rzeczywistych przepływów zapasów. W praktyce gospodarczej przedsiębiorstwa zazwyczaj sprzedają lub zużywają zapasy w kolejności ich nabycia, zatem stosują metodę FIFO, a nie LIFO. Dodatkowo, w warunkach inflacji, stosowanie metody LIFO powoduje zaniżenie wartości zapasów, niższy wynik finansowy i obniżenie wartości aktywów wykazywanych w bilansie. Jest to sprzeczne z zasadą wiernego oraz rzeczywistego przedstawienia sytuacji finansowej jednostki. Co więcej, stosowanie metody LIFO utrudnia porównywanie danych finansowych pomiędzy podmiotami, ogranicza przejrzystość sprawozdań i może prowadzić do manipulowania wynikiem finansowym.

Poza omówionymi metodami, w zagranicznych systemach rachunkowości występują następujące metody rozchodu materiałów (Sojak, Stankiewicz, 2008, s. 250):

- metoda HIFO;
- metoda LOFO.

Metoda HIFO (Highest In – First Out), czyli najdroższe przyszło – pierwsze wyszło, zakłada, że w pierwszej kolejności wydawane z magazynu są materiały o najwyższej cenie jednostkowej. W praktyce oznacza to, że koszty rozchodu materiałów są relatywnie wysokie, co powoduje obniżenie zysku brutto oraz wartości zapasów wykazywanych w bilansie. Metoda ta bywa traktowana jako sposób na ograniczenie opodatkowania w warunkach wysokiej inflacji (Ibidem, s. 250).

Z kolei metoda LOFO (Lowest In – First Out), czyli najtańsze przyszło – pierwsze wyszło, zakłada, że w pierwszej kolejności z magazynu wydawane są materiały o najniższej cenie jednostkowej. Powoduje to obniżenie kosztów rozchodu, a tym samym zawyżenie wyniku finansowego i podstawy opodatkowania (Ibidem, s. 250).

Zarówno metoda HIFO, jak i LOFO nie są dopuszczone w Polsce oraz nie są uznawane przez Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej.

4.4. Rozliczanie odchyleń od stałych cen ewidencyjnych w wycenie materiałów

Oprócz wyceny rozchodu w cenach rzeczywistych, jednostki mogą stosować uproszczenie polegające na wycenie według stałych cen ewidencyjnych. Rozwiązanie to wiąże się jednak z koniecznością rozliczania odchyleń między cenami ewidencyjnymi a rzeczywistymi kosztami zakupu. W praktyce, w przypadku zróżnicowanego asortymentu materiałów jednostki zazwyczaj stosują stałe ceny ewidencyjne zarówno przy przyjęciu, jak i przy rozchodzie zapasów materiałów. Ceny te nie zmieniają się w ciągu ustalonego okresu, np. roku obrotowego, jednak powinny być zaktualizowane przynajmniej na jego koniec. Ustala się je na podstawie analizy cen obowiązujących w poprzednich okresach (Sawicka i in., 2018, s. 195).

Zastosowanie stałych cen ewidencyjnych upraszcza ewidencję księgową i umożliwia lepszą kontrolę kosztów, głównie w jednostkach o dużym obrocie materiałami. Może jednak prowadzić do zniekształcenia rzeczywistego kosztu materiałów, jeśli ceny zakupu znacząco się zmieniają w ciągu roku obrotowego.

Stosowanie stałej ceny ewidencyjnej odbiegającej od rzeczywistej ceny nabycia lub zakupu prowadzi do powstania odchyleń. Odchylenie od ceny ewidencyjnej definiowane jest jako różnica między wartością zapasów wycenioną według stałych cen ewidencyjnych a ich wartością według rzeczywistych cen zakupu (Turowska, Węgrzyn, 2009, s. 143).

$$O = WZE - WZR \quad (1)$$

gdzie:

O – odchylenie od ceny ewidencyjnej,

WZE – wartość zapasów według stałych cen ewidencyjnych,

WZR – wartość zapasów według rzeczywistych cen zakupu.

Odchylenia są ujmowane w odrębnej ewidencji księgowej, a następnie rozliczane proporcjonalnie między rozchód zapasów a ich stan końcowy. Odchylenia zwiększające wartość zakupu określone są jako debetowe (dodatnie), a zmniejszające wartość zakupu jako odchylenia kredytowe (ujemne) (Cicha, Zasiewska, 2017, s. 174).

Do wyznaczenia odchyleń stosuje się wskaźnik narzutu odchyleń, obliczany według wzoru:

$$W = \frac{OD - OK}{R + ZM} \cdot 100\% \quad (2)$$

gdzie:

W – wskaźnik przeciętnych odchyleń od cen ewidencyjnych,

OD – suma odchyleń debetowych za dany okres,

OK – suma odchyleń kredytowych za dany okres,

R – rozchód materiałów w cenach ewidencyjnych,

ZM – zapas materiałów na koniec okresu w cenach ewidencyjnych.

Na podstawie wskaźnika W wyznacza się odchylenia przypadające na rozchód materiałów i odchylenia przypadające na zapas końcowy materiałów (Ibidem, s. 176-177):

$$OR = \frac{R \cdot W}{100} \quad (3)$$

$$OZM = \frac{ZM \cdot W}{100} \quad (4)$$

gdzie:

OR – kwota narzutu odchyłeń przypadająca na rozchód materiałów,

OZM – odchylenia przypadające na zapas końcowy materiałów,

R – rozchód materiałów w cenach ewidencyjnych,

ZM – zapas materiałów na koniec okresu w cenach ewidencyjnych,

W – wskaźnik przeciętnych odchyłeń od cen ewidencyjnych.

Poniżej przedstawiono schemat rozliczeń odchyłeń od cen ewidencyjnych przypadających na materiały wydane do zużycia oraz na zapas końcowy materiałów.

Okres początek	Wartość zakupu według cen rzeczywistych	Wartość zakupu według cen stałych ewidencyjnych	Odchylenia debetowe	Odchylenia kredytowe	Założenia
I/p	zr_1	ze_1		$ok_1 = ze_1 - zr_1$	$zr_1 < ze_1$
II/p	zr_2	ze_2	$od_1 = zr_2 - ze_2$		$zr_2 > ze_2$
III/p	zr_3	ze_3	$od_2 = zr_3 - ze_3$		$zr_3 > ze_3$

Dzień /Okres	Wartość rozchodu według cen ewidencyjnych	Założenia
x/II	re_1	$re_1 < ze_1 + ze_2$
x/III	re_2	$re_1 + re_2 < ze_1 + ze_2 + ze_3$

Wskaźnik narzutu odchyłeń	$W = \frac{od_1 + od_2 - ok_1}{ze_1 + ze_2 + ze_3} \cdot 100\%$
Odchylenia przypadające na rozchód materiałów	$OR = \frac{(re_1 + re_2) \cdot W}{100}$
Odchylenia przypadające na zapas końcowy	$OZM = \frac{(ze_1 + ze_2 + ze_3 - re_1 - re_2) \cdot W}{100}$
Wartość bilansowa zapasu materiałów	$ze_1 + ze_2 + ze_3 - re_1 - re_2 + OZM$
Rzeczywista wartość zużytych materiałów	$re_1 + re_2 + OR$

Rysunek 3. Schemat ustalania wartości rozchodu i zapasu przy stałej cenie ewidencyjnej.

Źródło: opracowanie własne.

Powstałe odchylenia przy przychodzie materiałów należy, po zakończeniu danego miesiąca, rozliczyć na materiały rozchodowe. W ten sposób korygowana jest wartość rozchodu materiałów. Nierozliczona część odchyłeń zwiększa lub zmniejsza wartość zapasu materiałów, które pozostały na stanie (Turowska, Węgrzyn, 2009, s. 143). Odchylenia od cen ewidencyjnych ujmowane są na odrębnym koncie korygującym, powiązanym z kontem „Materiały” (Chluska, 2021, s. 118).

4.5. Ewidencja materiałów

Zgodnie z art. 17 ust. 2 Ustawy o rachunkowości, jednostki gospodarcze mają obowiązek prowadzenia ewidencji szczegółowej (ksiąg pomocniczych) dla zapasów. Sposób prowadzenia tej ewidencji zależy od decyzji kierownika jednostki, który może wybrać jedną z dopuszczalnych form:

- ewidencję ilościowo-wartościową obrotów i stanów zapasów;
- ewidencję ilościową w jednostkach naturalnych (np. kg, szt., m²);
- ewidencję wartościową – wyłącznie w ujęciu pieniężnym;
- bezpośrednie odpisywanie w koszty wartości materiałów i towarów na dzień ich zakupu.

Wybrana forma ewidencji powinna zostać jasno określona w polityce rachunkowości jednostki.

Tabela 1

Metody ewidencji materiałów

Forma ewidencji	Opis
ilościowo-wartościowa	każdy asortyment materiałów prowadzony jest na odrębnym koncie analitycznym, na którym rejestruje się zarówno ilość, jak i wartość materiałów, a także przychody, rozchody oraz stan zapasu
ilościowa	zapasy rejestrowane są wyłącznie w jednostkach miary, bez bieżącego ustalania ich wartości, wycena wartości zapasów dokonywana jest dopiero na koniec okresu sprawozdawczego
wartościowa	zapisy dotyczą jedynie przychodów, rozchodów, łącznej wartości zapasów, bez wykazywania ich ilości
odpisywanie w koszty przy zakupie	ujęcie wartości materiałów bezpośrednio w kosztach w momencie ich nabycia, z równoczesnym ustaleniem stanu tych składników aktywów oraz ich wyceny, a także dokonaniem korekty kosztów o wartość tego stanu nie później niż na dzień bilansowy

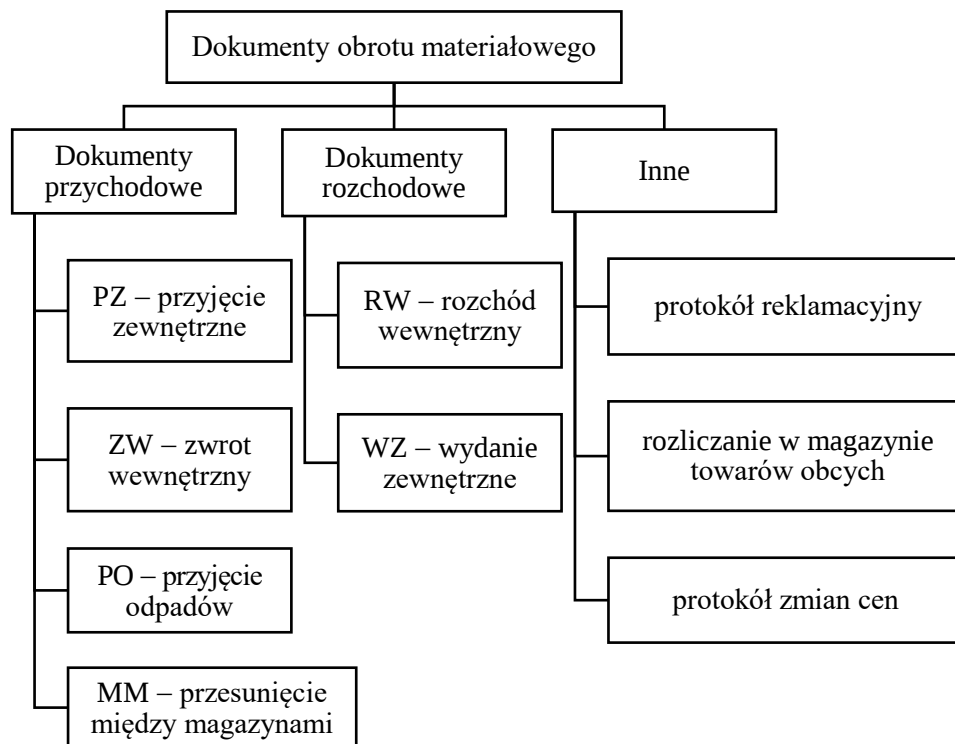
Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa od podstaw* (s. 161), G. Michalczuk, T. Mikulska, J. Fiedorczuk, 2016, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; *Rachunkowość finansowa w teorii i praktyce* (s. 192), E. Kalwasińska, D. Maciejowska, 2008, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.

Przy wyborze jednej z trzech pierwszych metod ewidencji materiałów, zapisy księgowe prowadzone są w sposób ciągły w trakcie roku obrotowego. W przypadku metody polegającej na bezpośrednim odpisywaniu materiałów w koszty przy zakupie, ujęcie zapasów następuje wyłącznie na dzień bilansowy, w oparciu o dane wynikające ze spisu z natury (Trzpioła, 2023, s. 166).

Obrót materiałowy obejmuje zasadnicze etapy związane zarówno z fizycznym, jak i księgowym przemieszczaniem materiałów w jednostce gospodarczej. Wyróżnia się trzy zasadnicze fazy tego cyklu (Hass-Symotiuk i in., 2024, s. 340):

1. Zakup materiałów od dostawców lub ich wytworzenie we własnym zakresie.
2. Przechowywanie materiałów w magazynie.
3. Rozchód materiałów, który może obejmować:
 - zużycie materiałów w procesach produkcyjnych lub usługowych,
 - sprzedaż nadmiarowych lub zbędnych zapasów,
 - likwidacja materiałów uszkodzonych, przeterminowanych bądź też nieprzydatnych do dalszego użytku.

Przychód i rozchód materiałów musi być potwierdzony odpowiednimi dowodami księgowymi, które dokumentują dokonanie operacji. W ramach dokumentacji obrotu materiałowego wyróżnia się dokumenty przychodowe, rozchodowe i inne, które związane są z ewidencją. Skróty stosowane w dokumentacji magazynowej i księgowej ukazuje rysunek 4.

Rysunek 4. Rodzaje dokumentów obrotu materiałowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa od podstaw* (s. 161), G. Michalczuk, T. Mikulska, J. Fiedorczuk, 2016, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Dokumenty związane z zakupem to głównie faktury VAT, wystawiane przez podatników VAT. W przypadku zakupu od podmiotów niebędących podatnikami VAT, dokumentem potwierdzającym transakcję może być rachunek lub faktura bez wykazanego podatku VAT. W niektórych przypadkach, np. wewnątrzwspólnotowe nabycie towarów, darowizny lub import, obowiązek rozliczenia podatku VAT spoczywa na nabywcy. W takich sytuacjach jednostka może wystawić dowód wewnętrzny, dokumentujący obowiązek podatkowy (Sojka, Stankiewicz, 2008, s. 253). Dokument ten pełni funkcję rozliczeniową i zastępuje tzw. fakturę wewnętrzną, która została zniesiona 1 stycznia 2014 roku.

W przypadku przywozu materiałów z innego państwa, mogą wystąpić dokumenty takie jak SAD lub deklaracja INTRASTAT – przywóz, w zależności od kraju pochodzenia towarów. Dokument SAD (*Single Administrative Document*) stosowany jest w ramach systemu EXTRASTAT i dotyczy obrotu towarowego z państwami trzecimi, tj. spoza Unii Europejskiej. Na podstawie tego dokumentu urząd celny nalicza należności celne, takie jak cło i podatek akcyzowy, a podatek VAT nalicza i rozlicza odbiorca towaru. Deklaracja INTRASTAT – przywóz funkcjonuje w ramach systemu INTRASTAT i dotyczy wymiany towarowej pomiędzy państwami członkowskimi Unii Europejskiej. W tym przypadku nie nalicza się cła, a ewentualny podatek akcyzowy i podatek VAT rozlicza odbiorca (Ibidem, s. 254).

Ewidencja materiałów obejmuje rejestrację stanów i zmian wynikających z ich zużycia na potrzeby prowadzonej działalności. Może być ona prowadzona na jednym koncie syntetycznym „Materiały” lub z podziałem na kilka kont syntetycznych, w zależności od przyjętego w jednostce kryterium klasyfikacji materiałów, np. ze względu na rodzaj materiału czy miejsce ich przechowywania (Pfaff, 2017, s. 428).

Tabela 2

Ewidencja księgowa materiałów

Konto „Materiały”	
Wn	Ma
Wartość materiałów: • zakupionych i przyjętych do magazynu • wytworzonych samodzielnie • otrzymanych z przerobu • zwróconych z produkcji • odzyskanych z likwidacji środków trwałych • ujawnionych jako nadwyżki inwentaryzacyjne	Wartość materiałów: • wydanych do zużycia • przekazanych w formie darowizny • sprzedanych • poddanych likwidacji • ujawnionych jako niedobory inwentaryzacyjne

Źródło: opracowanie na podstawie *Rachunkowość finansowa. Ewidencja i sprawozdawczość* (s. 200), J. Sawicka, A. Stronczek, E. Marcinkowska, 2018, Warszawa: CeDeWu.

Podstawą ewidencji i rozliczenia zakupów materiałów są kluczowe dokumenty źródłowe takie jak faktura VAT, stanowiąca podstawę do ujęcia zobowiązania wobec dostawcy i dokument PZ (przyjęcie zewnętrzne), potwierdzający fizyczne przyjęcie dostawy do magazynu.

Rozliczenie zakupu polega na porównaniu wartości wykazanych na fakturze danymi wynikającymi z dokumentów magazynowych potwierdzających przyjęcie. Do ewidencji rozliczania zakupu służy konto „Rozliczenie zakupu”. Na koncie tym ujmuje się wartości zakupu do momentu przypisania ich do odpowiedniego składnika aktywów (Sawicka i in., 2018, s. 201) takiego jak „Materiały”. Zasady ewidencji księgowej rozliczania zakupu materiałów, z uwzględnieniem materiałów w drodze i dostaw niefakturowanych, przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Ewidencja księgowa rozliczenia zakupu materiałów, z uwzględnieniem materiałów w drodze oraz dostaw niefakturowanych

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę od dostawcy	„Rozliczenie zakupu”	„Rozrachunki z dostawcami”
Przebieganie VAT naliczonego do rozliczenia	„VAT naliczony”	„Rozliczenie zakupu”
PZ – przyjęcie materiałów do magazynu	„Materiały”	„Rozliczenie zakupu”
Materiały w drodze – otrzymano fakturę, ale brak PZ	„Rozliczenie zakupu”	„Rozrachunki z dostawcami”
Materiały niefakturowane – przyjęto PZ, ale brak faktury	„Materiały”	„Rozliczenie zakupu”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Podstawy rachunkowości* (s. 120), J. Chluska, 2021, Częstochowa: Politechnika Częstochowska; *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw* (s. 240), R. Niemczyk, 2010, Wrocław: Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”.

W przedstawionym modelu jednostka wycenia materiały według cen nabycia, bez stosowania cen ewidencyjnych ani odchyleń. Warto dodać, że operacja przeksięgowania podatku VAT naliczonego do rozliczenia nie występuje, jeżeli materiały przyjęte do magazynu zostaną ujęte w ewidencji w cenach brutto (Chluska, 2021, s. 120). Konto „Rozliczenie zakupu” może wykazywać dwa rodzaje sald: saldo Wn i saldo Ma. Saldo Wn oznacza materiały w drodze, czyli takie, na które wystawiono fakturę, ale jeszcze ich nie przyjęto do magazynu. W bilansie ujmowane są po stronie aktywów, jako część zapasów. Saldo Ma oznacza dostawy niefakturowane, czyli materiały przyjęte do magazynu, ale bez faktury. W bilansie wykazywane są po stronie pasywów, jako część zobowiązań (Niemczyk, 2010, s. 240-241).

Tabela 4 przedstawia ewidencję zakupu materiałów w sytuacji, gdy jednostka ujmuje materiały w cenie zakupu, a koszty zakupu (transport, ubezpieczenie, opakowania) nie powiększają ceny nabycia, lecz ujmowane bezpośrednio jako koszty bieżącego okresu. Model ten może być stosowany przez jednostki, które zgodnie z przyjętą polityką rachunkowości stosują uproszczoną ewidencję kosztów zakupu, zaliczając je bezpośrednio do kosztów rodzajowych lub funkcjonalnych, bez zwiększania wartości zapasów materiałów.

Tabela 4

Ewidencja księgowa zakupu materiałów w cenie zakupu, gdy koszty zakupu obciążają koszty bieżącego okresu

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę od dostawcy	„Rozliczenie zakupu”	„Rozrachunki z dostawcami”
Przeksięgowanie VAT naliczonego do rozliczenia	„VAT naliczony”	„Rozliczenie zakupu”
PZ – przyjęcie materiałów do magazynu	„Materiały”	„Rozliczenie zakupu”
Otrzymano fakturę za usługę transportu (lub ubezpieczenia, opakowania)	„Usługi obce”	„Rozrachunki z dostawcami”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne* (s. 158), A. Cicha, K. Zasiewska, 2017, Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

Tabela 5 przedstawia ewidencję księgową operacji związanych z przychodem i rozchodem materiałów w jednostce gospodarczej. Uwzględniono w niej zarówno typowe zdarzenia, takie jak przyjęcie materiałów z zakupu czy wydanie do produkcji, jak też sytuacje szczególne, np. szkody w zapasach, otrzymanie materiałów nieodpłatnie czy dokonanie odpisów aktualizujących z tytułu utraty wartości. Ewidencja ta zakłada wycenę materiałów w cenach rzeczywistych nabycia, bez stosowania stałych cen ewidencyjnych i rozliczania odchyleń.

Tabela 5

Ewidencja księgowa operacji dotyczących przychodu i rozchodu materiałów

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Przyjęcie materiałów z zakupu	„Materiały”	„Rozliczenie zakupu”
Materiały otrzymane nieodpłatnie	„Materiały”	„Pozostałe przychody operacyjne”
Materiały odzyskane po usunięciu skutków zdarzenia losowego	„Materiały”	„Pozostałe przychody operacyjne”
Wydanie materiałów do zużycia w działalności operacyjnej	„Zużycie materiałów”	„Materiały”
Wydanie materiałów do zużycia w procesach budowy ulepszenia środków trwałych	„Środki trwałe w budowie”	„Materiały”
Szkoda w zapasach uznawana za niewyjaśnioną	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Materiały”
Wydanie materiałów w procesie sprzedaży	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Materiały”
Odpis aktualizujący materiały z tytułu utraty wartości użytkowej	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Odpisy aktualizujące materiały”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Podstawy rachunkowości* (s. 123), J. Chluska, 2021, Częstochowa: Politechnika Częstochowska.

Podstawę ujęcia w księgach rachunkowych operacji dotyczących rozliczenia odchyleń od cen ewidencyjnych materiałów stanowi dowód księgowy w postaci PK – polecenia księgowania. Szczegółowy przebieg tych operacji księgowych przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6

Ewidencja księgowa operacji dotyczących odchyleń od cen ewidencyjnych materiałów

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Powstanie odchyleń debetowych przy zakupie materiałów	„Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”	„Rozliczenie zakupu”
Powstanie odchyleń kredytowych przy zakupie materiałów	„Rozliczenie zakupu”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”
Rozliczenie odchyleń debetowych przy zużyciu materiałów w działalności operacyjnej	„Koszty działalności podstawowej”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”
Rozliczenie odchyleń kredytowych przy zużyciu materiałów	„Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”	„Koszty działalności podstawowej”
Rozliczenie odchyleń debetowych przy sprzedaży materiałów	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”
Rozliczenie odchyleń kredytowych przy sprzedaży materiałów	„Odchylenia od cen ewidencyjnych materiałów”	„Pozostałe koszty operacyjne”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Podstawy rachunkowości* (s. 121), J. Chluska, 2021, Częstochowa: Politechnika Częstochowska.

W toku działalności jednostki mogą występować reklamacje zgłaszane przez odbiorców zarówno przed, jak i po dokonaniu zapłaty należności. Reklamacja stanowi formalne zawiadomienie, w którym odbiorca informuje dostawcę o stwierdzeniu wady fizycznej materiału, niezgodności dostawy, błędach w dokumentach towarzyszących dostawie lub niewłaściwym wykonaniu usługi. W przypadku stwierdzenia wady zakupionego materiału kupujący może odstąpić od umowy lub żądać obniżenia ceny. Jeżeli jednak dostawca niezwłocznie dostarczy materiał wolny od wad, a wymiana nie wiąże się z nadmiernymi trudnościami dla kupującego, wówczas nie przysługuje mu prawo do odstąpienia od umowy. W przypadku uznania reklamacji przez sprzedawcę i zwrotu całości lub części zakupionego materiału, dostawca jest zobowiązany do wystawienia faktury korygującej pierwotny dokument sprzedaży (Temrowska, Czelińska, 2017, s. 208). Korekty zakupów materiałowych mogą powodować zmniejszenie lub zwiększenie wartości zakupów i naliczonego podatku VAT, w zależności od przyczyny korekty i odpowiedniego udokumentowania. Wyróżnia się korekty zakupu materiałów wynikające ze zgłoszonych przez odbiorców reklamacji wobec dostawców, a także korekty związane z udzieleniem przez dostawców rabatów, bonifikat lub odpustów (Ibidem, s. 209).

W przypadku wystąpienia korekt zakupów materiałów, konieczne jest odpowiednie ujęcie tych zdarzeń w ewidencji księgowej. Korekty mogą dotyczyć zarówno wartości materiałów, jak i podatku VAT naliczonego. Sposób ich ujęcia zależy od momentu wystawienia faktury korygującej oraz czy korekta dotyczy materiałów znajdujących się jeszcze w magazynie czy już przekazanych do zużycia. Tabela 7 ukazuje przykładową ewidencję księgową operacji związanych z korektami zakupów materiałowych.

Tabela 7

Ewidencja księgowa operacji związanych z korektami zakupu materiałów

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę od dostawcy	„Rozliczenie zakupu”	„Rozrachunki z dostawcami”
Przebieganie VAT naliczonego do rozliczenia	„VAT naliczony”	„Rozliczenie zakupu”
PZ – przyjęcie materiałów do magazynu	„Materiały”	„Rozliczenie zakupu”
Otrzymano fakturę korygującą zmniejszającą wartość zakupu (materiały w magazynie)	„Rozrachunki z dostawcami”	„Materiały” „VAT naliczony”
Otrzymano fakturę korygującą zwiększającą wartość zakupu (materiały w magazynie)	„Materiały” „VAT naliczony”	„Rozrachunki z dostawcami”
Otrzymano fakturę korygującą zwiększającą wartość zakupu (materiały zużyte)	„Koszt działalności operacyjnej” „VAT naliczony”	„Rozrachunki z dostawcami”
Otrzymano fakturę korygującą zwiększającą wartość zakupu (materiały sprzedane)	„Pozostałe koszty operacyjne” „VAT naliczony”	„Rozrachunki z dostawcami”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki* (s. 209-211), P. Szczypa (red.), 2021 Warszawa: CeDeWu.

Prawidłowa ewidencja oraz wycena materiałów i towarów jest istotnym elementem w systemie rachunkowości jednostki gospodarczej. Dobór właściwej metody wyceny, zgodnej z ustawą o rachunkowości oraz przyjętą polityką rachunkowości, ma wpływ na wiarygodność danych, a także na wynik finansowy i sytuację majątkową jednostki. Poprawność ewidencji zależy nie tylko od znajomości zasad rachunkowości, lecz również od umiejętnego doboru kont księgowych oraz właściwego ujmowania dokumentów źródłowych. Wybór metody wyceny materiałów powinien być świadomy, przemyślany i jednoznacznie określony w dokumentacji polityki rachunkowości, żeby rzetelnie odzwierciedlić rzeczywistą sytuację jednostki.

Bibliografia

- Aleszczyk, J. (2016). *Rachunkowość finansowa od podstaw*. Poznań: Zys i S-ka Wydawnictwo.
- Chluska, J. (2021). *Podstawy rachunkowości*. Częstochowa: Politechnika Częstochowska.
- Chluska, J. (red.). (2021). *Rachunkowość finansowa*. Częstochowa: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Cicha, A., Zasiewska, K. (2017). *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Dyduch, A., Sawicka, J., Stronczek, A. (2004). *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*. Warszawa: C.H. Beck
- Gmytrasiewicz, M., Karmańska, A., Olchowicz, I. (2000). *Rachunkowość finansowa. Część 1. Wykład*. Warszawa: Difin.
- Gołębiewska, M. (2017). *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*. Warszawa: CeDeWu.
- Hass-Symotiuk, M., Majchrzak, I., Nadolna, B., Rydzewska, M. (2024). *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kalwasińska, E., Maciejowska, D. (2008). *Rachunkowość finansowa w teorii i praktyce*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Michalczyk, G., Mikulska, T., Fiedorczyk, J. (2016). *Rachunkowość finansowa od podstaw*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Niemczyk, R. (2010). *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”.
- Nowak, E. (2008). *Rachunkowość kurs podstawowy*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Paff, J. (red.). (2017). *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*. Warszawa: PWN SA.
- Pfaff, J., Stojek-Filus, M. (2018). *Podstawy rachunkowości z uwzględnieniem MSSF*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Sawicka, J., Stronczek, A., Marcinkowska, E. (2018). *Rachunkowość finansowa. Ewidencja i sprawozdawczość*. Warszawa: CeDeWu.
- Sojak, S., Stankiewicz, J. (red.). (2008). *Podstawy rachunkowości*. Toruń: Wydawnictwo „Dom Organizatora”.
- Stojek-Filus, M., Maruszewska, E.W. (2024). *Rachunkowość finansowa*. Warszawa: Poltext.
- Szczypa, P. (2021). *Rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*. Warszawa: CeDeWu.
- Temrowska, W., Czelińska J. (2017). *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*. Warszawa: CeDeWu.
- Trzpiotła, K. (2023). *Polityka rachunkowości 2024 z komentarzem do planu kont dla organizacji pozarządowych*. Warszawa: Wiedza i Praktyka.
- Turowska, W., Węgrzyn, A. (2009). *Rachunkowość*. Wrocław: Wydawnictwo MARINA.
- Ustawa dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 ze zm.).
- Winiarska, K. (2009). *Podstawy rachunkowości*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Zasiewska, K. (2025). *Podstawy rachunkowości z elementami prawa podatkowego – ujęcie praktyczne*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

5. WYCENA I EWIDENCJA TOWARÓW W SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI *(Aleksandra Jasińska¹)*

5.1. Charakterystyka towarów i typologia obrotu towarowego w systemie rachunkowości finansowej

Towary to rzeczowe składniki aktywów obrotowych, nabyte przez jednostki gospodarcze z zamiarem ich dalszej odsprzedaży w stanie nieprzetworzonym (Szczypa, 2018, s. 311; Chluska, 2021, s. 124). Zgodnie z art. 3 ust. 1 pkt 19 Ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 ze zm.), do aktywów obrotowych zalicza się m.in. towary, o ile są przeznaczone do sprzedaży w ciągu 12 miesięcy od dnia bilansowego lub w ramach normalnego cyklu operacyjnego właściwego dla danej działalności, jeśli jest on dłuższy niż 12 miesięcy. Jednostki sprzedające towary w stanie nieprzetworzonym mogą poddawać je prostym zabiegom, takim jak np. uszlachetnianie, sortowanie, segregacja, klasyfikacja czy paczkowanie. Towary mogą być również sprzedawane jednostkom gastronomicznym, gdzie są przetwarzane oraz wykorzystywane do sporządzania posiłków (Niemczyk, 2010, s. 254). Warto podkreślić, że w takim przypadku proces ten odbywa się po stronie nabywcy i nie wpływa na klasyfikację towaru po stronie sprzedawcy. Do kategorii towarów zalicza się również składniki aktywów obrotowych, które powstały w wyniku przekwalifikowania wyrobów gotowych własnej produkcji, o ile zostały przeznaczone do sprzedaży w sklepach handlowych przedsiębiorstwa (Pfaff, Strojek-Filus, 2018, s. 178). Do tej kategorii zalicza się też składniki zapasów należących do jednostki, takie jak kopaliny, produkty pochodzenia naturalnego, złom, a także zapasy znajdujące się w magazynach własnych, obcych lub w punktach sprzedaży detalicznej (Chluska, 2021, s. 99). Należy wyraźnie odróżnić towary od materiałów, które nabywane są z zamiarem zużycia w działalności jednostki, a także od produktów gotowych, powstałych w wyniku jej działalności wytwórczej.

Klasyfikacja towarów może przebiegać według różnych kryteriów, w zależności od przyjętych założeń lub celu analizy. W tabeli 1 ukazano podział towarów według wybranych kryteriów.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Tabela 1

Klasyfikacja towarów według wybranych kryteriów rachunkowych i logistycznych

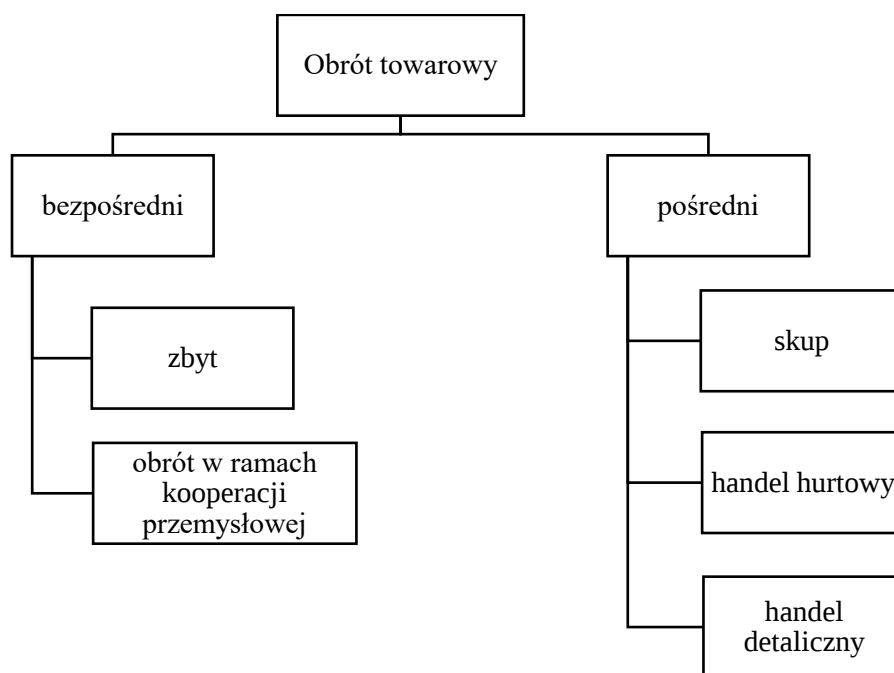
Kryterium	Podział
Rodzaju towaru	– towary gastronomiczne, – waluty obce, – złom i surowce wtórne, – produkty rolne, – pozostałe towary.
	Alternatywny podział: – towary trwałe, – artykuły spożywcze, – inwentarz żywy, – środki pieniężne w kantorach.
Rodzaj działalności handlowej	– towary w detalu, – towary w hurcie, – towary w zakładach gastronomicznych, – towary w skupie, – nieruchomości i prawa majątkowe przeznaczone do sprzedaży.
Szczebel obrotu towarowego	– towary w obrocie hurtowym, – towary w obrocie detalicznym, – towary w gastronomii, – towary w skupie.
Forma realizacji obrotu towarowego	– towary w obrocie magazynowym, – towary w obrocie tranzytowym, – towary w sprzedaży komisowej.
Okres magazynowania	– towary o krótkim okresie trwałości, – towary przeznaczone do długoterminowego przechowywania.
Miejsce składowania	– towary w drodze, – towary w magazynie, – towary w przerobie handlowym.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rachunkowość finansowa od teorii do praktyki* (s. 311), P. Szczypa (red.), 2021, Warszawa: CeDeWu; *Podstawy rachunkowości z uwzględnieniem MSSF* (s. 178), J. Pfaff, M. Stojek-Filus, 2018, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA; *Rachunkowość finansowa od podstaw* (s. 173), G. Michalczyk, T. Mikulska, J. Fiedorczyk, 2016, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku; *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa* (s. 331), E. Walińska, 2021, Warszawa: Wolters Kluwer; *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 463), J. Pfaff (red.), 2017, Warszawa: PWN SA.

Towary w handlu detalicznym to składniki majątku nabywane w celu dalszej odsprzedaży klientom indywidualnym. Z kolei towary w hurcie przeznaczone są do dalszej odsprzedaży w większych ilościach, głównie sprzedawcom detalicznym. W zakładach gastronomicznych towary są sprzedawane bezpośrednio lub wykorzystywane do przygotowania posiłków. Towary w skupie to artykuły pochodzenia rolniczego, runo leśne lub surowce wtórne, które jednostka nabywa w celu ich dalszej odsprzedaży.

Do towarów zalicza się także grunty, nieruchomości lub prawa majątkowe, jeżeli zostały one nabyte wyłącznie w celu ich odsprzedaży w stanie nieprzetworzonym i przewiduje się ich zbycie w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy od dnia bilansowego (Walińska, 2021, s. 331).

Obrót towarowy to łańcuch dostaw prowadzący od producenta do konsumenta, obejmujący wszystkie etapy przemieszczania towarów i powiązane z nimi transakcje kupna oraz sprzedaży (Zasiewska, 2025, s. 225). W procesie tym uczestniczą zarówno przedsiębiorstwa produkcyjne, jak i handlowe (Aleszczyk, 2016, s. 280). Obrót ten może występować w formie bezpośredniej lub pośredniej (Niemczyk, 2010, s. 258). Zróżnicowanie sposobów przemieszczania i ewidencji towarów znajduje odzwierciedlenie w klasyfikacji form obrotu przedstawionej na rysunku 1.

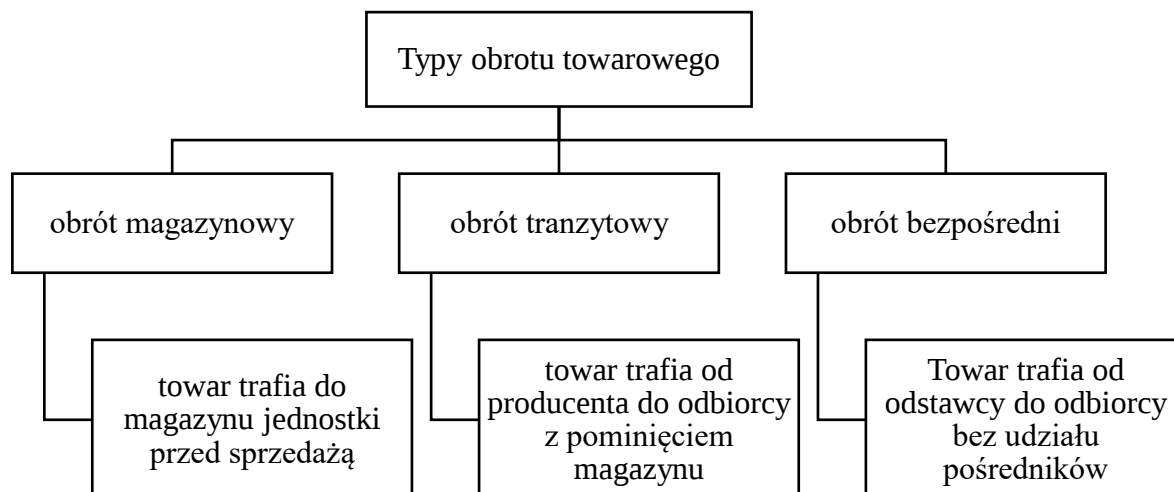

Rysunek 1. Formy obrotu towarowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw* (s. 258), R. Niemczyk, 2010, Wrocław: Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”.

Ze względu na sposób realizacji dostawy, formy obrotu towarowego dzielimy na obrót magazynowy, obrót bezpośredni i obrót tranzytowy.

W obrocie magazynowym zakupiony towar przechowywany jest w magazynie zanim przeznaczy się go do dalszej sprzedaży. W ramach tej formy obrotu mogą być realizowane dodatkowe operacje logistyczne, takie jak sortowanie, konfekcjonowanie czy paczkowanie towaru. Towary z magazynów trafiają następnie zarówno do hurtowni, jak też sklepów detalicznych i punktów gastronomicznych. W ramach obrotu tranzytowego towary są przekazywane bezpośrednio od producenta do odbiorcy, z pominięciem magazynów pośrednika handlowego. Przedsiębiorstwo pośredniczące uczestniczy w obrocie jedynie formalnie, nie przejmuje towaru, lecz przekazuje dokumenty handlowe i pośredniczy w rozliczeniach finansowych. Księgowanie następuje bez fizycznego przyjęcia towaru do magazynu. W obrocie bezpośrednim towar trafia od dostawcy bezpośrednio do odbiorcy, z całkowitym pominięciem pośredników (Gmytrasiewicz, Karmańska, Olchowicz, 2000, s. 285-286). Zróżnicowanie tych form przedstawiono na rysunku 2, który ilustruje modele obrotu towarowego w zależności od uczestników i kierunku dostawy. Ma to znaczenie przy określeniu obowiązków dokumentacyjnych i zasad ewidencji księgowej.

Rysunek 2. Modele obrotu towarowego.

Źródło: opracowanie własne.

Poza omówionymi wcześniej formami obrotu towarowego wyróżnia się także formy specyficzne, takie jak obrót komisowy i barterowy. Obrót komisowy polega na tym, że pośrednik (komisant) organizuje sprzedaż nie we własnym imieniu, lecz na rachunek zlecniodawcy (komitenta), pobierając za tę usługę prowizję. Natomiast obrót barterowy to transakcja polegająca na wymianie towaru na inny towar bez udziału środków pieniężnych. Następuje przeniesienie prawa własności między stronami i każda z nich pełni jednocześnie rolę sprzedawcy i nabywcy (Pfaff, 2017, s. 467).

Działalność handlowa może mieć zasięg zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Handel wewnętrzny obejmuje obrót towarowy realizowany na rynku krajowym, a handel zewnętrzny dotyczy obrotu towarowego z podmiotami zagranicznymi i obejmuje obrót wewnątrzwspólnotowy oraz import, eksport i reeksport towarów (Szczypa, 2021, s. 312). Zróżnicowanie form handlu zewnętrznego, mających istotne znaczenie dla ewidencji księgowej, rozliczeń podatkowych i obowiązków sprawozdawczych jednostki, ukazano w tabeli 2.

Tabela 2

Klasyfikacja form handlu zewnętrznego

Rodzaj	Charakterystyka
Obrót wewnątrzwspólnotowy	Transakcje realizowane pomiędzy podatnikami VAT zarejestrowanymi w krajach UE
Import	Zakup towarów przez jednostkę krajową od dostawców spoza Unii Europejskiej
Eksport	Sprzedaż towarów przez jednostkę krajową do odbiorców z krajów spoza Unii Europejskiej
Reeksport	Odsprzedaż towarów wcześniej zaimportowanych do krajów spoza Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 463), J. Pfaff (red.), 2017, Warszawa: PWN SA.

System rachunkowości finansowej wymaga odpowiedniego udokumentowania wszystkich operacji, w tym obrotu towarowego. Dokumentacja ta różni się w zależności od rodzaju operacji: przyjęcia, wydania, zużycia lub sprzedaży towarów. Poniżej omówiono podstawowe dokumenty stosowane w ewidencji przychodów i rozchodów towarów.

Dokumenty przychodu towarów obejmują (Ibidem, s. 313):

- PZ – przyjęcie zewnętrzne, np. dostawa od dostawcy, nieodpłatne przyjęcie towarów;
- MM – przesunięcia międzymagazynowe, np. potwierdzenie zwiększenia towarów w magazynie przyjmującym.

Dokumenty rozchodu towarów to (Ibidem, s. 313):

- RW – rozchód wewnętrzny, np. zużycie materiałów, wydanie materiałów wewnątrz jednostki;
- WZ – wydanie zewnętrzne, np. sprzedaż, wydanie towaru kontrahentowi;
- MM – przesunięcia międzymagazynowe, np. potwierdzenie zmniejszenia stanu towarów w magazynie przekazującym.

W przeciwieństwie do dokumentów magazynowych, które służą ewidencji ruchu towarów, dokumenty sprzedażowe i bankowe dokumentują skutki finansowe tych operacji. Faktura VAT jest podstawowym dokumentem potwierdzającym zakup oraz sprzedaż towarów w jednostkach handlu hurtowego. W handlu detalicznym faktury VAT wystawia się rzadziej, zazwyczaj na życzenie klienta, a sprzedaż rejestrowana jest za pomocą kas fiskalnych. Kwoty uzyskanego utargu ujmowane są w dokumentach kasowych, takich jak KP (kasa przyjęła) i raportach kasowych. Z kolei środki pieniężne wpłacane do banku dokumentowane są na podstawie WB (wyciąg bankowy) (Ibidem, s. 313).

5.2. Marża handlowa – istota i metody kalkulacji

Organizacja łańcucha dostaw w ramach obrotu towarowego może być prowadzona nie tylko przez jedną jednostkę, ale też przez wiele podmiotów działających na różnych szczeblach – od producenta, przez hurtownika, po detalistę. Każda z tych jednostek generuje zysk poprzez naliczanie marży handlowej. Marża handlowa to różnica między wartością zapasów wyrażoną w cenach sprzedaży netto a ich wartością w cenach zakupu. Jest ona zrealizowana w momencie sprzedaży towarów. Dla różnych grup towarowych stosuje się różne marże (Winiarska, 2009, s. 200). Występuje na każdym szczeblu obrotu towarowego i ma bezpośredni wpływ na wysokość ceny sprzedaży. Jej znaczenie jest istotne, ponieważ pozwala pokryć koszty działalności, stanowi źródło zysku dla przedsiębiorstwa, a także umożliwia kształtowanie polityki cenowej i konkurencyjności na rynku.

W praktyce rachunkowej marża handlowa może być ustalana na różne sposoby, w zależności od rodzaju działalności jednostki i przyjętej przez nią polityki cenowej. Najczęściej stosowane są trzy metody kalkulacji marży handlowej: metoda „w stu”, metoda „koszt plus” i metoda według stawki kwotowej (Winiarska, 2012, s. 162; Szczypa, 2021, s. 316).

W metodzie „w stu” marża handlowa wyrażona jest jako procent ceny sprzedaży netto, czyli ceny jednostkowej towaru nieobejmującej podatku VAT. Cena sprzedaży netto (C_{SN}) obliczana jest według wzoru:

$$C_{SN} = \frac{C \cdot 100\%}{100\% - M\%}$$

gdzie:

C – cena zakupu,

$M\%$ – marża handlowa wyrażona procentowo.

Dla uproszczenia obliczeń można zastosować wersję wzoru, w której marża wyrażona jest w postaci ułamka dziesiętnego:

$$C_{SN} = \frac{C}{1 - M}$$

gdzie:

M – marża wyrażona w postaci ułamka dziesiętnego ($30\% = 0,30$).

Kwotę marży handlowej (K_M) w tej metodzie oblicza się według wzoru:

$$K_M = \frac{C \cdot M\%}{100\% - M\%}$$

lub w uproszczonej postaci:

$$K_M = \frac{C \cdot M}{1 - M}$$

W metodzie „koszt plus” (określanej również jako „od sta”) marża liczona jest jako procent ceny zakupu, a następnie dodawana do kosztu w celu ustalenia ceny sprzedaży. Cena sprzedaży netto (C_{SN}) obliczana jest według wzoru:

$$C_{SN} = \frac{C \cdot (100\% + M\%)}{100\%}$$

gdzie:

C – cena zakupu,

$M\%$ – marża handlowa wyrażona procentowo.

Dla uproszczenia obliczeń można zastosować wersję wzoru, w której marża wyrażona jest w postaci ułamka dziesiętnego:

$$C_{SN} = C \cdot (1 + M)$$

Kwotę marży handlowej (K_M) w tej metodzie oblicza się według wzoru:

$$K_M = \frac{C \cdot M\%}{100\%}$$

gdzie:

M – marża wyrażona w postaci ułamka dziesiętnego ($30\% = 0,30$).

lub w uproszczonej postaci:

$$K_M = C \cdot M$$

W metodzie według stawki kwotowej marża handlowa ustalana jest w określonej kwocie nominalnej (U). Cena sprzedaży netto (C_{SN}) obliczana jest według wzoru:

$$C_{SN} = C + U$$

Kwotę marży handlowej (K_M) w tej metodzie określa się bezpośrednio:

$$K_M = U$$

W praktyce gospodarczej metoda kalkulacji ceny sprzedaży według rachunku „koszt plus”, czyli z zastosowaniem narzutu od kosztu, jest najczęściej wykorzystywana w handlu hurtowym. Natomiast w handlu detalicznym częściej stosuje się rachunek „w stu”, w którym marża stanowi procent ceny sprzedaży (Szczypa, 2021, s. 316). Przy zastosowaniu tej samej stawki procentowej metoda „w stu” prowadzi do wyższej ceny sprzedaży i wyższej marży kwotowej niż metoda „koszt plus”. Można to wykazać algebraicznie poprzez porównanie wzorów na cenę sprzedaży netto w tych metodach:

$$\frac{C}{1 - M} > C \cdot (1 + M)$$

Dzieląc obie strony nierówności przez C , przy założeniu, że $C > 0$, otrzymujemy:

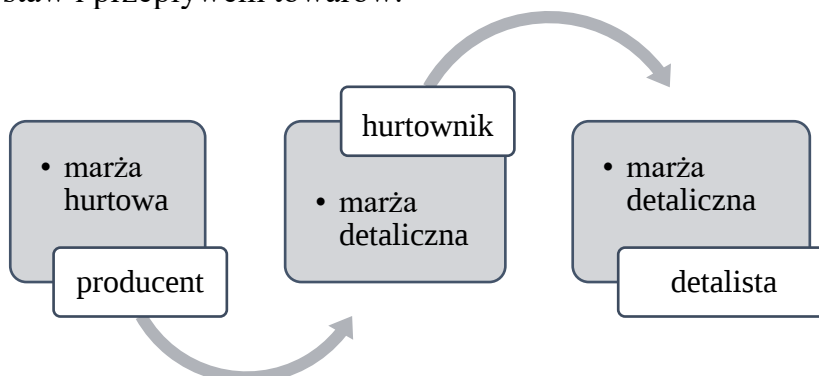
$$\frac{1}{1 - M} > (1 + M)$$

Przekształcając dalej:

$$\begin{aligned} 1 &> (1 + M) \cdot (1 - M) \\ 1 &> 1 - M^2 \\ M^2 &> 0 \end{aligned}$$

Ostateczny wynik $M^2 > 0$ jest zawsze prawdziwy dla $M \neq 0$, co potwierdza jednoznacznie, że metoda „w stu” prowadzi do wyższej ceny sprzedaży netto niż metoda „koszt plus” przy tej samej wartości marży procentowej.

W zależności od szereblu obrotu wyróżnia się również marżę hurtową oraz marżę detaliczną (Michalczyk, Mikulska, Fiedorczyk, 2016, s. 174). Marża hurtowa stosowana jest przez jednostki prowadzące handel hurtowy, a marża detaliczna jest stosowana w handlu detalicznym. Rysunek 3 ukazuje zależności między uczestnikami łańcucha dostaw i przepływem towarów.

Rysunek 3. Organizacja łańcucha dostaw.
Źródło: opracowanie własne.

Wysokość marży uzależniona jest m.in. od asortymentu towarów, kosztów obsługi handlowej i wielkości obrotu danym towarem. Towary sprzedawane w niewielkich opakowaniach generują zwykle wyższe koszty magazynowania i obsługi, związane m.in. z ich ważeniem, liczeniem i etykietowaniem, niż towary oferowane w większych partiach zbiorczych (Niemczyk, 2010, s. 266). Z tego względu cechują się zazwyczaj wyższą marżą procentową niż towary sprzedawane w większych ilościach.

5.3. Wycena towarów

W obrocie towarowym w zależności od szczebla, na którym dochodzi do transakcji, rozróżnia się ceny zbytu, ceny hurtowe i ceny detaliczne. Zestawienie rodzajów cen oraz ich głównych składników przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Rodzaje cen w obrocie towarowym oraz ich składniki

Rodzaj ceny	Definicja	Składniki
Cena zbytu	cena, po której producent sprzedaje swoje wyroby odbiorcom, np. hurtownikom	koszt wytworzenia produktu, zysk producenta, oraz, w przypadku niektórych towarów, podatek akcyzowy
Cena hurtowa	cena stosowana przez hurtownie przy sprzedaży do dalszych ogniw dystrybucji	cenę zbytu, marżę hurtową oraz podatek VAT
Cena detaliczna	cena sprzedaży towaru konsumentowi końcowemu	cenę zbytu, marżę handlowej (hurtowej i/lub detalicznej w zależności od sposobu dystrybucji) oraz podatku VAT
Cena gastronomiczna	cena sprzedaży posiłków i towarów w stanie nieprzetworzonym w zakładach gastronomicznych	koszt surowców, marża gastronomiczna, koszty operacyjne (czynsz, media, płace), podatek VAT, opakowania (jeśli na wynos)
Cena skupu	cena, po której pośrednik nabywa surowce od producenta	koszty produkcji (rolniczej), ewentualne dopłaty, marża producenta rolnego (jeśli występuje)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Rachunkowość finansowa. Ewidencja i sprawozdawczość*. (s. 199), J. Sawicka, A. Stronczek, E. Marcinkowska, 2018, Warszawa: CeDeWu; *Podstawy rachunkowości* (s. 161), K. Winiarska (red.), 2012, Warszawa: Wolters Kluwer Polska; *Rachunkowość finansowa od teorii do praktyki* (s. 315), P. Szczypa 2021, Warszawa: CeDeWu.

W ustawie o rachunkowości i Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej przewiduje się dwa rodzaje wyceny towarów: początkową, dokonywaną w momencie ich nabycia lub wytworzenia, a także bilansową, przeprowadzaną na dzień sporządzenia sprawozdania finansowego (Pfaff, 2017, s. 474).

Ogólne zasady wstępnej wyceny towarów są analogiczne do tych, które stosuje się przy wycenie materiałów. Towary mogą być wyceniane według ceny nabycia, a w uzasadnionych przypadkach według ceny zakupu. Cena nabycia obejmuje cenę zakupu powiększoną o bezpośrednie koszty związane z nabyciem, takie jak transport, załadunek czy ubezpieczenie. Cena zakupu może być stosowana, gdy (Michalczuk i in., 2016, s. 174):

- koszty zakupu są nieistotne w stosunku do wartości towaru;
- koszty zakupu utrzymują się na zbliżonym poziomie w kolejnych okresach sprawozdawczych;

- nie występują istotne różnice między stanem początkowym a końcowym zapasów towarów.

W praktyce rachunkowości dopuszcza się też stosowanie cen ewidencyjnych, które służą uproszczeniu ewidencji operacji magazynowych i umożliwiają efektywną kontrolę zapasów towarów, zarówno przy ich przyjęciu, jak i rozchodzie w ciągu okresu sprawozdawczego (Walińska, 2021, s. 331-332).

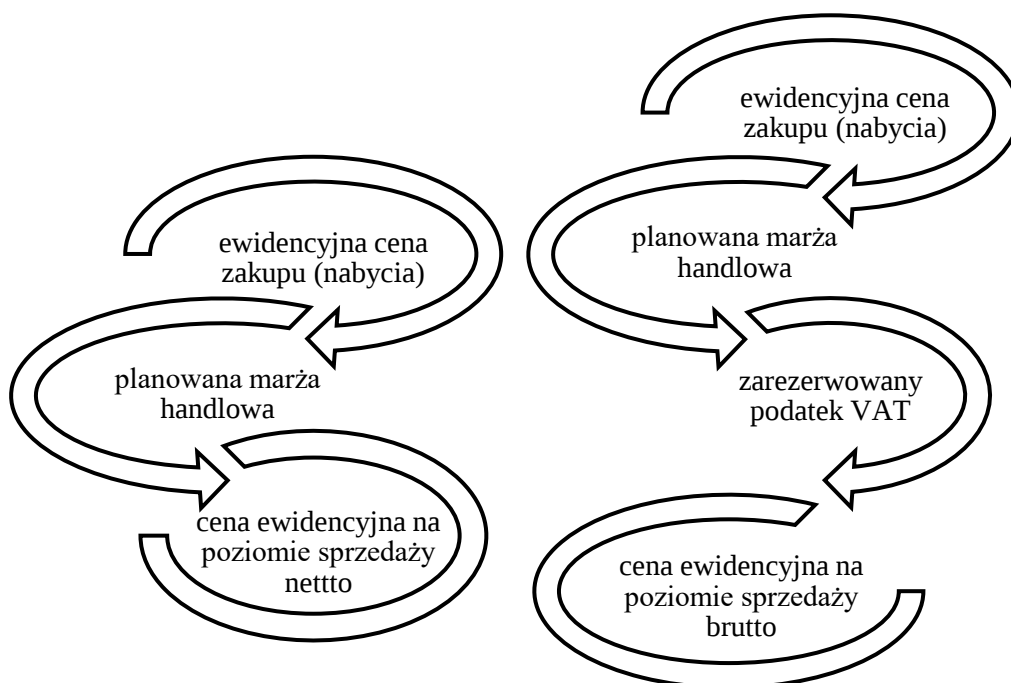
Wycena towarów może być zatem prowadzona w cenach:

- rzeczywistych: cena nabycia lub cena zakupu;
- stałych ewidencyjnych.

Stale ceny ewidencyjne mogą być ustalane na podstawie (Hass-Symotiuk, Majkrzak, Nadolna, Rydzewska, 2024, s. 354):

- ceny sprzedaży netto, czyli bez podatku od towarów i usług (VAT) – typowe rozwiązanie dla jednostek handlu hurtowego;
- ceny sprzedaży brutto, czyli zawierające podatek VAT – często stosowane w handlu detalicznym.

Cena sprzedaży netto obejmuje rzeczywisty koszt nabycia lub zakupu towaru, powiększony o planowaną marżę handlową. Jej wysokość zależy od poziomu obrotu towarowego, np. hurtowego lub detalicznego. Natomiast cena sprzedaży brutto obejmuje cenę nabycia lub zakupu, planowaną marżę handlową oraz podatek VAT należny, wynikający z przewidywanej wartości sprzedaży (Walińska, 2021, s. 332). Rysunek 4 ilustruje strukturę cen ewidencyjnych w wariancie netto i brutto, wskazując kluczowe składniki składające się na każdą z tych kategorii cenowych.

Rysunek 4. Kształtowanie cen ewidencyjnych na poziomie ceny sprzedaży.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa* (s. 332), E. Walińska, 2021, Warszawa: Wolters Kluwer.

Metody wyceny rozchodu towarów są analogiczne do tych stosowanych przy wycenie materiałów. Mogą być zatem stosowane następujące metody (Szczypa, 2021, s. 316):

- według cen przeciętnych;
- FIFO (pierwsze przyszło – pierwsze wyszło);
- LIFO (ostatnie przyszło – pierwsze wyszło);
- szczegółowa identyfikacja rzeczywistych cen nabycia lub kosztów wytworzenia.

Metody te zostały omówione w rozdziale 4. Dodatkowo jednostka może stosować stałą cenę ewidencyjną jako uproszczenie ewidencji zapasów, pod warunkiem prowadzenia ewidencji odchyleń od tych cen.

5.4. Odchylenie od cen ewidencyjnych – istota i zasady rozliczania

Zgodnie z art. 34 ust. 2 ustawy o rachunkowości towary, ujmowane w księgach rachunkowych według cen ewidencyjnych powinny być korygowane o różnice między cenami ewidencyjnymi a rzeczywistymi cenami zakupu lub nabycia. W praktyce oznacza to obowiązek wykazywania odchyleń od cen ewidencyjnych w ewidencji księgowej. Ponadto ceny ewidencyjne stosowane do wyceny zapasów na dzień bilansowy nie mogą przewyższać możliwej do uzyskania ceny sprzedaży netto. W przypadku istotnych różnic między cenami ewidencyjnymi a rzeczywistymi, jednostka powinna okresowo aktualizować ceny ewidencyjne, aby zapewnić rzetelną prezentację wartości zapasów. Na dzień bilansowy należy zweryfikować podstawy ustalania cen ewidencyjnych oraz dostosować je do aktualnych warunków rynkowych (Walińska, 2021, s. 337).

Mechanizm wyznaczania odchyleń od cen ewidencyjnych ukazuje rysunek 5. Odchylenia te wynikają z różnic między rzeczywistą ceną zakupu a ceną ewidencyjną towarów. Ich rozliczenie odbywa się proporcjonalnie do wartości rozchodów towarów w okresie sprawozdawczym. Poniższy przykład ilustruje sposób rozliczania odchyleń.

Operacja	Ilość	Cena rzeczywista	Cena ewidencyjna	Wartość rzeczywista	Odchylenie
Zakup I	a	C_1	C_e	$a \cdot C_1$	$Od_1 = a \cdot (C_1 - C_e)$
Zakup II	b	C_2	C_e	$b \cdot C_2$	$Od_2 = b \cdot (C_2 - C_e)$
Zakup III	c	C_3	C_e	$c \cdot C_3$	$Od_3 = c \cdot (C_3 - C_e)$
Sprzedaż I	s_1	–	C_e	$s_1 \cdot C_{s1}$	$\frac{s_1}{a + b + c} \cdot Od$
Sprzedaż II	s_2	–	C_e	$s_2 \cdot C_{s2}$	$\frac{s_2}{a + b + c} \cdot Od$
C_e – cena ewidencyjna C_1, C_2, C_3 – rzeczywiste ceny zakupu kolejnych partii towarów $Od = Od_1 + Od_2 + Od_3$ – łączne odchylenie od cen ewidencyjnych					

Rysunek 5. Mechanizm wyznaczania odchyleń od cen ewidencyjnych towarów.

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku sprzedaży całego zapasu, przy prawidłowym stosowaniu cen ewidencyjnych i pełnym rozliczeniu odchyleń, ich suma powinna wynieść zero. Oznacza to, że wszystkie różnice pomiędzy cenami rzeczywistymi a ewidencyjnymi zostały ujęte w wyniku sprzedaży.

W handlu detalicznym ceny ewidencyjne są zazwyczaj ustalane na poziomie ceny sprzedaży towarów. Jest to cena detaliczna, która obejmuje najczęściej cenę hurtową, marżę detaliczną i podatek VAT. W praktyce zatem stała cena ewidencyjna może przewyższać cenę zakupu lub nabycia. W takim przypadku zarówno marża detaliczna, jak i podatek VAT wchodzi w skład odchyleń od cen ewidencyjnych towarów (Nowak, 2008, s. 163). Odchylenia te mogą mieć charakter kredytowy i są stopniowo rozliczane w miarę sprzedaży towarów (Hass-Symotiuk, Majkrzak, Nadolna, Rydzewska, 2024, s. 353-354).

W ramach odchyleń od cen ewidencyjnych towarów ujmowanych w okresie sprawozdawczym wyodrębnia się odchylenia wynikające z planowanej marży handlowej i planowanego podatku VAT (Nowak, 2008, s. 163). Odchylenia te stanowią różnicę pomiędzy ceną ewidencyjną a rzeczywistym kosztem zakupu lub nabycia towarów. Rozliczenie odchyleń następuje na bieżąco w trakcie okresu sprawozdawczego, a najpóźniej na jego zakończenie (Chluska, 2021, s. 124).

Kwotę zrealizowanej marży, czyli odchyleń od cen ewidencyjnych z tytułu marży, można obliczyć na podstawie poniższych wzorów (Ibidem, s. 124):

$$WNM = \frac{Odm \cdot 100\%}{WT}$$

$$NM = \frac{WNM \cdot R}{100\%}$$

gdzie:

WNM – wskaźnik narzutu marży,

Odm – łączne odchylenie od cen ewidencyjnych towarów z tytułu marży, obejmujące saldo początkowe i zwiększenia,

WT – wartość towarów, obejmująca saldo początkowe oraz przychód towarów w bieżącym okresie,

NM – kwota zrealizowanej marży przypadającej na rozchód,

R – rozchód, czyli wartość wydanych towarów w cenach ewidencyjnych.

Odchylenia od cen ewidencyjnych z tytułu podatku VAT występują w sytuacji, gdy cena ewidencyjna została ustalona na poziomie ceny sprzedaży brutto. Rozliczenia odchyleń z tytułu należnego podatku VAT przypadających na rozchód towarów dokonuje się zgodnie ze wzorami (Sawicka, Stronczek, Marcinkowska, 2018, s. 214):

$$WNV = \frac{Odv \cdot 100\%}{WTB}$$

$$NV = \frac{WNV \cdot R}{100\%}$$

gdzie:

WNV – wskaźnik narzutu odchyleń z tytułu VAT,

Odv – łączne odchylenie od cen ewidencyjnych towarów z tytułu podatku VAT, obejmujące saldo początkowe i zwiększenia,

WTB – wartość towarów w cenach sprzedaży brutto, obejmująca saldo początkowe oraz przychód towarów w bieżącym okresie,

NV – odchylenia z tytułu VAT przypadającej na rozchód,

R – rozchód, czyli wartość wydanych towarów w cenach sprzedaży brutto.

Zastosowanie wskaźników narzutu pozwala na proporcjonalne rozliczenie planowanych odchyleń w trakcie rozchodu towarów, zapewniając zgodność ewidencji z rzeczywistym kosztem własnym sprzedaży.

Wybór odpowiedniego rodzaju ceny rzeczywistej lub ewidencyjnej powinien być dostosowany do specyfiki działalności handlowej danej jednostki oraz uwzględniać jej potrzeby informacyjne i organizacyjne (Hass-Symotiuk, Majkrzak, Nadolna, Rydzewska, 2024, s. 353-354).

5.5. Ewidencja księgowa towarów – metody i przykłady

Przedmiotem ewidencji towarów jest głównie obrót towarowy (Aleszczyk, 2016, s. 280). Sposób ewidencji towarów uzależniony jest od zakresu działalności handlowej i szerokości obrotu towarowego (Nowak, 2008, s. 163; Michalczyk, Mikulska, Fiodorczuk, 2016, s. 174). Działalność handlowa może stanowić wyłączny zakres działalności jednostki lub może mieć charakter uboczny, prowadzony obok działalności produkcyjnej bądź usługowej (Nowak, 2008, s. 163). Do podstawowych szerokości tego obrotu zalicza się obrót hurtowy i obrót detaliczny. W obrocie hurtowym hurtownie zaopatrują się u producentów lub w jednostkach skupu, a następnie odsprzedają zakupione towary, najczęściej jednostkom handlu detalicznego. W ramach obrotu detalicznego jednostki handlu detalicznego zaopatrują się zazwyczaj w hurtowniach, u producentów bądź w jednostkach skupu, po czym oferują towary indywidualnym nabywcom. W działalności handlowej jednostki może wystąpić równocześnie obrót hurtowy oraz detaliczny (Kalwasińska, Maciejowska, 2008, s. 178).

Ewidencja obrotu towarowego obejmuje ewidencję syntetyczną i analityczną. Ewidencja syntetyczna ujmuje stan i ruch towarów wartościowo, wskazując, według jakich cen są one księgowane na kontach zapasów. W ramach tej ewidencji wyróżnia się operacje zakupu, składowania i sprzedaży towarów. Ewidencja analityczna prowadzona jest w sposób bardziej szczegółowy, oddzielnie dla poszczególnych towarów oraz operacji zakupu i sprzedaży (Pfaff, 2017, s. 484-485).

Zgodnie z ustawą o rachunkowości, ewidencja analityczna towarów handlowych może być prowadzona w sposób ilościowo-wartościowy, ilościowy, wartościowy lub poprzez bezpośrednie odpisywanie ich wartości w koszty w momencie ich zakupu. Wybór odpowiedniej metody należy do kierownika jednostki i powinien zostać określony w polityce rachunkowości. Metody te są analogiczne do stosowanych w ewidencji materiałów, które zostały szczegółowo omówione w rozdziale 4.

Towary mogą być ewidencjonowane w cenach zakupu, cenach nabycia lub w cenach ewidencyjnych. Ceny ewidencyjne mogą odpowiadać nie tylko cenom nabycia lub zakupu, ale również cenom sprzedaży netto. W jednostkach, w których ewidencja towarów prowadzona jest wyłącznie wartościowo, np. w gastronomii, jako ceny ewidencyjne najczęściej stosuje się ceny sprzedaży, a nie ceny zakupu (Dyduch, Sawicka, Stronczek, 2004, s. 222). Zgodnie z art. 34 ust. 2 ustawy o rachunkowości, jednostka może stosować stałe ceny ewidencyjne, pod warunkiem że uwzględnia różnice pomiędzy nimi a rzeczywistymi cenami nabycia lub zakupu, ujmując je jako odchylenia od cen ewidencyjnych.

Do ewidencji towarów służy konto „Towary”. Rejestruje się na nim przychody, rozchody i stan zapasów towarów będących własnością jednostki, obejmujących m.in.:

- towary wykazywane w ewidencji magazynowej;
- towary w drodze;
- towary przechowywane poza jednostką, czasowo składowane w obcych magazynach, np. przekazane do przerobu obcego lub zwrócone przez kontrahenta w ramach reklamacji i przyjęte do dyspozycji jednostki jako jej własność.

Na koncie „Towary” nie ujmuje się wartości towarów stanowiących własność innych jednostek, takich jak towary przyjęte do odsprzedaży komisowej lub przekazane do czasowego składowania. Składniki tego rodzaju ewidencjonuje się na koncie „Zapasy obce” (Trzpioła, 2023, s. 175-176).

Ewidencja towarów może być prowadzona zarówno na jednym koncie syntetycznym, jak i na wyodrębnionych kontach syntetycznych przyporządkowanych poszczególnym grupom rodzajowym towarów (Ibidem, s. 175). Zgodnie z art. 10 ustawy o rachunkowości, zasady prowadzenia ewidencji powinny być szczegółowo określone w przyjętej przez jednostkę polityce rachunkowości. Przykładowy przebieg ewidencji operacji związanych z towarami na koncie „Towary” przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Ewidencja księgowa towarów na koncie „Towary”

Konto „Towary”	
Wn	Ma
Wartość towarów: • przyjętych do magazynu • otrzymanych z przerobu obcego • ujawnionych nadwyżek inwentaryzacyjnych, • przekwalifikowanych z materiałów, • towary otrzymane nieodpłatnie (darowizna), • wniesionych aportem rzeczowym	Wartość towarów: • wydanych z magazynu do własnych placówek handlowych, • wydanych i sprzedanych odbiorcom • przekazanych z przerobu obcego • wydanych na cele reklamowe i reprezentacyjne • wynikających z niedoborów lub szkód ujawnionych w wyniku inwentaryzacji, • odpisanych z tytułu przeterminowania, zepsucia lub uszkodzenia, • zwróconych dostawcom w związku z reklamacją • przekazanych nieodpłatnie

Źródło: opracowanie na podstawie *Rachunkowość finansowa. Ewidencja i sprawozdawczość* (s. 215), J. Sawicka, A. Stronczek, E. Marcinkowska, 2018, Warszawa: CeDeWu.

Wartość końcowa towarów ujęta na koncie „Towary” znajduje odzwierciedlenie w bilansie jednostki, w części B aktywów – „Aktywa obrotowe”, w pozycji I: „Zapasy”, podpozycji 4: „Towary”. Zgodność między ewidencją księgową a strukturą bilansu umożliwia spójną prezentację danych w księgach rachunkowych oraz sprawozdaniu finansowym. Aby zapewnić tę zgodność, niezbędne jest prawidłowe ujmowanie operacji związanych z zakupem i sprzedażą towarów na odpowiednich kontach.

Poniżej zaprezentowano przykłady ewidencji księgowej obrotu towarowego. Tabela 5 przedstawia sposób ewidencji operacji gospodarczych prowadzonych na szczeblu hurtowym w rzeczywistych cenach zakupu, co jest typowym rozwiązaniem dla klasycznych modeli handlu hurtowego.

Tabela 5

Ewidencja księgowa operacji związanych z obrotem towarowym na szczeblu hurtowym w rzeczywistych cenach zakupu

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę VAT od dostawcy (zakup towarów)	„Rozliczenie zakupu” „VAT naliczony”	Rozrachunki z dostawcami”
PZ – przyjęcie zakupionych towarów (wycena w cenie zakupu netto)	„Towary”	„Rozliczenie zakupu”
WZ – rozchód sprzedanych towarów (w cenie zakupu)	„Koszt własny sprzedaży”	„Towary”
Wystawiono fakturę VAT – wartość netto sprzedaży	„Rozrachunki z odbiorcami”	„Przychody ze sprzedaży towarów”
Wystawiono fakturę VAT – należny VAT	„Rozrachunki z odbiorcami”	„VAT należny”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Podręcznik samodzielnej nauki księgowania* (s. 232), B. Gierusz, Gdańsk: ODDK Sp. z o.o.

Tabela 6 ilustruje ewidencję księgową obrotu towarowego na szczeblu hurtowym w cenach ewidencyjnych ustalonych na poziomie ceny sprzedaży netto, z uwzględnieniem księgowania odchyleń. Tego rodzaju rozwiązanie stosowane jest w jednostkach, które upraszczają ewidencję towarów, np. w gastronomii.

Tabela 6

Ewidencja księgowa operacji związanych z obrotem towarowym na szczeblu hurtowym w cenach ewidencyjnych ustalonych na poziomie ceny sprzedaży netto

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę VAT od dostawcy (zakup towarów)	„Rozliczenie zakupu” „VAT naliczony”	„Rozrachunki z dostawcami”
PZ – przyjęcie zakupionych towarów (wycena w cenie ewidencyjnej = cenie sprzedaży netto)	„Towary”	„Rozliczenie zakupu”
PK – wyksięgowanie marży zarezerwowanej (odchylenie ujemne)	„Rozliczenie zakupu”	„Towary – odchylenia od cen ewidencyjnych”
WZ – rozchód sprzedanych towarów (w cenie ewidencyjnej = cenie sprzedaży netto)	„Koszt własny sprzedaży”	„Towary”
PK – rozliczenie marży zrealizowanej (odchylenie dodatnie)	„Towary – odchylenia od cen ewidencyjnych”	„Wartość sprzedanych towarów w cenie zakupu”
Wystawiono fakturę VAT – wartość netto sprzedaży	„Rozrachunki z odbiorcami”	„Przychody ze sprzedaży towarów”
Wystawiono fakturę VAT – należny VAT	„Rozrachunki z odbiorcami”	„VAT należny”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Podręcznik samodzielnej nauki księgowania* (s. 232), B. Gierusz, Gdańsk: ODDK Sp. z o.o.

W odróżnieniu od jednostek hurtowych, w działalności detalicznej stosuje się uproszczoną ewidencję towarów przy użyciu stałych cen ewidencyjnych, które odpowiadają cenom sprzedaży brutto. Takie rozwiązanie pozwala na uproszczenie rozliczeń w warunkach dużej liczby operacji oraz szybkiego obrotu zapasami, charakterystycznego dla sprzedaży detalicznej. Aby jednak zapewnić zgodność ewidencji księgowej z zasadami rachunkowości, jednostka wyodrębnia odchylenia od cen ewidencyjnych, w zakresie marży handlowej i VAT zarezerwowanego. Odchylenia te są ujmowane i rozliczane w momencie sprzedaży.

W tabeli 7 ukazano przykładową ewidencję operacji gospodarczych związanych z obrotem towarowym w handlu detalicznym, z zastosowaniem cen ewidencyjnych ustalonych na poziomie ceny sprzedaży brutto.

Tabela 7

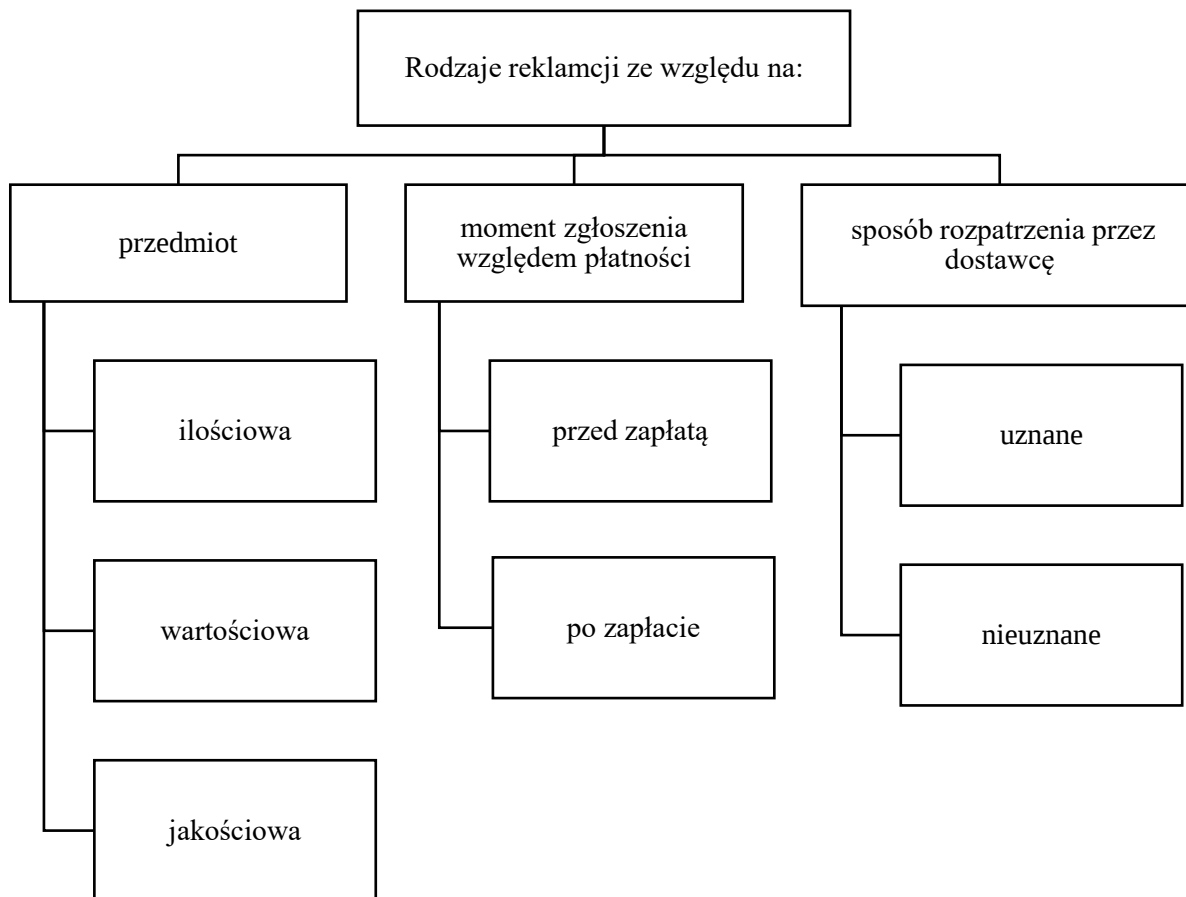
Ewidencja księgowa operacji związanych z obrotem towarowym na szczeblu detalicznym w cenach ewidencyjnych odpowiadających cenom sprzedaży brutto

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę VAT od dostawcy – wartość brutto	„Rozliczenie zakupu”	„Rozrachunki z dostawcami”
PZ – przyjęcie zakupionych towarów (wycena w stałej cenie ewidencyjnej odpowiadającej cenie sprzedaży brutto)	„Towary”	„Rozliczenie zakupu”
Przebieganie VAT naliczonego ujętego w fakturze dostawcy	„Rozrachunki z urzędem skarbowym z tytułu VAT”	„Rozliczenie zakupu”
PK – odchylenia z tytułu marży zarezerwowanej	„Rozliczenie zakupu”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych – marża zarezerwowana”
PK – odchylenia z tytułu VAT zarezerwowanego	„Rozliczenie zakupu”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych – VAT zarezerwowany”
Sprzedaż detaliczna (gotówka)	„Kasa”	„Przychody ze sprzedaży towarów”
PK – rozliczenie marży zarezerwowanej (przypadającej na sprzedane towary)	„Koszt własny sprzedaży”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych – marża zarezerwowana”
PK – rozliczenie VAT zarezerwowanego	„Koszt własny sprzedaży”	„Odchylenia od cen ewidencyjnych – VAT zarezerwowany”
PK – ustalenie podatku VAT należnego	„Przychody ze sprzedaży towarów”	„VAT należny”
PK – przebieganie VAT należnego do rozrachunków z Urzędem Skarbowym	„VAT należny”	„Rozrachunki z urzędem skarbowym z tytułu VAT”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy* (s. 356), M. Hass-Symotiuk, I. Majkrzak, B. Nadolna, M. Rydzewska, 2024, Warszawa: Wolters Kluwer.

W obrocie towarowym występować mogą korekty i reklamacje. Reklamacja to zgłoszenie przez nabywcę zastrzeżeń do sprzedawcy lub dostawcy dotyczących niezgodności towaru z umową, a w szczególności wad jakościowych lub ilościowych towaru. Reklamacje składane przez nabywców towarów można klasyfikować według

różnych kryteriów, co pozwala na dostosowanie odpowiednich procedur księgowych i organizacyjnych. Rysunek 6 ukazuje podział reklamacji według trzech najczęściej stosowanych kryteriów: przedmiot reklamacji, moment jej zgłoszenia względem zapłaty zobowiązania oraz sposób jej rozpatrzenia.

Rysunek 6. Rodzaje reklamacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw* (s. 268), R. Niemczyk, 2010, Wrocław: Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”.

Reklamacja może skutkować koniecznością naprawy, wymiany, obniżenia ceny lub odstąpienia od umowy, co wiąże się ze zwrotem towaru. Działania te wynikają z odpowiedzialności z tytułu rękojmi albo z udzielonej gwarancji (Szczypa, 2017, s. 269). Każde z tych zdarzeń powinno zostać odpowiednio ujęte w księgach rachunkowych sprzedawcy. W przypadku zmiany wartości transakcji, np. w wyniku zwrotu towaru lub obniżenia ceny, sprzedawca jest zobowiązany do wystawienia faktury korygującej, zgodnie z art. 106j Ustawy z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. z 2025 r., poz. 775 ze zm.). W tabeli 8 przedstawiono przykładową ewidencję operacji związanych z korektami i zwrotami towarów.

Tabela 8

Ewidencja księgowa operacji związanych z korektami sprzedaży i zwrotami towarów

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Wystawiono fakturę korygującą sprzedaż (obniżenie wartości)	„Przychody ze sprzedaży”	„VAT naliczony”
Wystawiono fakturę korygującą sprzedaż (zwrot towaru)	„Towary” „VAT naliczony”	„Rozrachunki z odbiorcami” „Przychody ze sprzedaży”
Likwidacja towaru	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Towary”
Przyjęcie towaru podlegającego wymianie	„Towary”	„Rozrachunki z odbiorcami”
Wydanie towaru wolnego od wad	„Rozrachunki z odbiorcami”	„Towary”
Odpis aktualizujący wartość towaru (przyjęcie towaru niepełnowartościowego)	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Odpisy aktualizujące wartość zapasów”
Otrzymanie towaru do naprawy	Ewidencja pozabilansowa Magazyn – towary obce	-
Wydanie naprawionego towaru	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki* (s. 270-271), P. Szczypa (red.), 2017, Warszawa: CeDeWu.

Towary mogą być przedmiotem importu i obrotu tranzytowego. Import towarów rozliczany jest na podstawie dokumentu celnego SAD (*Single Administrative Document*), który potwierdza dokonanie odprawy celnej i dopuszczenie importowanych towarów do obrotu na terytorium Polski. Na jego podstawie ustalana jest wartość celna towarów i obliczany jest należny podatek VAT. Podstawą opodatkowania podatkiem VAT przy imporcie jest wartość celna towaru, powiększona o:

- należne cło;
- podatek akcyzowy (jeśli dotyczy towarów objętych takim podatkiem);
- inne koszty związane z dostarczeniem towaru do pierwszego miejsca przeznaczenia na terytorium Unii Europejskiej.

Na podstawie dokumentu SAD, a także potwierdzenia zapłaty podatku VAT, importowany towar ujmuje się w księgach rachunkowych w cenie nabycia, zgodnie z poniższym wzorem (Niemczyk, 2010, s. 273; Pfaff, 2017, s. 476):

$$C_n = W_c + C + P_a + K$$

gdzie:

C_n – cena nabycia w imporcie,

W_c – wartość celna,

C – cło,

P_a – podatek akcyzowy,

K – koszt zakupu (np. transport, ubezpieczenie czy też VAT niepodlegający odliczeniu).

Tabela 9 ukazuje sposób ewidencji księgowej operacji związanych z zakupem towarów importowanych, zgodnie z przedstawionym schematem.

Tabela 9

Ewidencja księgowa operacji związanych z importem towarów

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę od zagranicznego dostawcy	„Rozliczenie zakupu towarów”	„Rozrachunki z dostawcami zagranicznymi”
Naliczono cło (na podstawie dokumentu SAD)	„Rozliczenie zakupu towarów”	„Rozrachunki z urzędem celnym”
Naliczono podatek akcyzowy (na podstawie dokumentu SAD)	„Rozliczenie zakupu towarów”	„Rozrachunki z urzędem celnym”
Naliczono podatek VAT (wg dokumentu SAD, jeśli podlega odliczeniu)	„VAT naliczony”	„Rozrachunki z urzędem celnym”
Ujęto opłaty manipulacyjne w związku z importem towarów	„Rozliczenie zakupu towarów”	„Rozrachunki z urzędem celnym”
Odchylenia Ct (cena ewidencyjna wyższa od rzeczywistej)	„Odchylenie od cen ewidencyjnych towarów”	„Rozliczenie zakupu towarów”
Odchylenia Dt (cena ewidencyjna niższa od rzeczywistej)	„Rozliczenie zakupu towarów”	„Odchylenie od cen ewidencyjnych towarów”
Otrzymano fakturę korygującą – kwota zwiększająca zobowiązanie	„Rozliczenie zakupu towarów”	„Rozrachunki z dostawcami zagranicznymi”
Korekta VAT naliczonego (zwiększenie)	„VAT naliczony”	„Rozliczenie zakupu towarów”
Otrzymano fakturę korygującą – kwota zmniejszająca zobowiązanie	„Rozrachunki z dostawcami zagranicznymi”	„Rozliczenie zakupu towarów”
Korekta VAT naliczonego (zmniejszenie)	„Rozliczenie zakupu towarów”	„VAT naliczony”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw* (s. 274-275), R. Niemczyk, 2010, Wrocław: Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”.

Ewidencja obrotu tranzytowego, stanowiącego uproszczoną formę obrotu towarowego, polega na pominięciu etapu składowania towarów przez pośrednika handlowego. Sposób jej prowadzenia uzależniony jest od rodzaju tranzytu i przyjętych w jednostce zasad rachunkowości (Pfaff, 2017, s. 508). W zależności od charakteru uczestnictwa jednostki w obrocie tranzytowym, ewidencja księgowa może przebiegać w różny sposób. Jeżeli jednostka dokonuje zakupu i sprzedaży towarów w sensie formalnym, ale bez fizycznego ich przyjęcia, mamy do czynienia z obrotem tranzytowym rozliczanym towarowo. Kiedy z kolei jednostka jedynie organizuje dostawę, nie uczestnicząc w sprzedaży ani zakupie towarów, mówimy o obrocie tranzytowym organizowanym usługowo (pośrednictwo). Tabele 10 i 11 przedstawiają przykładowe zapisy księgowe.

Tabela 10

Ewidencja księgowa obrotu tranzytowego rozliczanego

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Otrzymano fakturę od dostawcy za towary wysłane bezpośrednio do odbiorcy końcowego	„Rozliczenie zakupu towarów” „VAT naliczony”	„Rozrachunki z dostawcami”
Wystawiono fakturę sprzedaży dla odbiorcy przez jednostkę pośredniczącą	„Rozrachunki z odbiorcami”	„Przychody ze sprzedaży towarów” „VAT należny”
Przeksięgowano wartość sprzedanych towarów w cenie zakupu	„Wartość sprzedanych towarów w cenie zakupu”	„Rozliczenie zakupu towarów”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 508), J. Pfaff (red.), 2017, Warszawa: PWN SA.

Tabela 11

Ewidencja księgowa obrotu tranzytowego organizowanego

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
Wystawiono fakturę VAT za zorganizowanie dostawy (usługa pośrednictwa)	„Rozrachunki z odbiorcami”	„Przychody ze sprzedaży usług” „VAT należny”

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF* (s. 508), J. Pfaff (red.), 2017, Warszawa: PWN SA.

Wycena i ewidencja towarów stanowi istotny element systemu rachunkowości jednostek prowadzących działalność handlową. Towary, jako składniki rzeczowych aktywów obrotowych, są klasyfikowane i ujmowane zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości oraz zasadami określonymi w polityce rachunkowości jednostki. Zasady i procedury rachunkowe muszą być zgodne z wymogami ustawy o rachunkowości, ale również z ogólnymi zasadami zawartymi w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej, w szczególności w MSR 2 „Zapasy”. Ich celem jest zapewnienie wiarygodnego i przejrzystego obrazu wartości zapasów w sprawozdaniu finansowym i wspieranie efektywnego zarządzania zapasami w przedsiębiorstwie.

Bibliografia

- Aleszczyk, J. (2016). *Rachunkowość finansowa od podstaw*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Chluska, J. (red.). (2021). *Rachunkowość finansowa*. Częstochowa: Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.
- Cicha, A., Zasiewska, K. (2017). *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Dyduch, A., Sawicka, J., Stronczek, A. (2004). *Rachunkowość finansowa – wybrane zagadnienia*. Warszawa: C.H. Beck.
- Gierusz, B. (2013). *Podręcznik samodzielnej nauki księgowania*. Gdańsk: ODDK Sp. z o.o.
- Gmytrasiewicz, M., Karmańska, A., Olchowicz, I. (2000). *Rachunkowość finansowa. Część 1. Wykład*. Warszawa: Difin.

- Hass-Symotiuk, M., Majkrzak, I., Nadolna, B., Rydzewska, M. (2024). *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kalwasińska, E., Maciejowska, D. (2008). *Rachunkowość finansowa w teorii i praktyce*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Michalczuk, G., Mikulska, T., Fiedorczuk, J. (2016). *Rachunkowość finansowa od podstaw*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Niemczyk, R. (2010). *Rachunkowość małych i średnich przedsiębiorstw*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza „UNIMEX”.
- Nowak, E. (2008). *Rachunkowość kurs podstawowy*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A.
- Pfaff, J. (red.). (2017). *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*. Warszawa: PWN SA.
- Pfaff, J., Stojek-Filus, M. (2018). *Podstawy rachunkowości z uwzględnieniem MSSF*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.
- Sawicka, J., Stronczek, A., Marcinkowska, E. (2018). *Rachunkowość finansowa. Ewidencja i sprawozdawczość*. Warszawa: CeDeWu.
- Stojek-Filus, M., Maruszewska, E.W. (2024). *Rachunkowość finansowa*. Warszawa: Poltext Sp. z o.o.
- Szczypa, P. (2021). *Rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*. Warszawa: CeDeWu.
- Szczypa, P. (red.). (2017). *Zaawansowana rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*. Warszawa: CeDeWu.
- Trzpioła, K. (2023). *Polityka rachunkowości 2024 z komentarzem do planu kont dla organizacji pozarządowych*. Warszawa: Wiedza i Praktyka.
- Turowska W., Węgrzyn A. (2009). *Rachunkowość*. Wrocław: Wydawnictwo MARINA.
- Ustawa dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 ze zm.).
- Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U. z 2025 r., poz. 775 ze zm.).
- Walińska, E. (red.). (2021). *Rachunkowość. Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Winiarska, K. (2009). *Podstawy rachunkowości*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Winiarska, K. (red.). (2012). *Podstawy rachunkowości*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Zasiewska, K. (2025). *Podstawy rachunkowości z elementami prawa podatkowego – ujęcie praktyczne*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.

6. WYCENA I PREZENTACJA REZERW NA ZOBOWIĄZANIA W POLSKIM SYSTEMIE RACHUNKOWOŚCI *(Bartłomiej Wrona¹)*

Rachunkowość jest jedną z najstarszych nauk ekonomicznych. Jej celami od najdawniejszych czasów było gromadzenie, pomiar, przetwarzanie i prezentowanie informacji ekonomicznych na temat prowadzonej działalności gospodarczej (Pfaff, 2018). Ustawa o rachunkowości nakazuje wprowadzanie do ksiąg rachunkowych jednostki każdego zdarzenia, które miało miejsce w okresie sprawozdawczym (UoR, art. 20). Zdarzenia te kreują wynik finansowy jednostki i wpływają na sprawozdanie finansowe, które jest finalnym produktem rachunkowości.

Jednostki prowadzące księgi rachunkowe prowadzą swoją ewidencję księgową w oparciu o przepisy prawa i zobligowane są do stosowania nadrzędnych zasad rachunkowości. Prawidłowe prowadzenie ksiąg rachunkowych na podstawie dowodów księgowych przekłada się na sporządzenie sprawozdania finansowego. Dane prezentowane w sprawozdaniu finansowym muszą być wiarygodne i wynikać z ewidencji księgowej. Jednostki w praktyce napotykają na wiele problemów związanych z niektórymi pozycjami rachunkowymi. Jedną z takich grup są rezerwy na zobowiązania.

Rezerwy w rachunkowości odgrywają kluczową rolę w zarządzaniu ryzykiem finansowym i planowaniu długoterminowym. Są to zobowiązania, które mogą wystąpić w przyszłości, a ich wystąpienie jest prawdopodobne, choć niepewne w zakresie terminu oraz kwoty. Konieczność ich tworzenia wynika z zasady wiernego i rzetelnego obrazu. Rezerwy stanowią narzędzie pozwalające na odzwierciedlenie w bilansie przewidywanych kosztów lub strat, takich jak odprawy dla pracowników, roszczenia sądowe czy potencjalne kary administracyjne. Umożliwiają tym samym prezentację potencjalnych przyszłych zmniejszeń aktywów jednostki (najczęściej w formie zmniejszeń gotówki).

Znaczenie rezerw w rachunkowości polega na zapewnieniu przejrzystości i wiarygodności sprawozdań finansowych. Dzięki ich uwzględnieniu przedsiębiorstwa mogą lepiej przygotować się na przyszłe płatności, unikając gwałtownych zaburzeń swojej płynności finansowej. Poprawne zarządzanie rezerwami wspiera proces podejmowania decyzji i jest istotne z perspektywy interesariuszy, w tym inwestorów, kredytodawców oraz organów nadzoru finansowego.

Opisywanie kategorii rezerw powinno wiązać się z prezentacją istoty zobowiązań i rozliczeń międzyokresowych kosztów biernych, ponieważ są to kategorie finansowe, których treści ekonomiczne są ze sobą powiązane. Rezerwy to szczególny rodzaj zobowiązań, które cechuje niepewność co do kwoty lub terminu realizacji. Są kategorią tymczasowo zastępującą zobowiązanie do czasu, aż jego kwota lub termin zostaną określone z realną pewnością.

¹ Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

6.1. Zobowiązania – istota, znaczenie i wycena

W trakcie prowadzenia działalności gospodarczej nierzadko zdarza się, że jednostki kupując produkty lub usługi, nie dokonują płatności w momencie przeprowadzenia operacji. Często pojawiają się odroczone terminy płatności, nazywane potocznie kredytem kupieckim. Również naliczając wynagrodzenia, podatki czy składki na ubezpieczenia, płatność nie odbywa się od razu. Powoduje to konieczność ujawnienia tych informacji w księgach rachunkowych jednostki, a później w jej sprawozdaniu finansowym. Obowiązek ten wynika z zasady wiernego i rzetelnego obrazu oraz zasady memoriałowej. Zasada memoriałowa nakazuje bowiem ujęcie w księgach rachunkowych jednostki wszystkich osiągniętych, przypadających na jej rzecz, przychodów i obciążających ją kosztów związanych z tymi przychodami dotyczącymi danego roku obrotowego, niezależnie od terminu ich zapłaty (UoR, art. 6 ust. 1). Stosowanie tej zasady powoduje powstanie w księgach rachunkowych nie tylko kosztów i przychodów, ale również należności i zobowiązań.

Zobowiązania stanowią kategorię pasywów bilansu. Pasywa wskazują na źródła finansowania majątku i dzielą się na kapitał własny oraz kapitał obcy, nazywany obecnie zobowiązaniami i rezerwami na zobowiązania.

Ważnym kryterium jest podział na zobowiązania: bezwarunkowe i warunkowe (Krzywdą, 2008, s. 2-20).

Ustawa o rachunkowości definiuje zobowiązania jako wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki (UoR, art. 3 ust. 1 pkt 20). Zobowiązania są więc kategorią pewną, nie budzącą wątpliwości – znane dokładnie są: kwota, tytuł płatności i termin wymagalności. Zobowiązania te są wykazywane bilansowo. Ich ujęcie w księgach rachunkowych odbywa się w wartości nominalnej, czyli w wartości widocznej na dowodzie księgowym, będącym podstawą do wprowadzenia danej kategorii jako zapis księgowy. Na koniec sprawozdawczego okresu zobowiązania (inne niż o charakterze finansowym) ujawniane są w sprawozdaniu finansowym w kwocie wymagającej zapłaty. To wartość zobowiązania na moment ujęcia w księgach rachunkowych (czyli wartość nominalna), pomniejszona o otrzymane do dnia bilansowego spłaty i powiększona o naliczone na dzień bilansowy odsetki (umowne, ustawowe, za opóźnienie w zapłacie), kary umowne, zasądzone koszty postępowania sądowego itp. (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021, s. 107).

Zobowiązania warunkowe oznaczają obowiązek wykonania świadczeń, których powstanie jest uzależnione od zaistnienia określonych zdarzeń (UoR, art. 3 ust. 1, pkt 28). Zobowiązania warunkowe definiowane są jako wynikające ze zdarzeń przeszłych możliwe obowiązki, których ewentualnym potwierdzeniem będą przyszłe niepewne zdarzenia (Kabalski, 2005, s. 57). Odzwierciedlają jedynie skutki wypełnienia możliwych obowiązków, gdyż dopiero przyszłe zdarzenia potwierdzą, czy na jednostce gospodarczej ciąży obecny obowiązek, którego wypełnienie mogłoby prowadzić do wypływu środków zawierających w sobie korzyści ekonomiczne. Zobowiązania warunkowe nie są ujmowane w bilansie oraz rachunku zysków i strat. Informacja o nich powinna znajdować się w informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego.

Istnieje wiele innych kryteriów klasyfikacji zobowiązań. Prezentuje je tabela 1.

Tabela 1

Kryteria klasyfikacyjne zobowiązań

Kryterium podziału	Rodzaje rozrachunków	Charakterystyka
Podmiot	Zobowiązania wobec dostawców	dostawy, usługi i roboty (związane przede wszystkim z operacyjną działalnością jednostki)
	Zobowiązania wobec pracowników	świadczenie pracy, delegacje itp.
	Zobowiązania wobec urzędów skarbowych	podatki z różnych tytułów
	Zobowiązania z urzędem celnym	należne cła
	Zobowiązania wobec ZUS	ubezpieczenia społeczne i zdrowotne
	Zobowiązania z akcjonariuszami	środki dla udziałowców i właścicieli z tytułu należnych im świadczeń
	Zobowiązania z osobami fizycznymi i prawnymi	różne zobowiązania dotyczące właścicieli, dzierżawców, najemców, zakładów ubezpieczeń majątkowych i osobowych
Przedmiot	Zobowiązania . tytułu dostaw, robót i usług	zobowiązania wobec dostawców z tytułu zakupionych towarów, materiałów, usług i innych aktywów
	Zobowiązania z tytułu podatków, ubezpieczeń społecznych, ceł	zobowiązania z tytułów podatków (dochodowy od osób prawnych, fizycznych, VAT), ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, cła które muszą zostać opłacone
	Zobowiązania z tytułu wynagrodzeń	zobowiązania wynikające ze stosunku pracy zawartego między pracodawcą a pracownikiem
	Zobowiązania z tytułu innych rozliczeń z pracownikami	zobowiązania wobec pracowników, związane z odbytymi przez nich podróżami służbowymi, nierozliczonymi zaliczkami lub innymi świadczeniami na rzecz pracowników
	Zobowiązania z tytułu kredytów i pożyczek	środki związane z zaciągniętymi kredytami lub otrzymanymi pożyczkami od kontrahentów bądź innych instytucji
	Rozliczenia niedoborów	rozliczenie wartości ubytków w aktywach jednostki, ujawnionych w trakcie inwentaryzacji
Waluta	Zobowiązania w walucie polskiej	prezentowane w walucie polskiej w księgach rachunkowych
	Zobowiązania w walucie obcej	prezentowane w walucie obcej (w analityce – konieczność przeliczenia na walutę polską po odpowiednim kursie)
Zasięg terytorialny	Zobowiązania z dostawcami krajowymi	środki do przekazania dostawcom z terytorium RP
	Zobowiązania z dostawcami z Unii Europejskiej	zobowiązania z różnych tytułów realizowane z dostawcami w ramach Unii Europejskiej
	Zobowiązania z odbiorcami i dostawcami spoza Unii Europejskiej	zobowiązania z różnych tytułów realizowane z dostawcami spoza Unii Europejskiej

Stosunek dłużnika	Zobowiązania bezsporne	zobowiązania niekwestionowane, akceptowane i realizowane bez przeszkód
	Zobowiązania sporne	zobowiązania w całości lub w części kwestionowane, często dochodzone na drodze sądowej
Możliwość wyegzekwowania	Zobowiązania ściągalne	zobowiązania akceptowane przez jednostkę
	Zobowiązania nieściągalne	zobowiązania, których według dokumentacji nie trzeba będzie regulować
	Zobowiązania przedawnione	zobowiązania dla, których minął termin dochodzenia roszczeń
	Zobowiązania umorzone	zobowiązania, w których zaniechano ich dochodzenia, zwalniając jednostkę z długu
Stopień ryzyka	Zobowiązania bezwarunkowe	zobowiązania nieobjęte zabezpieczeniami
	Zobowiązania warunkowe	zobowiązania objęte zabezpieczeniami
Stopień powiązania z jednostką	Zobowiązania wobec jednostek powiązanych	
	Zobowiązania wobec pozostałych jednostek, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale	
	Zobowiązania z pozostałymi jednostkami	
Prezentacja	Zobowiązania bilansowe	
	Zobowiązania pozabilansowe	
Typ działalności	Zobowiązania operacyjne	zobowiązania dotyczące działalności głównej jednostki, wynikające z celu, dla którego jednostka została powołana
	Zobowiązania inwestycyjne	zobowiązania dotyczące działalności inwestycyjnej (np. związane z zakupem środków trwałych)
	Zobowiązania finansowe	zobowiązania dotyczące operacji finansowych realizowanych w jednostce

Źródło: opracowanie własne na podstawie: podstawie *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy* (s. 207-271), M. Hass-Symotiuk (red.), 2024, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer; *Rachunkowość finansowa. Obszary problemowe* (s. 205), W. Gabrusewicz, J. Samelak, 2006, Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

Jak widać, istnieje wiele możliwości klasyfikacji zobowiązań. Nie wszystkie zaprezentowane powyżej klasyfikacje prezentowane są w księgach rachunkowych jednostki. Wiele zależy od zasad ich szczegółowej ewidencji i prezentacji ujętych w polityce rachunkowości jednostki. Sposób ujmowania w księgach rachunkowych musi zapewnić jednostce możliwość sporządzenia sprawozdania finansowego, w tym przypadku bilansu, dlatego szczególnie istotna jest klasyfikacja ze względu na termin płatności, jak również klasyfikacja przedmiotowa i podmiotowa. Sposób prezentacji zobowiązań w bilansie pokazuje tabela 2.

Tabela 2

Fragment bilansu – prezentacja zobowiązań

B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania
II. Zobowiązania długoterminowe
1. Wobec jednostek powiązanych
2. Wobec pozostałych jednostek, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale
3. Wobec pozostałych jednostek
a) kredyty i pożyczki
b) z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych
c) inne zobowiązania finansowe
d) zobowiązania wekslowe
e) inne
III. Zobowiązania krótkoterminowe
1. Zobowiązania wobec jednostek powiązanych
a) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
- do 12 miesięcy
- powyżej 12 miesięcy
b) inne
2. Zobowiązania wobec pozostałych jednostek, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale
a) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
- do 12 miesięcy
- powyżej 12 miesięcy
b) inne
3. Zobowiązania wobec pozostałych jednostek
a) kredyty i pożyczki
b) z tytułu emisji dłużnych papierów wartościowych
c) inne zobowiązania finansowe
d) z tytułu dostaw i usług, o okresie wymagalności:
- do 12 miesięcy
- powyżej 12 miesięcy
e) zaliczki otrzymane na dostawy i usługi
f) zobowiązania wekslowe
g) z tytułu podatków, ceł, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych oraz innych tytułów publicznoprawnych
h) z tytułu wynagrodzeń
i) inne
4. Fundusze specjalne
IV. Rozliczenia międzyokresowe
1. Ujemna wartość firmy
2. Inne rozliczenia międzyokresowe
- długoterminowe
- krótkoterminowe

Źródło: opracowanie własne na podstawie załącznika nr 1 do Ustawy o rachunkowości.

Układ bilansowy skupia się na prezentacji zobowiązań w podziale na długo- i krótkoterminowe, a te z kolei na jednostki powiązane, pozostałe jednostki, w których jednostka posiada zaangażowanie w kapitale oraz pozostałe jednostki.

Kryteria ujęcia w księgach rachunkowych zarówno w momencie wprowadzenia, jak też na dzień bilansowy są stosunkowo łatwe i nie budzą większych wątpliwości w praktyce (w opracowaniu skupiono uwagę na zobowiązaniach krajowych, więc nie poruszona zostanie tu tematyka zobowiązań w walucie obcej i ich wycena).

6.2. Rezerwy na zobowiązania w polskich przepisach prawnych

Rezerwy uznawane są za jedną z najtrudniejszych i najbardziej skomplikowanych kategorii ekonomiczno-finansowych w rachunkowości.

Podstawy ewidencji księgowej rezerw zbliżonej do funkcjonującej obecnie powstały w średniowieczu, prawdopodobnie ok. XIII wieku, w miastach włoskich. Analiza literatury (Klimczak, 2012) pozwala przyjąć, że kategoria ta funkcjonowała w systemie rachunkowości od początku istnienia księgowości podwójnej.

Pojęcie „rezerwy” zawiera ustawa o rachunkowości. Rezerwy to zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne (UoR, art. 3 ust. 1 pkt 21). Ta sama ustawa wspomina też w art. 35d o zasadach tworzenia rezerw. Rezerwy tworzy się na:

- 1) pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, a w szczególności na straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń, operacji kredytowych czy też skutków toczącego się postępowania sądowego;
- 2) przyszłe zobowiązania spowodowane restrukturyzacją, jeżeli na podstawie odrębnych przepisów jednostka jest zobowiązana do jej przeprowadzenia lub zawarto w tej sprawie wiążące umowy, a plany restrukturyzacji pozwalają w sposób wiarygodny oszacować wartość tych przyszłych zobowiązań.

Uzupełnienie do ustawy stanowią zapisy Krajowego Standardu Rachunkowości nr 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*, według którego rezerwy tworzy się zgodnie z obowiązkiem prawnym lub zwyczajowo oczekiwanym obowiązkiem handlowym, czyli wtedy, gdy występuje na tyle duże prawdopodobieństwo, że zajdzie konieczność wywiązania się jednostki z ciążącego na niej obowiązku, a koszty lub straty wymagające poniesienia dla wywiązania się z tego obowiązku są na tyle znaczące, że ich nieuwzględnienie w wyniku finansowym tego okresu, w którym obowiązek powstał, spowodowałoby istotne zniekształcenie obrazu sytuacji majątkowej, finansowej i wyniku finansowego jednostki (KSR 6).

Problematyka rezerw znajduje się również w MSR 37 *Rezerwy, zobowiązania warunkowe i aktywa warunkowe*, którego celem jest ujednolicenie kryteriów dotyczących ujmowania tych pozycji w sprawozdaniu finansowym i podstaw ich wyceny. Standard ukazuje również sposób prezentacji danych o powyższych kategoriach w informacji dodatkowej do sprawozdania finansowego, tak żeby umożliwiło to użytkownikom zrozumienie charakteru rezerw, terminów ich tworzenia i sposobu ustalania ich wartości.

Rezerwy tworzone w systemie rachunkowości można uznać za narzędzia zabezpieczenia się jednostki przed ryzykiem, czyli oczekiwanymi obciążeniami w przyszłości. Rezerwy stanowią równowartość aktywów przeznaczoną na pokrycie przewidywanych kosztów, strat, zobowiązań i podobnych uszczupleń aktywów. Za cel tworzenia rezerw można uznać więc ochronę praw i interesów właścicieli oraz ułatwienie kadrze zarządzającej realizację zasady kontynuacji (Cicha, Zasiewska, 2024).

Standard stanowi również, że rezerwy tworzy się w związku ze zdarzeniami dotyczącymi:

- a) bezpośrednio działalności operacyjnej;
- b) pośrednio działalności operacyjnej;
- c) operacji finansowych;
- d) innego ryzyka niż ogólne ryzyko prowadzenia działalności operacyjnej (KSR).

Pierwsza z tych grup zdarzeń (a) wymaga dokonywania biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. Pozostałe grupy zdarzeń (b-d) wymagają tworzenia rezerw.

Rozróżnienie rezerw, biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów oraz zobowiązań warunkowych zapewnia prawidłowość:

- a) ujęcia i prezentacji w bilansie rezerw oraz biernych rozliczeń kosztów międzyokresowych;
- b) ustalenia wyniku finansowego w rachunku zysków i strat;
- c) ujawnienia zobowiązań warunkowych w informacji dodatkowej.

Ważną kwestią, na którą zwraca uwagę KRS 6, jest identyfikacja zdarzenia obligującego i zwyczajowo oczekiwanego obowiązku.

Zdarzenie obligujące to zdarzenie, które powoduje prawny bądź zwyczajowo oczekiwany obowiązek wykonania świadczenia, sprawiający, że jednostka nie ma żadnej realnej możliwości niewypełnienia tego obowiązku. Ma to miejsce tylko wtedy, gdy wypełnienie obowiązku może być wyegzekwowane na drodze prawnej lub zdarzenie (np. działanie jednostki) stwarza uzasadnione oczekiwanie stron trzecich, że jednostka wywiąże się z tego obowiązku – w przypadku zwyczajowo oczekiwanego obowiązku.

Obowiązek prawny jest obowiązkiem określonego zachowania, wynikającego z przepisów prawa. Zwyczajowo oczekiwany obowiązek to obowiązek wynikający z działalności jednostki, gdy:

- poprzez ustalony sposób postępowania w przeszłości, opublikowanie zasad postępowania lub wystarczająco konkretne, aktualne oświadczenie, jednostka przekazała stronom trzecim, że przyjmie na siebie określony obowiązek;
- w wyniku powyższego jednostka wzbudziła u tych stron trzecich uzasadnione oczekiwanie, że obowiązek ten wypełni.

Podstawowym warunkiem utworzenia rezerwy jest więc istnienie wynikającego z przeszłego zdarzenia obligującego, prawnego lub zwyczajowego obowiązku, którego jednostka nie ma żadnej realnej możliwości niewypełnienia (Supera-Markowska, 2022).

To, co odróżnia rezerwy od zobowiązań, to niepewność w kwestii terminu wymagalności bądź też kwoty świadczenia. Niepewność może wynikać z różnych uwarunkowań zewnętrznych lub wewnętrznych, jednak ich wyliczenie musi być zawsze ustalone w sposób wiarygodny.

Rezerwy i rozliczenia międzyokresowe kosztów bierne są bliskie w swojej istocie zobowiązaniom.

Zgodnie z krajowymi regulacjami rachunkowości, rezerwy tworzy się, gdy:

- na jednostce ciąży obecny obowiązek (prawny lub zwyczajowy) wynikający z przeszłych zdarzeń;
- istnieje prawdopodobieństwo, że wypełnienie tego obowiązku spowoduje wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki;
- kwotę zobowiązania jednostki wynikającą z tego obowiązku można wiarygodnie oszacować.

Ujęcie w ewidencji księgowej rezerwy polega na zwiększeniu pozostałych kosztów operacyjnych i rezerw – jeśli dotyczy ona pośrednio działalności operacyjnej jednostki lub zwiększeniu kosztów finansowych i rezerw – jeżeli dotyczy ona operacji finansowych. Rezerwy powinno wprowadzić się w księgi rachunkowe w momencie wystąpienia zdarzeń powodujących fakt ich powstania, nie później jednak niż na dzień bilansowy według uzasadnionej i wiarygodnie oszacowanej kwoty.

Tabela 3

Ewidencja księgowa początkowego ujęcie rezerw

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – zdarzenia związane pośrednio z działalnością operacyjną	„Pozostałe koszty operacyjne”	„Rezerwy”
PK – zdarzenia związane z działalnością finansową	„Koszty finansowe”	„Rezerwy”

Źródło: opracowanie własne na podstawie UoR.

Powstanie zobowiązania, na które uprzednio tworzone rezerwę, będzie powodowało zmniejszenie rezerwy.

Tabela 4

Ewidencja księgowa rozwiązywania rezerwy w związku z powstałym zobowiązaniem

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – wykorzystanie rezerwy w momencie powstania zobowiązania	„Rezerwy”	„Zobowiązania”

Źródło: opracowanie własne na podstawie UoR.

Rezerwy niewykorzystane zwiększają odpowiednio pozostałe przychody operacyjne lub przychody finansowe.

Tabela 5

Ewidencja księgowa rozwiązywania niewykorzystanych rezerw

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – zdarzenia związane pośrednio z działalnością operacyjną	„Rezerwy”	„Pozostałe przychody operacyjne”
PK – zdarzenia związane z działalnością finansową	„Rezerwy”	„Przychody finansowe”

Źródło: opracowanie własne na podstawie UoR.

Wycena rezerw odbywa się najczęściej w wartościach szacunkowych, również w momencie ich wprowadzania w księgi rachunkowe.

Dane prezentowane w sprawozdaniu finansowym muszą w sposób rzetelny i jasny przedstawiać sytuację majątkową oraz finansową, a także wynik finansowy jednostki. W rzadkich przypadkach, prezentując dane sprawozdawcze, podajemy je w wartościach szacunkowych. Szacunkom poddaje się np. wysokość odpisów z tytułu utraty wartości środków trwałych czy wartość rezerw na naprawy gwarancyjne lub świadczenia pracownicze. Ustawa o rachunkowości nie zawiera definicji wartości szacunkowej, ale posługuje się pojęciem „wiarygodnie określona wartość”.

Definicje wartości szacunkowych odnaleźć można w KSR 7, który stanowi, że są to przybliżone kwoty pieniężne przyjęte przez jednostkę do wyceny określonych składników lub pasywów, bądź przychodów i kosztów wobec niemożności dokładnej ich wyceny. Wielkości szacunkowe mogą ulegać zmianie w przypadku pozyskania nowych informacji będących podstawą dokonywania szacunków bądź też zdobycia większego doświadczenia w tym zakresie. Poprzednie okresy sprawozdawcze nie podlegają już weryfikacji, a aktualizacja odnoszona jest do okresu bieżącego oraz oczekiwanych przyszłych korzyści ekonomicznych lub obowiązków związanych

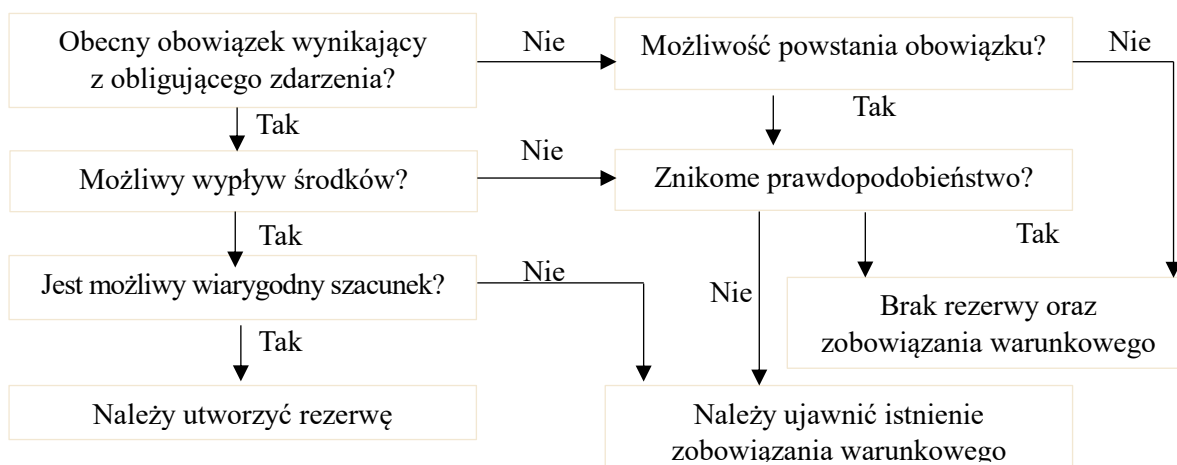
z pozycjami w sprawozdaniu finansowych. Zmiany wartości szacunkowych nie są traktowane w myśl standardu jako zamiany zasad (polityki) rachunkowości czy korekty błędów (KSR 7). Natomiast w polityce rachunkowości jednostka musi określić przyjęte przez siebie zasady ustalania wartości szacunkowych (w tym m.in. rezerw na zobowiązania i traktowanych na równi z nimi biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów np. rezerw na świadczenia pracownicze, rezerwy na straty z tytułu transakcji gospodarczych w toku – w tym skutki toczącego się postępowania sądowego, z tytułu udzielonych gwarancji, poręczeń). Standard stanowi też, że ustalenie wielkości szacunkowych dokonuje się w drodze osądu, na podstawie wiarygodnych informacji, przy zastosowaniu właściwych w danych warunkach metod szacunku (KSR 7).

Wysokość rezerw można uznać za wiarygodną, jeżeli oszacowanie ich wartości nastąpiło w wyniku (Godlewska, Fołta, 2016):

- wykorzystania doświadczenia własnego lub ekspertów z danej dziedziny;
- wykorzystania metod szacunku, w tym również metod statystycznych, odpowiednich dla danego rodzaju zdarzeń;
- uwzględnienia stopnia ryzyka i niepewności właściwej danemu zdarzeniu;
- uwzględnienia zmiany wartości pieniądza w czasie (gdy jest to istotne);
- niepotrącania z oszacowanej kwoty oczekiwanego przychodu z przewidywanego zwrotu kosztów przez osoby trzecie;
- uwzględnienia skutków przyszłych zdarzeń, wpływających na wysokość rezerwy.

Proces tworzenia i ewidencji rezerw na przyszłe zobowiązania przebiega w kilku etapach. Najpierw następuje oszacowanie prawdopodobieństwa wystąpienia w przyszłości zobowiązania, następnie ustala się charakter przyszłego świadczenia oraz dokonuje wyceny przyszłego zobowiązania, a na koniec jednostka ujmuje w księgach rachunkowych rezerwę na zobowiązanie, by finalnie dokonać prezentacji rezerwy w sprawozdaniu finansowym. Kluczem jest ocena prawdopodobieństwa wystąpienia w przyszłości obowiązku wykonania świadczenia wobec osoby trzeciej (Hass-Symotiuł, 2024).

Zasady podejmowania decyzji co do uznania zdarzenia jako rezerwę ukazano na rysunku 1.

Rysunek 1. Rezerwy i zobowiązania warunkowe – zasady podejmowania decyzji o ich utworzeniu. Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa* (s. 610), E. Walińska (red.), 2021, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.

Zgodnie z UoR (załącznik 1) rezerwy na zobowiązania prezentowane są w bilansie w pasywach w pozycji B.I. Ukazuje to rysunek 2.

B.	Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania		
	I	Rezerwy na zobowiązania	
		1.	Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego
		2.	Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne
			- długoterminowa
			- krótkoterminowa
		3.	Pozostałe rezerwy
			- długoterminowe
			- krótkoterminowe

Rysunek 2. Klasyfikacja rezerw na zobowiązania w bilansie według Ustawy o Rachunkowości. Źródło: opracowanie własne na podstawie UoR, załącznik nr 1.

Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego ustalana jest przez jednostki będące płatnikami podatku dochodowego od osób prawnych, niekorzystające z uproszczeń.

Tworzenie rezerw na podatek dochodowy wynika z różnic przejściowych w wycenie niektórych pozycji aktywów i pasywów w prawie bilansowym i prawie podatkowym. Jednostki gospodarcze tworzą rezerwę i ustalają aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego z powodu różnic przejściowych między wartością księgową aktywów i pasywów a ich wartością podatkową. Sposób powstawania dodatnich i ujemnych różnic przejściowych prezentuje tabela 6.

Tabela 6

Klasyfikacja różnic przejściowych

Dodatnie różnice przejściowe występują, gdy:	Ujemne różnice przejściowe występują, gdy:
wartość księgowa aktywów > wartość podatkowa aktywów lub wartość księgowa pasywów < wartość podatkowa pasywów	wartość księgowa aktywów < wartość podatkowa aktywów lub wartość księgowa pasywów > wartość podatkowa pasywów
powstaje wtedy: REZERWA Z TYTUŁU ODROZONEGO PODATKU DOCHODOWEGO	powstają wtedy: AKTYWA Z TYTUŁU ODROZONEGO PODATKU DOCHODOWEGO

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy* (s. 555), M. Hass-Symotiuik (red.), 2024, Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.

Rezerwę z tytułu odroczonego podatku dochodowego tworzy się w wysokości kwoty podatku dochodowego wymagającej zapłaty w przyszłości w związku z występowaniem dodatnich różnic przejściowych, czyli różnic, które spowodują zwiększenie podstawy obliczania podatku dochodowego w przyszłości. Wysokość rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego ustalana jest przy uwzględnieniu stawek podatku dochodowego obowiązującego w roku powstania obowiązku podatkowego.

Rezerwa na odroczony podatek dochodowy związana jest z ewidencjonowaną w księgach rachunkowych w bieżącym okresie kwotą podatku dochodowego, którą przedsiębiorstwo będzie zobligowane zapłacić w przyszłości (Cicha, Zasiewska, s. 289).

Tabela 7

Ewidencja księgowa rezerwy na odroczony podatek dochodowy

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
PK – utworzenie rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	„Podatek dochodowy”	„Rezerwa na odroczony podatek dochodowy”
PK – rozwiązanie rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego	„Rezerwa na odroczony podatek dochodowy”	„Podatek dochodowy”

Zródło: opracowanie własne na podstawie UoR.

Rezerwy na świadczenia emerytalne i podobne obejmują kwoty, które będą wypłacane pracownikom przedsiębiorstwa w przyszłości (często odległej) z jakimś prawdopodobieństwem. Rezerwy te tworzy się najczęściej na przewidywane koszty odpraw emerytalnych lub nagród jubileuszowych, których warunki ustalenia oraz wypłacenia, a także wysokość wynikają z przepisów prawa pracy, zbiorowych układów pracy oraz regulaminów wynagradzania obowiązujących w przedsiębiorstwie (Szczypa, 2017, s. 308).

Ustawa o rachunkowości nie określa zasad tworzenia oraz wyceny rezerw na świadczenia emerytalne i podobne. Określa jednak bardzo wyraźnie, że stanowią one bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów (UoR, art. 39 ust. 2 pkt 2).

Wysokość rezerw na świadczenia emerytalne i podobne ustalana jest przy zastosowaniu metod aktuarialnych i zależy najczęściej od (MSR 19):

- struktury wiekowej pracowników i ich stażu w przedsiębiorstwie;
- wysokości końcowego wynagrodzenia w momencie przejścia na emeryturę lub nabycia praw do nagród jubileuszowych;
- rotacji i umieralności pracowników;
- wskaźników inflacji;
- stopy dyskontowej.

Ostatnią grupę rezerw w bilansie stanowią pozostałe rezerwy na zobowiązania. Tworzy się je w szczególności na straty z transakcji gospodarczych, restrukturyzację i inne zobowiązania.

Rezerwa na zobowiązania i starty z transakcji gospodarczych w toku dotyczy (Hass-Symotiuk, 2024, s. 539):

- udzielonych gwarancji i poręczeń;
- operacji kredytowych;
- skutków toczącego się postępowania sądowego;
- innych przyszłych zobowiązań (np. z tytułu kar umownych).

Jedną z najczęściej występujących w praktyce rezerw jest rezerwa tworzona na skutki postępowania sądowego i dotycząca kar umownych. Podstawą ich tworzenia jest prawdopodobieństwo możliwego obowiązku wywiązania się z tych operacji. Oceny takiej mogą dokonać pracownicy merytoryczni (np. opinia prawnika lub eksperta co do skutków wypłacenia kar umownych ocenianych jako wysoce prawdopodobne).

Krajowy Standard Rachunkowości Nr 6 (KSR 6 pkt 3.10) stanowi, że rezerwy te tworzy się, gdy przeciwko spółce wniesiono pozew, a prawdopodobieństwo wyroku niekorzystnego jest większe niż prawdopodobieństwo wyroku korzystnego.

Informacje o rezerwach ujawniane są przede wszystkim bilansowo (pozycja B.I). Równie ważne jest jednak zaprezentowanie danych w dodatkowych informacjach i objaśnieniach (tzw. informacja dodatkowa). Informacje te dotyczą celu tworzenia rezerw, stanu na początek i koniec okresu, informacji o dodatkowych rezerwach utworzonych w trakcie roku, kwot wykorzystanych i niewykorzystanych rezerw (UoR, załącznik 1, dodatkowe informacje i objaśnienia pkt 1.11).

Należy pamiętać, że ewidencjonowanie rezerw na zobowiązania wpływa też na rachunek zysków i strat (zarówno w wariantcie porównawczym, jak i kalkulacyjnym) w pozycji pozostałych przychodów operacyjnych lub kosztów finansowych.

6.3. Rozliczenia międzyokresowe kosztów bierne – zasady ich prezentacji i wyceny

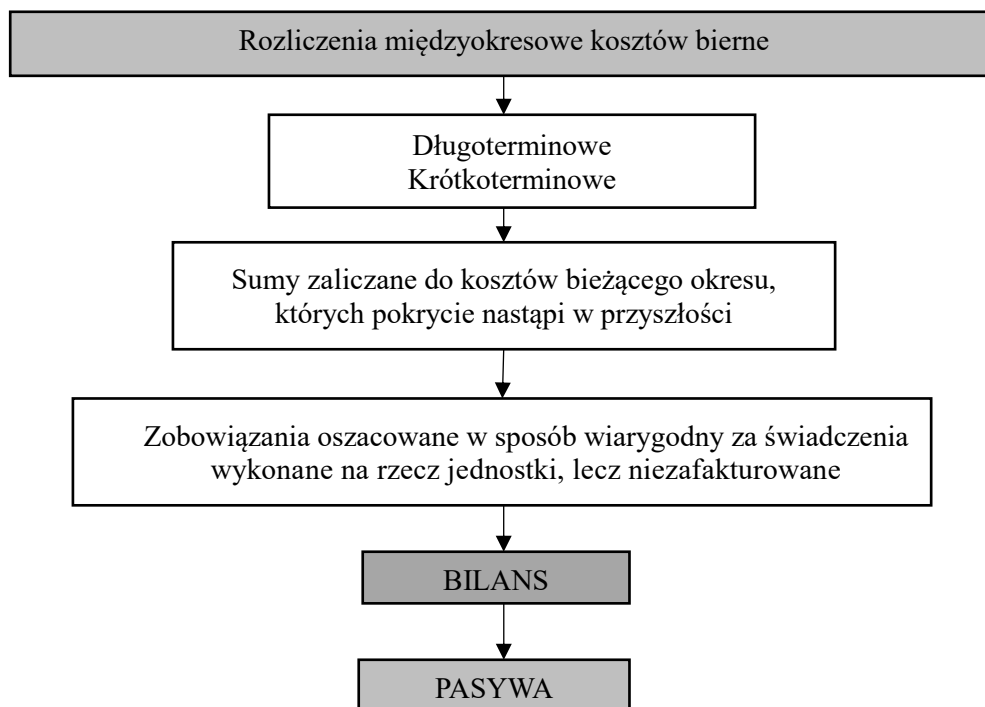
Zasada memoriału nakazuje ujęcie w księgach rachunkowych jednostki wszystkich osiągniętych, przypadających na rzecz jednostki przychodów, jak również obciążających jednostkę kosztów związanych z tymi przychodami, a dotyczącymi danego roku obrotowego, niezależnie od terminu ich zapłaty. Jednocześnie zasada współmierności nakazuje zaliczenie do aktywów i pasywów danego okresu sprawozdawczego przychodów lub kosztów dotyczących przyszłych okresów i przypadające na ten okres sprawozdawczy koszty, które nie zostały jeszcze poniesione. Zapis ten determinuje m.in. tworzenie biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów (RMK bierne – RMKB) (Rechul, Wrona, 2024).

Jest to pozycja prezentowana w bilansie jednostki w jej pasywach, a definiowana w UoR (art. 39 ust. 2). Przepis ten stanowi, że jednostki dokonują biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów w wysokości prawdopodobnych zobowiązań przypadających na bieżący okres sprawozdawczy, a wynikających w szczególności:

- 1) ze świadczeń wykonanych na rzecz jednostki przez jej kontrahentów, przy czym kwotę zobowiązania można oszacować w sposób wiarygodny;
- 2) z obowiązku wykonania, związanych z bieżącą działalnością, przyszłych świadczeń na rzecz pracowników, w tym świadczeń emerytalnych, a także przyszłych świadczeń wobec nieznanych osób, których kwotę można oszacować w sposób wiarygodny, choć data powstania zobowiązania nie jest jeszcze znana, w tym z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi za sprzedane produkty długotrwałego użytku.

Zobowiązania opisywane w pkt 1 to najczęściej zobowiązania związane z bieżącym funkcjonowaniem jednostki (np. zużycie energii, usługi różnego rodzaju), za które jednostka nie otrzymała jeszcze faktury (dostawy niefakturowane) i jako takie prezentowane są w pasywach bilansu w pozycji zobowiązań z tytułu dostaw oraz usług.

Zgodnie z ustawą o rachunkowości (UoR, art. 39, ust. 2a), zobowiązania te wykazywane są w bilansie jako rezerwy na zobowiązania. Kluczową kwestią jest to, że RMKB opisywane w pkt 2 dotyczą bezpośredniej działalności operacyjnej, czyli działalności produkcyjnej, handlowej czy wytwórczej.

Rysunek 3. Istota rozliczeń międzyokresowych kosztów biernych (RMKB).

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rachunek kosztów i wyników* (s. 37), K. Czubakowska, 2015, Warszawa: PWE.

RMKB uznawane są za trudną kategorię rachunkowości, dlatego ich problematyka została dodatkowo opisana w KSR nr 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*. UoR dopuszcza, w kwestiach nieuregulowanych lub niedoregulowanych, korzystanie z Krajowych Standardów Rachunkowości (KSR) oraz standardów międzynarodowych (MSR i MSSF). KSR 6 stanowi, że RMKB to rezerwy związane bezpośrednio z działalnością operacyjną jednostki, a zatem z wytwarzaniem, sprzedażą, fazą posprzedażową i ogólnym zarządem.

Warunkiem ujęcia w ewidencji księgowej RMKB jest wystąpienie zdarzenia obligującego jednostkę do wykonania w przyszłości świadczeń oraz możliwość wiarygodnego ustalenia kosztów, których poniesienie jest niezbędne do wywiązania się przez jednostkę z jej obowiązków.

KSR 6 stanowi, że do biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów będących rezerwami nie zalicza się biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów, o których mowa w art. 39 ust. 2 pkt 1 ustawy o rachunkowości. Są to w szczególności:

- 1) koszty wykonania jeszcze niezakończonych umów o usługi, w tym budowlane, o których mowa w KSR nr 3 *Niezakończone usługi budowlane*;
- 2) zobowiązania wynikające z przyjętych przez jednostkę niezafakturowanych dostaw i usług. Zalicza się je do zobowiązań z tytułu dostaw oraz usług i to także wtedy, gdy ustalenie przez jednostkę dokładnej ilości lub ceny dostawy (usług) może wymagać szacunków.

Rozliczenia międzyokresowe kosztów bierne podlegają ewidencji księgowej. O ile w przypadku rozliczeń międzyokresowych kosztów czynnych miesięczny odpis w ciężar kosztów jest najczęściej kwotą stałą (koszt został poniesiony i rozliczamy go na okresy następne które znamy), o tyle w przypadku rozliczeń międzyokresowych biernych kwota odpisu może być wielkością zmienną, zależną od miesięcznych efektów działalności bądź też od wystąpienia nowych okoliczności powodujących urealnienie ponoszonego kosztu. Prezentuje to tabela 8.

Tabela 8

Ewidencja księgowa rozliczeń międzyokresowych biernych

Treść operacji	Konto	
	Wn	Ma
1. PK – rata odpisów miesięcznych (tworzenie rezerwy)	„Koszty układu podmiotowego” lub „Rozliczenie kosztów rodzajowych”	„Rozliczenia międzyokresowe kosztów bierne”
2. FV lub inny dokument księgowy – poniesienie kosztu	„Koszty układu rodzajowego	„Różne konta księgowe”
3. PK – przeniesienie kosztów do rozliczenia utworzonej rezerwy	„Koszty układu podmiotowego” lub „Rozliczenie kosztów rodzajowych”	„Rozliczenia międzyokresowe kosztów bierne”

Źródło: opracowanie własne.

Sposób ewidencjonowania operacji (1) zależy od przyjętego przez jednostkę układu kosztów. Jeśli jednostka stosuje wariant rozwinięty rachunku kosztów, to część współmierna (do okresu czasu lub efektu) wprowadzana jest po stronie Dt na odpowiednie konto zespołu 5 w korespondencji z kontem zespołu 6 RMKB. Gdyby z kolei jednostka stosowała tylko układ rodzajowy kosztów (konta zespołu 4), wtedy po stronie Dt pojawi się zapis na koncie 490 – Rozliczenie kosztów rodzajowych. Ewidencja RMKB odbywa się na podstawie dokumentu PK (polecenie księgowania) z reguły na koniec okresu sprawozdawczego (miesiąca), ponieważ w trakcie okresu mogą wystąpić przesłanki powodujące konieczność zmiany kwoty odpisu RMKB.

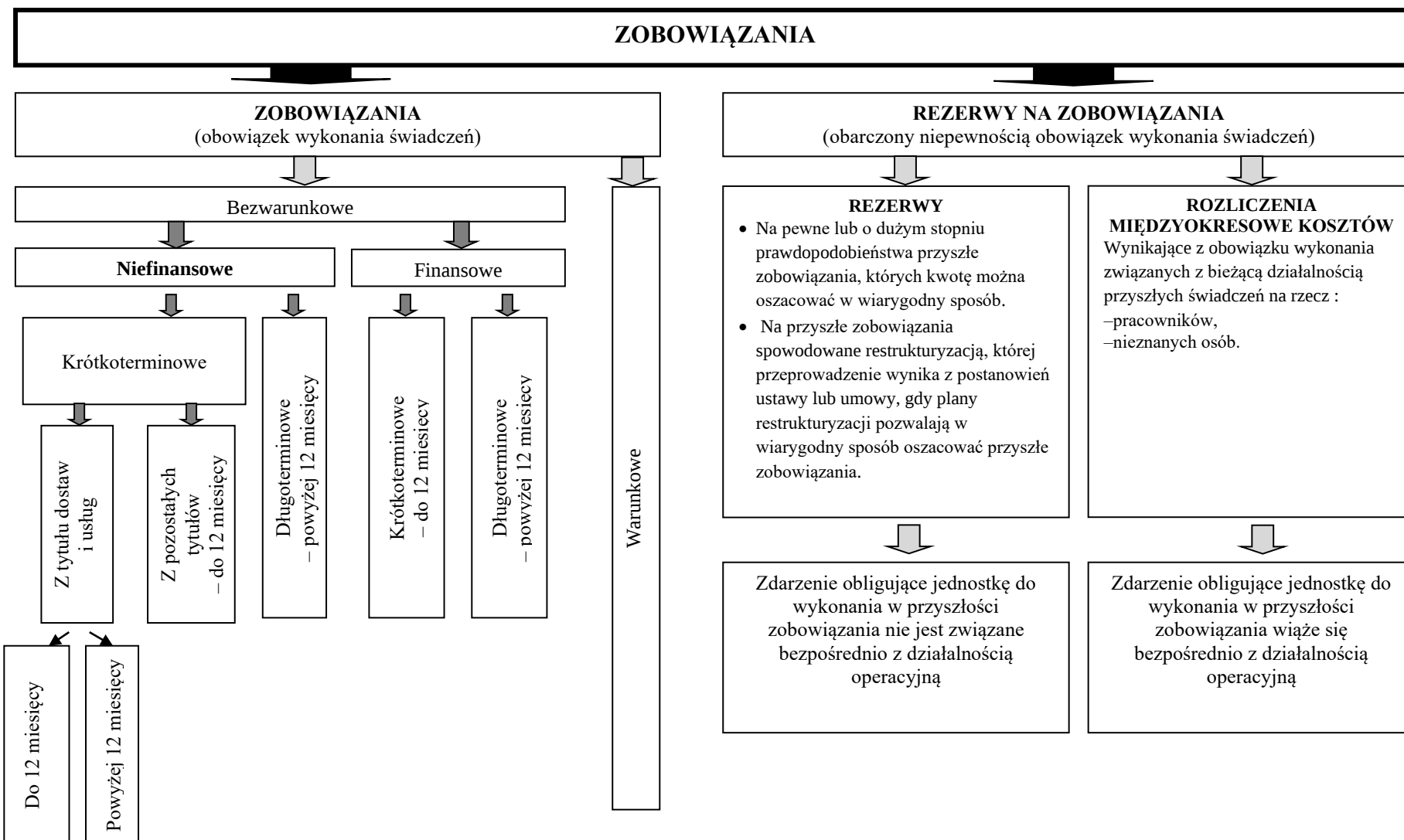
W operacji (2) następuje wprowadzenie w ewidencję księgową faktycznie poniesionego kosztu, co odbywa się zapisem powodującym powstanie kosztu po stronie Dt i ujęcie odpowiedniego dla treści operacji konta księgowego po stronie Ct (najczęściej rozrachunki z zespołu 2 zakładowych planów kont). Poniesienie kosztu rzeczywistego umożliwia rozliczenia kosztów z planowanym RMKB ujętym na koncie zespołu 6.

W operacji (3) przenosimy faktycznie poniesiony koszt na stronę Dt konta RMKB. Tym samym na koncie tym po stronie Dt mamy koszt realny, a po stronie Ct koszt planowany. Ponieważ przeniesienie kosztu powoduje jego zdublowanie, po stronie Ct wprowadza się zapis na koncie 490 – Rozliczenie kosztów rodzajowych.

W przypadku, gdyby koszt rzeczywisty był inny od utworzonego RMKB, jednostka musi wprowadzić dodatkową operację, w której korekta uwzględni zwiększenie lub zmniejszenie kosztów zespołu 5 i RMKB (Rechul, Wrona, 2024).

Prowadząc ewidencję RMKB i RMKB, należy pamiętać o odpowiednim zaplanowaniu ewidencji analitycznej. Każdy tytuł rozliczeń międzyokresowych powinien być ustalany odrębnie, co umożliwi prawidłowe rozliczenie konkretnych tytułów rozliczeń.

Istotę zobowiązań, rezerw oraz rozliczeń międzyokresowych kosztów biernych prezentuje rysunek 4.

Rysunek 4. Klasyfikacja zobowiązań według polskiego prawa bilansowego.

Źródło: opracowanie na podstawie ustawy z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 ze zm.); KSR nr 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*; Terminologia ustawy o rachunkowości (s. 20), D. Krzywda, 2001, Warszawa: SKWP-COSZ.

Problematyka tworzenia, ewidencji i prezentacji rezerw na zobowiązania oraz rozliczeń międzyokresowych biernych stanowi jeden z najtrudniejszych problemów współczesnej rachunkowości.

Rezerwy odgrywają kluczową rolę w strukturze finansowej jednostki. Wpływają nie tylko na politykę zarządzania ryzykiem, ale także na ocenę sytuacji majątkowej, finansowej oraz wyniku finansowego każdego podmiotu. Wpływają tym samym na: bilans, przychody i koszty, a także rachunek zysków i strat.

Prawidłowe szacowanie wartości rezerw to aktualny problem rachunkowości oraz działów finansowo-księgowych, wymagający dokładnej i szczegółowej wiedzy nie tylko z zakresu finansów i rachunkowości, ale również znajomości prawa, statystyki i matematyki. Rezerwy tworzy się na określony czas, po którym powinny zostać rozwiązane lub wykorzystane.

KSR nr 6 dokonuje analizy przepisów ustawy o rachunkowości w zakresie rezerw, biernych rozliczeń okresowych kosztów i zobowiązań warunkowych. Standard wskazuje w szczególności następujące artykuły:

- art. 7 ust. 1 pkt 5 i ust. 2, według którego podmiot gospodarczy ma obowiązek ujęcia w wyniku finansowym rezerwy na rozpoznane ryzyko, przewidywane straty oraz skutki innych zdarzeń, również takich, które wystąpiły między dniem bilansowym a dniem zamknięcia ksiąg za ten sam okres;
- art. 6 ust. 1 i 2, według którego podmiot ma obowiązek ująć wszystkie przychody i powiązane z nimi koszty, dotyczące danego okresu obrachunkowego, niezależnie od terminu ich zapłaty, a dla zapewnienia współmierności przychodów i kosztów do aktywów lub pasywów w danym roku obrotowym prezentować koszty lub przychody dotyczące przyszłych okresów (wraz z kosztami, które nie zostały jeszcze poniesione, ale dotyczą badanego okresu sprawozdawczego);
- art. 8 ust. 1, według którego podmiot gospodarczy ma obowiązek wyodrębnić wszystkie zdarzenia gospodarcze istotne do oceny sytuacji majątkowej, finansowej i efektywności działania jednostki przy zachowaniu zasady ostrożności.

Tworzenie rezerw, ich ewidencja oraz późniejsza prezentacja w sprawozdaniu finansowym musi odbywać się przy uwzględnieniu nadrzędnych zasad rachunkowości.

Bibliografia

- Adamek-Hyska, D., Kumor, I., Strojek-Filus, M., Wszelaki, A. (2021). *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości*. Warszawa: CeDeWu.
- Cicha, A., Zasiewska, K. (2024). *Rachunkowość dla samodzielnych księgowych – ujęcie praktyczne*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Czubakowska, K. (2015). *Rachunek kosztów i wyników*. Warszawa: PWE S.A.
- Gabruszewicz, W., Samelak, J. (2006). *Rachunkowość finansowa. Obszary problemowe*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Godlewska, J., Fołta, T. (2018). *Zaawansowana rachunkowość finansowa z elementami etyki zawodowej i technologii IT*. Warszawa: Stowarzyszenie Księgowych w Polsce – Instytut Certyfikacji Zawodowej Księgowych.

- Hass-Symotiuk, M. (2024). *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa firmy*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Kabalski, P. (2005). Adaptacja MSR w polskiej rachunkowości. Rezerwy – istota, rodzaje i wycena. *Przegląd podatkowy*, 6.
- Klimczak, K. (2012). Początki rezerw w rachunkowości. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 67(123), 155-171.
- Krajowy Standard Rachunkowości Nr 6 *Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów, zobowiązania warunkowe*.
- Krzywda, D. (2001). *Terminologia ustawy o rachunkowości*. Warszawa: SKwP-COSZ.
- Krzywda, D. (2008). Rezerwy, bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów i zobowiązania warunkowe – problemy ujęcia, wyceny i prezentacji. *Rachunkowość*, 9, 2-20.
- MSR 19 – Świadczenia pracownicze, Rozporządzenie Komisji UE nr 2019 /402 z dnia 13 marca 2019.
- Pfaff, J. (2018). *Rachunkowość – podstawy*. Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenie Księgowych w Polsce.
- Rechul, H., Wrona, B. (2024). *Rachunek kosztów w systemie rachunkowości*. Nowy Sącz: Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.
- Uchwała Nr 3/2018 Komitetu Standardów Rachunkowości z dnia 13 listopada 2018 r. w sprawie przyjęcia aktualizacji Krajowego Standardu Rachunkowości Nr 7 *Zmiany zasad (polityki) rachunkowości, wartości szacunkowych, poprawianie błędów, zdarzenia następujące po dniu bilansowym – ujęcie i prezentacja*.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 ze zm.).
- Walińska, E. (red.) (2021). *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa*. Warszawa: Wydawnictwo Wolters Kluwer.
- Zeszyty Metodyczne Rachunkowości*. (2025). Nr 3 (627). Wydawnictwo Podatkowe Gofin.

7. METODY WYCENY I ICH WPŁYW NA KSZTAŁTOWANIE WYNIKU FINANSOWEGO

(*Judyta Witowska*¹)

7.1. Strategie kształtowania wyniku finansowego

Rachunkowość – jako dziedzina nauk praktycznych, zajmująca się identyfikacją i rejestracją zdarzeń gospodarczych w jednostce – wymaga odpowiednich regulacji. Źródła tych regulacji, w zależności od przyjętego modelu rozwiązań instytucjonalnych obowiązujących w danym kraju, mogą mieć charakter prawny bądź też wynikać z uwarunkowań środowiskowych.

W polskim systemie prawnym prawo bilansowe, które obejmuje przepisy Ustawy o rachunkowości (1994) i Krajowe Standardy Rachunkowości (KSR), stanowi fundament systemu sprawozdawczości finansowej. Ustawa o rachunkowości z dnia 29 września 1994 roku wielokrotnie podlegała nowelizacjom i harmonizacji w celu dostosowania jej norm do realiów gospodarczych, a także regulacji unijnych i międzynarodowych. Uzupełnieniem zapisów tej ustawy (1994) są Krajowe Standardy Rachunkowości, które doprecyzowują przepisy prawne, a w wybranych obszarach mogą dodatkowo stanowić wzorzec praktycznych rozwiązań.

Jednym z kluczowych zagadnień prawa bilansowego, nieustannie obecnym w dyskusjach, pozostaje problematyka wyceny aktywów i pasywów. Regulacje prawne dopuszczają bowiem możliwość stosowania określonych metod wyceny, co oznacza, że jednostki mogą dokonywać wyboru między tradycyjnymi rozwiązaniami opartymi na koszcie historycznym a nowoczesnymi podejściami bazującymi na wartościach rynkowych, w tym zwłaszcza na wartości godziwej (Emerling, 2015; Poniatowska, 2013).

Wybór określonego modelu wyceny w polityce rachunkowości nie pozostaje bez wpływu na sprawozdawczość finansową jednostki (Furman, 2011). Przyjęta metoda determinuje kształt bilansu, rachunku zysków i strat, a tym samym wpływa na obraz sytuacji majątkowej i finansowej podmiotu. Stosowanie poszczególnych metod wyceny może powodować przesunięcia pomiędzy pozycjami sprawozdania, zmieniając strukturę aktywów i pasywów oraz kształtując wielkości prezentowane w wyniku finansowym (Poniatowska, 2009). Wycena staje się zatem istotnym narzędziem kształtowania prezentowanych rezultatów (Tkocz-Wolny, 2016). Z jednej strony umożliwia dostosowanie informacji do realiów gospodarczych, a z drugiej wiąże się z ryzykiem subiektywizmu, ograniczając porównywalność danych.

Problematyka wyceny od dawna stanowi przedmiot badań naukowych zarówno w literaturze krajowej, jak też zagranicznej. Wskazuje się, że elastyczność regulacji prawnych niesie ze sobą korzyści i zagrożenia. Dyskusja dotycząca znaczenia metod wyceny w sprawozdawczości potwierdza konieczność zachowania równowagi między podstawowymi celami rachunkowości: rzetelnym i wiarygodnym przedstawieniem wyników jednostki a zapewnieniem stabilności i porównywalności danych (Gierusz, Koleśnik, Silska-Gembka, 2015). W konsekwencji wybór metody wyceny przestaje być wyłącznie decyzją techniczno-rachunkową, a staje się wyborem strategicznym, powiązany z celami wizerunkowymi i relacjami z interesariuszami.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Praktyki oddziaływania menedżerów na wyniki prezentowane w sprawozdaniach finansowych określa się jako „kształtowanie wyników finansowych” (Wójtowicz, 2010; Grabiński, 2016b; Piosik, 2016a) bądź „kształtowanie wyników bilansowych” (Piosik, 2013). W polskiej literaturze spotyka się też dokładniejsze tłumaczenie angielskiego terminu *earnings management* jako „zarządzanie zyskami” (Maruszewska, 2011; Artienwicz, Bartoszewicz, Cygańska, Wójtowicz, 2020; Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021). W świetle regulacji międzynarodowych: Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), które kładą nacisk na raportowanie całkowitych dochodów, uzasadnione jest również używanie określenia „kształtowanie całkowitych dochodów” (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Jedną z najczęściej cytowanych definicji kształtowania wyników finansowych jest sformułowanie zaproponowane przez K. Schipper (1989), w której uznaje się zjawisko kształtowania wyników finansowych jako świadomą i celową ingerencję menedżerów w proces sporządzania sprawozdań finansowych, motywowaną chęcią osiągnięcia osobistych korzyści i wykraczającą poza granice neutralnego przebiegu tego procesu.

Przepisy prawa bilansowego dopuszczają określony zakres swobody w wyborze metod i parametrów wyceny. Kluczowe staje się zatem ustalenie, w jakim stopniu i na jaką skalę menedżerowie korzystają z tej uznaniowości, a także jakie to może rodzić konsekwencje.

W literaturze rachunkowości wskazuje się na trzy umowne rodzaje kształtowania wyniku finansowego jednostki. Wyróżnione poziomy: biały, szary oraz czarny mają nawiązywać do stopnia rzetelności danego sprawozdania, a tym samym zgodności z prawem bilansowym (Artienwicz, Bartoszewicz, Cygańska, Wójtowicz, 2020; Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021). Umowne rodzaje kształtowania wyniku finansowego mają wskazywać na transparentność informacji zawartych w sprawozdaniach i intencje osób je sporządzających.

Poziom biały zakłada zatem, że sprawozdanie zostało sporządzone zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa bilansowego, standardami rachunkowości, przy zachowaniu zasady wiernego oraz rzetelnego przedstawienia obrazu podmiotu. Charakteryzuje się dążeniem do maksymalnej przejrzystości i obiektywizmu podczas sporządzania danych finansowych, a informacje prezentowane mają odzwierciedlać rzeczywistą sytuację ekonomiczno-finansową jednostki. Poziom biały pozwala na ingerencję jedynie w granicach prawa bilansowego, która czyniona jest w celu uszczegółowienia danych prezentowanych w zestawieniach. Wprowadzane uściślenia wynikają z szerszej wiedzy, którą posiadają osoby zarządzające jednostką, a celem ingerencji jest zachowanie odpowiedniego poziomu jakości sprawozdania. Tego rodzaju poziom sprawozdawczości pozwala podejmować decyzje (inwestorom, kontrahentom, wierzycielom, organom nadzoru) w oparciu o dane, które nie budzą wątpliwości w zakresie ich wiarygodności (Artienwicz, Bartoszewicz, Cygańska, Wójtowicz, 2020).

Poziom szary oznacza sytuację, w której jednostka ingeruje w proces sporządzania sprawozdania finansowego. Zakres ingerencji mieści się w ramach obowiązującego prawa bilansowego, ale wynika z chęci realizacji osobistych korzyści menedżerów (Ibidem). Z punktu widzenia formalnego prezentowane sprawozdanie jest poprawne,

zgodnie z obowiązującymi przepisami i standardami rachunkowości, jednak przyjęte rozwiązania mogą w istotny sposób zniekształcać wynik finansowy. Poziom szary w rodzajach kształtowania wyniku finansowego może oznaczać zatem pewną formę subiektywizmu i przestrzeń do tzw. rachunkowości kreatywnej (Adamek-Hyska i in., 2021).

Czarny poziom bilansu oznacza z kolei, że sprawozdanie finansowe zostało sporządzone niezgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Jest to świadome zniekształcanie danych w celu ukrycia rzeczywistej sytuacji finansowo-majątkowej jednostki. Menedżerowie, wykorzystując odpowiednio dobrane instrumenty, manipulują danymi, mając na celu świadome wprowadzanie w błąd użytkowników informacji finansowej. Ingerencja osób sporządzających sprawozdanie, wpisując się w poziom czarny kształtowania wyniku finansowego, narusza podstawową zasadę rachunkowości *true and fair view* i utożsamiana jest z fałszowaniem sprawozdań finansowych (Ibidem).

Zjawisko kształtowania wyniku finansowego pozostaje silnie związane z regulacjami prawnymi, konstrukcją systemu rachunkowości i motywami poszczególnych grup interesariuszy. Powody podejmowania działań ingerujących w jakość sporządzanych sprawozdań K. Grabiński (2016a) podzielił na dwie zasadnicze grupy: czynniki wewnętrzne i czynniki zewnętrzne. Wśród czynników zewnętrznych wskazuje się:

- motywację zarządu i kadry menedżerskiej;
- stosowane regulacje prawne;
- przynależność branżową;
- wielkość jednostki;
- stopień zadłużenia podmiotu;
- ład korporacyjny i system wewnętrznej kontroli.

Do czynników zewnętrznych zalicza się z kolei:

- uwarunkowania makroekonomiczne;
- otoczenie instytucjonalne;
- uwarunkowania kulturowe.

Strategie kształtowania wyniku finansowego są zróżnicowane i wynikają z odmiennego podejścia do prezentowanych w sprawozdaniu informacji finansowych. Jednostki nie stosują jednej uniwersalnej metody, ale dostosowują podejmowane działania do regulacji prawnych, uwarunkowań rynkowych oraz własnych celów strategicznych.

Przykłady typowych strategii kształtowania wyniku finansowego wraz z ich charakterystyką, a także skutkami dla sprawozdawczości zostały zaprezentowane w tabeli 1.

Tabela 1

Typowe strategie kształtowania wyniku finansowego

Rodzaj strategii	Opis	Cel stosowania	Skutki dla sprawozdawczości
Strategia stabilizacji zysków	„Wygładzanie” wyników, aby uniknąć dużych wahań między okresami	- Niwelowanie rozbieżności pomiędzy raportami w kolejnych okresach - Budowanie wizerunku stabilnej i wiarygodnej jednostki - Redukcja ryzyka w oczach inwestorów i kredytodawców - Korzyści podatkowe i niższy koszt kapitału	- Wyniki stają się przewidywalne - Wynik nie zawsze odzwierciedla rzeczywistą sytuację gospodarczą
Strategia unikania wykazywania straty	Stosowana, gdy wynik finansowy jest bliski zera	- Ograniczenie ryzyka w oczach inwestorów - Inwestorzy przejawiają awersję do straty – są skłonni zaakceptować niższy poziom zysku, ale nie stratę	Przesunięcia przychodów i kosztów między okresami w celu wykazania zysku
Strategia maksymalizacji zysku	Dobór metod umożliwiających wykazanie jak najwyższego wyniku	- Zwiększenie atrakcyjności dla inwestorów - Poprawa zdolności kredytowej - Wyższe premie dla kadry zarządczej	- Wzrost wyniku finansowego - Ryzyko zawyżonej oceny sytuacji jednostki
Strategia minimalizacji zysku	Stosowanie metod obniżających zysk w danym okresie	- Redukcja obciążeń podatkowych - Tworzenie „poduszki” na kolejne okresy	- Obniżenie wyniku finansowego - Możliwość wykorzystania przesuniętych przychodów w przyszłości
Strategia pogłębiania straty	Wykazywanie straty większej niż faktyczna, aby poprawić wyniki w kolejnych okresach	- Poprawa wyników w kolejnych latach (często w czasie kryzysów, kiedy strata jest oczywista i akceptowalna przez zarząd) - Przeniesienie odpowiedzialności za stratę na poprzedni zarząd	- Przesunięcie kosztów przyszłych okresów na rok bieżący - Nadmierne tworzenie rezerw i odpisów, które po odwróceniu podnoszą wyniki w kolejnych latach

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Kształtowanie wyniku finansowego w Polsce. Teoria – praktyka – stan badań* (s. 73), N. Artienwicz, N. Bartoszewicz, M. Cygańska, P. Wójtowicz, 2020, Katowice: Wydawnictwo IUS PUBLICUM Instytut Prawa Gospodarczego Sp. z o.o.; *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 134-140), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu.

Ukazane strategie potwierdzają, że wynik finansowy przedstawiony w sprawozdaniach jest nie tylko rezultatem działalności pomiotu, ale też efektem przyjętej polityki rachunkowości i decyzji kadry menedżerskiej, która w istotny sposób może wpływać na jego modelowanie.

7.2. Wycena jako narzędzie polityki bilansowej

Wycena stanowi kluczowy element systemu rachunkowości i jednocześnie fundamentalne narzędzie polityki bilansowej jednostki. Rozwiązania przyjęte w ramach polityki rachunkowości, w szczególności w zakresie pomiaru aktywów, pasywów i wyniku finansowego, determinują obraz prezentowanej sytuacji majątkowo-finansowej jednostki (Czajkowska, 2024a, 2024b).

Polityka bilansowa w kontekście możliwości kształtowania wyniku finansowego rozumiana jest jako zespół dopuszczonych prawem i standardami rachunkowości decyzji w zakresie wyboru metod ewidencji, wyceny oraz prezentacji informacji, dając podmiotom określony margines swobody (Maruszewska, 2011; Błażyńska, 2011).

Zgodnie z definicją zaproponowaną przez A. Karmańską (2004), politykę bilansową można postrzegać jako kompleksowy zbiór działań podejmowanych w ramach systemu rachunkowości, obejmujących także rozwiązania o charakterze innowacyjnym. Działania te ukierunkowane są na kształtowanie informacji prezentowanych w sprawozdaniu finansowym w taki sposób, aby z jednej strony spełniały one wymogi jakościowe wynikające z obowiązujących regulacji bilansowych, a z drugiej by były zgodne z indywidualnymi potrzebami jednostki gospodarczej, odzwierciedlając jej strategiczne cele długoterminowe i krótkookresowe zadania operacyjne.

W interpretacji A. Karmańskiej (2004) polityka bilansowa stanowi element podporządkowany ogólnej polityce gospodarczej jednostki. Jej konstrukcja dopuszcza możliwość świadomego kształtowania treści sprawozdania finansowego w taki sposób, by wywierało ono określony wpływ na jego odbiorców (Maruszewska, 2011). Jednocześnie działania te, mimo swojej celowości, nie mogą naruszać podstawowych wymogów jakościowych przypisywanych rzetelnemu i wiarygodnemu sprawozdaniu finansowemu. Działania mieszczące w granicach polityki bilansowej jednostki odpowiadają zatem za biały poziom sprawozdania finansowego w odniesieniu do polityki kształtowania wyników finansowych (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Jak zauważa B. Kaczmarek (2008), w literaturze rachunkowości wyróżnia się kilka podstawowych celów polityki bilansowej, które determinują sposób kształtowania sprawozdawczości finansowej i należą do nich:

- 1) dążenie do osiągnięcia pożądanego dochodu całkowitego (wyniku finansowego);
- 2) osiągnięcie zaplanowanego poziomu i struktury kapitałów własnych;
- 3) minimalizacja obciążeń podatkowych;
- 4) kształtowanie wielkości prezentowanych w sprawozdaniach finansowych w taki sposób, by oddziaływały na wartości wskaźników analizy finansowej;
- 5) wybór określonego kierunku podziału zysku.

Realizacja założonych celów polityki rachunkowości następuje dzięki wykorzystaniu właściwych instrumentów polityki bilansowej, które można podzielić na instrumenty materialne, formalne i czasowe. Instrumenty materialne dotyczą prawa wyboru metod wyceny składników bilansu, zasad dokonywania międzyokresowych rozliczeń i szacowania kwot rezerw na zobowiązania (Hońko, 2008). Przykłady typowych instrumentów materialnej polityki bilansowej wraz z ich charakterystyką i wpływem na wynik finansowy zostały zestawione w tabeli 2.

Tabela 2

Instrumenty materialnej polityki bilansowej

Instrumenty polityki bilansowej	Charakterystyka	Wpływ na wynik finansowy
Wybór metody amortyzacji środków trwałych i wartości niematerialnych i prawnych	Decyzja dotycząca sposobu rozliczania kosztów użytkowania majątku trwałego w czasie	Określa wysokość kosztów amortyzacyjnych w poszczególnych okresach, a tym samym kształtuje wynik finansowy
Wycena przeszacowanej wartości środków trwałych i WNiP	Aktualizacja wartości bilansowej aktywów trwałych w oparciu o realia rynkowe	Zmienia wartość aktywów i kapitałów własnych, może pośrednio wpływać na wynik poprzez wyższe odpisy amortyzacyjne
Określenie wartości rezydualnej środków trwałych	Ustalanie wartości, jaka pozostanie po zakończeniu użytkowania składnika majątku	Determinuje łączną wartość odpisów amortyzacyjnych i wysokość kosztów w rachunku wyników
Wycena aktywów finansowych według wartości godziwej	Stosowanie bieżącej wartości rynkowej do pomiaru aktywów finansowych	Powoduje większą zmienność wyniku finansowego w zależności od zmian na rynku
Wycena nieruchomości inwestycyjnych według wartości godziwej	Ustalanie wartości nieruchomości przeznaczonych na cele inwestycyjne zgodnie z bieżącą wyceną	Zmiany wartości wpływają bezpośrednio na poziom aktywów oraz wynik finansowy
Tworzenie i rozwiązywanie rezerw	Ujmowanie przewidywanych zobowiązań i ryzyka związanego z działalnością jednostki	Wpływa na bieżące koszty i kształtowanie poziomu zysku lub straty
Odpisy aktualizujące aktywa	Korygowanie wartości m.in. zapasów, należności, środków trwałych, WNiP, aktywów finansowych i nieruchomości inwestycyjnych	Obniżają wartość aktywów i zwiększają koszty, co prowadzi do zmniejszenia wyniku
Rozliczanie kosztów w czasie i ustalanie kosztu wytworzenia	Określenie zasad ujmowania kosztów pośrednich i kosztów produkcji	Decyduje o tym, które koszty obciążą bieżący wynik, a które zostaną rozliczone w przyszłych okresach
Metody wyceny rozchodu materiałów, towarów i wyrobów gotowych	Wybór między metodą FIFO, LIFO czy średnią ważoną	Wpływa na wysokość kosztu własnego sprzedaży i wynik finansowy, szczególnie w warunkach zmiennych cen
Przyjmowanie wartości bazowych i szacunków dla ustalenia wartości godziwej	Stosowanie ocen i prognoz menedżerskich w procesie wyceny	Może znacząco zmieniać obraz sytuacji finansowej i wyniku w zależności od przyjętych założeń

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 140-143), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu.

Zaprezentowane instrumenty polityki bilansowej można podzielić na cztery zasadnicze kategorie (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021):

- instrumenty czasowe – odnoszące się do momentu ujęcia lub rozliczenia zdarzeń gospodarczych;
- instrumenty oparte na szacunkach w procesie wyceny – obejmujące stosowanie ocen i prognoz kadry zarządzającej przy ustalaniu wartości składników majątku i zobowiązań;
- instrumenty związane z wyborem metody wyceny – polegające na możliwości stosowania różnych dopuszczalnych metod pomiaru, np. dla zapasów czy amortyzacji;
- instrumenty wynikające z uproszczeń w wycenie – pozwalające na zastosowanie uproszczonych procedur rachunkowych, co ułatwia sporządzenie sprawozdania, ale jednocześnie wpływa na prezentowany wynik finansowy.

Pierwsza kategoria – o charakterze czasowym – ma szczególne znaczenie z perspektywy wyceny bilansowej i powiązanej z nią inwentaryzacji. Uznaniowość dopuszczona przez prawo bilansowe może skutkować przesunięciem ujęcia przychodów i kosztów między kolejnymi okresami sprawozdawczymi, o ile jest należycie uzasadniona, zgodna z przyjętą polityką rachunkowości, a także nie narusza zasady wiernego oraz rzetelnego obrazu sprawozdania (Głębocka, 2014).

Do drugiej kategorii instrumentów polityki bilansowej zalicza się rozwiązania wymagające stosowania szacunków i ocen menedżerskich. Szczególne znaczenie ma w tym kontekście model wyceny według wartości godziwej, który wiąże się z koniecznością ustalania odpowiednich wielkości bazowych (Gierusz, 2012; Król, 2015). Wybór tych parametrów często ma charakter uznaniowy, czego przykładem może być przyjęcie określonych wielkości bazowych dla ustalenia stopy dyskontowej bądź stopy opłaty licencyjnej (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Trzecią grupę instrumentów tworzą rozwiązania związane z wyborem metody wyceny. Dotyczą one tych obszarów prawa bilansowego, które mają możliwość zastosowania różnych dopuszczalnych metod pomiaru wartości składników majątku, co w efekcie prowadzi do uzyskania odmiennych wyników zarówno w pozycjach bilansowych, jak też w rachunku zysków i strat. Klasycznym przykładem jest wybór metody rozchodu zapasów spośród LIFO, FIFO czy metody średniej ważonej, który w zależności od przyjętej metody wyceny może istotnie wpływać na poziom kosztu własnego sprzedaży i prezentowany wynik finansowy.

Czwarta kategoria instrumentów polityki bilansowej obejmuje rozwiązania umożliwiające jednostkom stosowanie uproszczeń w zakresie prowadzonej rachunkowości. Tego rodzaju instrumenty mają szczególne znaczenie zwłaszcza dla mniejszych podmiotów, którym pozwalają ograniczyć złożoność ewidencji i sprawozdawczości, przy jednoczesnym zachowaniu zgodności z obowiązującymi regulacjami. Warto zaznaczyć, że z możliwości uproszczeń mogą skorzystać wybrane podmioty, które zostały wskazane w Ustawie o rachunkowości (1994). Do najczęściej stosowanych uproszczeń zaliczyć można m.in.: odstępianie od zasady ostrożnej wyceny, pomijanie niektórych rozliczeń międzyokresowych, stosowanie uproszczeń w ujmowaniu leasingu (Jastrzębowski, Obrzeżgiewicz, Szyszka, 2024). Jednostki mają prawo stosowania uproszczeń również podczas ustalania kosztu wytworzenia produktu, rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego bądź też wyceny instrumentów finansowych.

Stosowane uproszczenia, chociaż redukują nakład pracy oraz koszt obsługi księgowej, mogą jednocześnie wpływać na poziom i strukturę prezentowanego wyniku finansowego, co nadaje im istotne znaczenie w ramach polityki bilansowej jednostki.

7.3. Strategie wykorzystania wyceny do zarządzania wynikiem

Metody wyceny aktywów i pasywów są jednym z podstawowych zagadnień rachunkowości finansowej, które w istotny sposób determinują zarówno obraz sytuacji majątkowo-finansowej jednostki, jak i wysokość prezentowanego wyniku finansowego.

W literaturze przedmiotu często potwierdzone jest, że wybór metody wyceny stanowi ważne narzędzie polityki bilansowej i może być wykorzystywane jako element strategii kształtowania wyniku finansowego (Kaczmarek, 2008). Przyjęcie określonych rozwiązań (dopuszczalnych przepisami prawa) w zakresie pomiaru aktywów i pasywów wpływa nie tylko na wyniki zaprezentowane w bieżących sprawozdaniach finansowych, ale też na porównywalność danych oraz ocenę kondycji jednostki przez interesariuszy. Znaczenie tego zagadnienia szczególnie wzrasta w kontekście globalizacji oraz standaryzacji sprawozdawczości, gdzie kluczową rolę odgrywają międzynarodowe regulacje, zwłaszcza Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej.

Biorąc pod uwagę możliwość oddziaływania na kształtowanie wyniku finansowego, niezwykle istotne znaczenie ma wycena według wartości godziwej, zwłaszcza w odniesieniu do tych składników aktywów, dla których nie istnieje aktywny rynek (Gawron, 2015). Jak zauważa J. Gierusz (2012), stosowanie tego parametru wiąże się z licznymi problemami natury praktycznej.

Podstawą modelu wyceny według wartości godziwej jest prawidłowe ustalenie wartości szacunkowych. Są one rozumiane jako przybliżone kwoty pieniężne, które jednostka przyjmuje w celu wyceny składników majątku w sytuacji braku możliwości dokonania dokładnego pomiaru. Określenie takich wartości wymaga zastosowania profesjonalnego osądu, opartego na aktualnych i wiarygodnych informacjach rynkowych. Jak zauważa A. Hołda (2020), przy ustalaniu wartości szacunkowych konieczne jest wykorzystanie metod adekwatnych do specyfiki warunków, w jakich funkcjonuje dany podmiot. Do kategorii wartości szacunkowych zalicza się przede wszystkim rezerwy, odpisy aktualizujące należności, jak również ustalanie kosztu wytworzenia długoterminowych, niezakończonych usług (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021).

Do typowych instrumentów wykorzystywanych w strategiach ukierunkowanych na zwiększenie wyniku finansowego jednostki zaliczyć można szereg różnorodnych działań o charakterze uznaniowym. Należą do nich przede wszystkim (Artienwicz, Bartoszewicz, Cygańska, Wójtowicz, 2020; Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021):

- ograniczanie wielkości odpisów aktualizujących odnoszonych w ciężar kosztów, a dotyczących określonych składników zapasów czy należności;
- zmniejszanie stosowanych odpisów z tytułu trwałej utraty wartości, odnoszących się do środków trwałych, środków trwałych w budowie, wartości niematerialnych i prawnych oraz aktywów finansowych;
- przyjmowanie wydłużonego ekonomicznego okresu użytkowania środków trwałych oraz wartości niematerialnych i prawnych na potrzeby umorzenia i amortyzacji;

- zaniżanie stosowanych stawek amortyzacyjnych;
- podwyższanie wartości rezydualnej środków trwałych, co prowadzi do obniżenia odpisów amortyzacyjnych w kolejnych okresach;
- maksymalizowanie wartości „odwróconych odpisów” aktualizujących oraz odpisów z tytułu utraty wartości;
- redukovanie zakresu rezerw ujmowanych w kosztach;
- rozwiązywanie rezerw utworzonych w okresach wcześniejszych, co skutkuje zwiększeniem bieżących przychodów;
- wydłużanie okresu rozliczania kosztów w czasie w ramach czynnych rozliczeń międzyokresowych;
- przyjmowanie wartości szacunkowych, np. w zakresie stopy dyskontowej, w sposób korzystny dla prezentowanego wyniku.

W sytuacji, gdy strategia jednostki będzie ukierunkowana na zwiększanie straty, stosowane w procesie sporządzania sprawozdań finansowych instrumenty będą miały zazwyczaj odwrotny charakter niż w przypadku działań nakierowanych na poprawę wyniku. Wśród instrumentów uznaniowych wykorzystywanych do obniżania poziomu wyniku finansowego można wskazać następujące rozwiązania (Adamek-Hyska, Kumor, Strojek-Filus, Wszelaki, 2021):

- zawyżanie stawek amortyzacyjnych, co prowadzi do zwiększenia kosztów amortyzacji ujmowanych w rachunku zysków i strat;
- celowe zaniżanie lub pomijanie wartości rezydualnej środków trwałych, powodując wyższy poziom odpisów amortyzacyjnych;
- skracanie okresu rozliczania czynnych rozliczeń międzyokresowych kosztów, zwiększając tym samym obciążenie wyniku jednostki;
- zwiększanie wartości odpisów aktualizujących odnoszonych w ciężar kosztów, w szczególności w odniesieniu do zapasów czy należności;
- podwyższanie poziomu tworzonych rezerw, które wpływają na bieżące koszty i obniżają prezentowany wynik finansowy.

Zagadnienia związane z kształtowaniem wyniku finansowego stanowią istotny obszar zainteresowania badaczy rachunkowości. W literaturze podkreśla się, że szczególne znaczenie mają strategie ukierunkowane na wygładzanie zysków, analizowane przede wszystkim z perspektywy uznaniowości w ujmowaniu przychodów oraz kosztów. Część prac badawczych koncentruje się zwłaszcza na roli szacunków i metod wyceny, wskazując na ich bezpośredni wpływ na kształt oraz wiarygodność prezentowanego wyniku finansowego, a także na konsekwencje stosowania odmiennych rozwiązań wyceny w praktyce sprawozdawczej. Aby ukazać różnorodność oraz skalę podejść badawczych do zagadnienia kształtowania wyniku finansowego za pomocą metod wyceny aktywów oraz pasywów, w tabeli 3 dokonano zestawienia prowadzonych badań.

Tabela 3

Wybrane badania dotyczące strategii kształtowania wyniku finansowego za pomocą metod wyceny aktywów i pasywów

Autorzy / Rok	Zakres badań	Główne wnioski
R.E. Brayshaw A.E. Eldin (1989)	Analiza związku pomiędzy różnicami kursowymi a zmianami wyniku finansowego	Różnice kursowe mogą być instrumentem wygładzania zysków
A. Hunt, S.E. Moyer, T. Shevlin (1996)	Zmiany metod wyceny zapasów i wpływ na wynik finansowy	Stosowanie metody wyceny zapasów LIFO może skutkować zmianami wyniku finansowego z punktu widzenia możliwości jego wygładzania
K. Ramanna (2008)	Wpływ SFAS 142 na testy utraty wartości firmy (USA, spółki giełdowe)	- Uznaniowość w testach utraty wartości firmy sprzyja zarządzaniu wynikiem finansowym - Lobbing koncernów odgrywa istotną rolę na rzecz wyboru określonych metod wyceny aktywów
N.M. Abu Ghazaleh, O.M. Al-Hares, C. Roberts (2011)	Analiza odpisów z tytułu trwałej utraty wartości	- Badania potwierdziły wykorzystanie odpisów jako narzędzia kształtowania wyników w postaci wygładzania zysków - Szacunki dotyczące utraty wartości firmy są wykorzystywane do manipulacji wynikiem
A. Takacs, T. Szucs, D. Kehl, A. Fodor (2020)	Wpływ wyceny w wartości godziwej na zyski banków – badania dotyczyły krajów rozwiniętych i rozwijających się krajów europejskich	- Wyższy wskaźnik składników bilansu wycenianych w wartości godziwej prowadzi do wyższej jakości zysków - Wyniki zostały potwierdzone dla krajów rozwiniętych - W krajach wschodzących nie stwierdzono istotnego związku między metodą wyceny w wartości godziwej a średnią jakością zysków
E. Zarzycka, K.M. Klimczak (2011)	Metody wyceny rozchodu zapasów na przykładzie PKN Orlen z punktu widzenia teorii normatywnej i pozytywnej rachunkowości	- Nie uzyskano potwierdzenia hipotezy zakładającej, że wybór metody wyceny zapasów istotnie wpływa na reakcje inwestorów - Analiza wykazała brak statystycznie istotnych różnic w zachowaniu rynku wobec wyników finansowych prezentowanych zarówno przy zastosowaniu metody średniego ważonego kosztu wytworzenia, jak i metody LIFO
A. Piosik (2013)	Związek wdrożenia MSR/MSSF na kształtowanie wyników bilansowych oraz jakość sprawozdań w Polsce	Dobór instrumentów rachunkowości wpływa na prezentowany wynik i jego odbiór przez interesariuszy
K. Gawron (2015)	Rola wyceny przy podejmowaniu decyzji w ramach procedur upadłościowych (podmiot z branży motoryzacyjnej i nieruchomości)	- Model wyceny bilansowej oparty na koszcie historycznym nie zapewnia wystarczających informacji do podjęcia racjonalnych decyzji w ramach procedury postępowania upadłościowego - Sprawozdanie sporządzone w oparciu o koszt historyczny nie odzwierciedla wartości rynkowej jednostki (wartość aktywów stanowiła jedynie 40% ich wartości rynkowej)
I. Kumor, L. Poniatowska (2016)	Wpływ zasad wyceny bilansowej w szczególności należności i odpisów aktualizujących na definiowanie i pomiar wyniku finansowego spółek z branży przemysłowej WIG30	- Potwierdzenie, że instrumenty polityki bilansowej związane z wyceną należności w istotny sposób wpływają na kształtowanie wyniku finansowego - Największy poziom wpływu miały odpisy aktualizujące wartość należności

A. Piosik (2016)	Zbadanie związku między wdrożeniem MSRF 540 a praktyką wygładzania wyniku finansowego za pomocą odpisów z tytułu trwałej utraty wartości należności i zapasów	- Istnieje dodatnia korelacja między wartością odpisów z tytułu trwałej utraty wartości należności i zapasów a poziomem wyniku finansowego - Zauważyć można pozytywny wpływ wdrożenia MSRF nr 540 na niwelowanie praktyki wygładzania wyniku finansowego przez jednostki za pomocą odpisów wartości należności oraz zapasów
T. Zygmąński (2016)	Wpływ wyceny kapitału intelektualnego na sprawozdania finansowe spółek przemysłu metalowego w Polsce	- Przeprowadzone badania potwierdziły, że polskie przedsiębiorstwa z sektora przemysłu metalowego charakteryzują się relatywnie wysokim poziomem kapitału intelektualnego - Zasoby z zakresu kapitału intelektualnego nie były dotychczas wykazywane w sprawozdaniach finansowych - Wycenienie kapitału intelektualnego i ujawnienie w sprawozdaniu przyczyniło się do poprawy funkcji informacyjnej rachunkowości
J. Gierusz, M. Stepnowska (2018)	Ocena roli wartości godziwej w wycenie bilansowej aktywów i zobowiązań spółek WIG20	- Podmioty w ograniczonym zakresie korzystają z metody wyceny według wartości godziwej - Spółki niechętnie prezentują procedury i założenia przyjęte w procesie wyceny - Wdrożenie MSSF nr 13 nie wpłynęło w sposób zauważalny na politykę rachunkowości w badanych jednostkach

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Wycena należności a kształtowanie wyniku finansowego na przykładzie wybranych spółek z branży przemysłowej objętych WIG30”, I. Kumor, L. Poniatowska, 2016, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 253, s. 61-66; „Modele wyceny bilansowej i ich użyteczność w postępowaniu upadłościowym na przykładzie pomiaru wartości środków trwałych”, K. Gawron, 2015, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 245, s. 96-100; „Związek między wdrożeniem MSRF nr 540 a redukowaniem praktyk wygładzania wyniku finansowego netto za pomocą odpisów z tytułu utraty wartości należności i zapasów przez podmioty sprawozdawcze w Polsce”, A. Piosik, 2016, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 87(143), s. 130-140; *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości* (s. 143-149), D. Adamek-Hyska, I. Kumor, M. Strojek-Filus, A. Wszelaki, 2021, Warszawa: CeDeWu; „Wartość godziwa w wycenie bilansowej aktywów i zobowiązań spółek WIG 20”, J. Gierusz, M. Stepnowska, 2018, *Zarządzanie i Finanse*, 16(3/1), s. 144-161; „Metody wyceny rozchodu zapasów z perspektywy normatywnej i pozytywnej teorii rachunkowości – przypadek PKN Orlen”, K. Klimczak, M. Zarzycka, 2011, *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 64(120), s. 168-175; „Wycena kapitału intelektualnego a prezentacja w sprawozdaniach finansowych na przykładzie wybranych spółek przemysłu metalowego w Polsce”, T. Zygmąński, 2016, *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 268, s. 228-234; „The effect of fair valuation on banks' earnings quality: empirical evidence from developed and emerging European countries”, A. Takacs, T. Szucs, D. Kehl, A. Fodor, 2020; *Heliyon*, 6(12), pobrano z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33319106/>; „Accounting Discretion in Goodwill Impairments: UK Evidence”, N.M., AbuGhazaleh, O.M. Al-Hares, C. Roberts, 2011, *Journal of Accounting Research*, 22(3), s. 196-197; „Managing interacting accounting measures to meet multiple objectives: A study of LIFO firms”, A. Hunt, S. Moyer, T.J. Shevlin, 1996, *Journal of Accounting & Economics*, 21(3), s. 339-374; „The implications of unverifiable fair-value accounting: Evidence from the political economy of goodwill accounting”, K. Ramanna, 2008, *Journal of Accounting & Economics*, 45(2-3), s. 277-278; „An Assessment of the Application of Earnings Management Objectives and Instruments in Financial Reporting – Evidence of Survey Research Results”, A. Piosik, M. Strojek-Filus, 2013, *Scientific Annals of Economics and Business, Sciendo*, 60(2), s. 16-17.

Przedstawione w zestawieniu badania potwierdzają, że wycena w rachunkowości może stanowić skuteczne narzędzie kształtowania wyniku finansowego, a jej znaczenie dostrzec można zarówno w ujęciu krajowym, jak też międzynarodowym. Badania R.E. Brayshaw i A.E. Eldina (1989) czy A. Hunt, S.E. Moyer oraz T. Shevlina (1996) dostarczają dowodów empirycznych na to, że wybór metody wyceny zapasów oraz wycena różnic kursowych umożliwiają wygładzanie wyniku finansowego. W kolejnych latach K. Ramanna (2008) oraz N.M. AbuGhazaleh i in. (2011) wskazali, że uznaniowość sprzyja zarządzaniu wynikiem w testach utraty wartości aktywów, w szczególności w zakresie wartości firmy. Z kolei A. Takács i wsp. (2020) potwierdzili, że wycena według wartości godziwej może poprawiać jakość zysków, jednak jej skuteczność zależy od poziomu rozwoju rynku.

W literaturze polskiej A. Piosik (2013, 2016) oraz I. Kumor i L. Poniatońska (2016) podkreślali, że odpisy aktualizujące należności i zapasy stanowią jedno z najczęściej stosowanych narzędzi kształtowania wyniku finansowego, a wdrożenie MSRF nr 540 przyczyniło się do ograniczenia praktyk wygładzania zysków. Badania K. Gawrona (2015) ujawniły natomiast, że model wyceny oparty na koszcie historycznym bywa niewystarczający przy podejmowaniu decyzji w procedurach upadłościowych, gdyż nie odzwierciedla rzeczywistej wartości rynkowej aktywów.

Nowe kierunki badań – takie jak prace T. Zygmąńskiego (2016) nad kapitałem intelektualnym czy J. Gierusza i M. Stepnowskiej (2018) nad zastosowaniem wartości godziwej w spółkach WIG20 – pokazują, że zakres wyceny w rachunkowości stale się poszerza: od tradycyjnych składników bilansu po zasoby niematerialne i ujawnienia wymagane przez MSSF nr 13.

Bibliografia

- AbuGhazaleh, N.M., Al-Hares, O.M., Roberts, C. (2011). Accounting Discretion in Goodwill Impairments: UK Evidence. *Journal of Accounting Research*, 22(3), 165-204.
- Adamek-Hyska, D., Kumor, I., Strojek-Filus, M., Wszelaki, A. (2021). *Modele i metody wyceny aktywów i pasywów w świetle teorii i koncepcji rachunkowości*. Warszawa: CeDeWu.
- Artienwicz, N., Bartoszewicz, N., Cygańska, M., Wójtowicz, P. (2020). *Kształtowanie wyniku finansowego w Polsce. Teoria – praktyka – stan badań*. Katowice: Wydawnictwo IUS PUBLICUM Instytut Prawa Gospodarczego Sp. z o.o.
- Błażyńska, J. (2011). Polityka rachunkowości, polityka bilansowa, zasady rachunkowości – terminologia. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, 174, 7-16.
- Czajkowska, K. (2024a). Polityka rachunkowości w kreowaniu wizerunku jednostki gospodarczej i zarządzaniu wizerunkiem W: M. Remlein, M. Masztalerz (red.), *Polityka rachunkowości w kształtowaniu obrazu jednostki gospodarczej* (s. 131-144). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Czajkowska, K. (2024b). *Narracje w rachunkowości jako narzędzie zarządzania wizerunkiem*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Emerling, I. (2015). Wycena aktywów finansowych i jej wpływ na obraz jednostki w sprawozdaniu finansowym. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 224, 20-27.
- Furman, W. (2011). Polityka rachunkowości jako instrument kształtowania sprawozdania finansowego. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 60(116), 95-110.

- Gawron, K. (2015). Modele wyceny bilansowej i ich użyteczność w postępowaniu upadłościowym na przykładzie pomiaru wartości środków trwałych. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 245, 92-102.
- Gierusz, J. (2012). Pomiar wartości aktywów i zobowiązań w świetle MSSF 13 „Wycena w wartości godziwej”. *Zarządzanie i Finanse*, 10(4/3), 207-219.
- Gierusz, J., Koleśnik, K., Silska-Gembka, S. (2015). Podejście praktyków do rozpoznania rezerw, zobowiązań oraz aktywów warunkowych w świetle MSSF – wyniki badania empirycznego W: Z. Luty, M. Chmielowiec-Lewczuk (red.), *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu nr 390. Rachunkowość – polityka makroekonomiczna – globalizacja* (s. 124-133). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Gierusz, J., Stepnowska, M. (2018). Wartość godziwa w wycenie bilansowej aktywów i zobowiązań spółek WIG 20. *Zarządzanie i Finanse*, 16(3/1), 143-163.
- Głębocka, M. (2014). Polityka bilansowa a możliwości kształtowania wysokości i struktury wyniku finansowego. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, 55(4), 113-128.
- Grabiński, K. (2016a). Wpływ kryzysu gospodarczego na aktywne kształtowanie wyniku finansowego w europejskich spółkach giełdowych. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 87(143), 29-42.
- Grabiński, K. (2016b). *Determinanty kształtowania wyniku finansowego w teorii i praktyce europejskich spółek giełdowych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Hołda, A. (2020). *Podatkowe i bilansowe zamknięcie roku 2020*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Hońko, S. (2008). *Koncepcja ostrożnej wyceny w rachunkowości*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Hunt, A., Shevlin, T.J., Moyer, S. (1996). Managing Interacting Accounting Measures to Meet Multiple Objectives: A Study of LIFO firms. *Journal of Accounting & Economics*, 21(3), 339-374.
- Jastrzębowski, A., Obrzeżgiewicz, D., Szyszka, J. (2024). Podatkowe oddziaływanie na politykę rachunkowości W: M. Remlein, M. Masztalerz (red.), *Polityka rachunkowości w kształtowaniu obrazu jednostki gospodarczej* (s. 57-74). Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Kaczmarek, B. (2008). *Polityka bilansowa w rachunkowości przedsiębiorstw*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Karmańska, A. (2004). Wykorzystanie metodyki wyceny bilansowej w zarządzaniu przedsiębiorstwem. *Problemy Rachunkowości*, 2.
- Klimczak, K. M., Zarzycka, E. (2011). Metody wyceny rozchodu zapasów z perspektywy normatywnej i pozytywnej teorii rachunkowości – przypadek PKN Orlen. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 64(120), 163-178.
- Król, D. (2015). Wartość godziwa a zasada wiarygodności sprawozdań finansowych. *Nauki o Finansach*, 1(22), 78-88.
- Kumor, I., Poniatowska, L. (2016). Wycena należności a kształtowanie wyniku finansowego na przykładzie wybranych spółek z branży przemysłowej objętych WIG30. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 253, 55-67.
- Maruszewska, E.W. (2011). Polityka rachunkowości czy zarządzanie zyskami – artykuł dyskusyjny. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 668(41), 211-220.

- Piosik, A. (2013). Analiza związku wdrożenia MSR/MSSF z kształtowaniem wyników bilansowych. Badania empiryczne W: A. Piosik (red.), *Kształtowanie zysków podmiotów sprawozdawczych w Polsce. MSR/MSSF a ustawa o rachunkowości* (s. 139-200). Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Piosik, A. (2016a). *Kształtowanie wyniku finansowego przez podmioty sprawozdawcze w Polsce. Diagnoza dobrej i złej praktyki w rachunkowości*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach.
- Piosik, A. (2016b). Związek między wdrożeniem MSRF nr 540 a redukowaniem praktyk wygładzania wyniku finansowego netto za pomocą odpisów z tytułu utraty wartości należności i zapasów przez podmioty sprawozdawcze w Polsce. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 87(143), 129-142.
- Piosik, A., Strojek-Filus, M. (2013). An Assessment of the Application of Earnings Management Objectives and Instruments in Financial Reporting – Evidence of Survey Research Results. *Scientific Annals of Economics and Business, Sciendo*, 60(2), 1-26.
- Poniatowska, L. (2009). Metody i modele wyceny bilansowej aktywów i pasywów. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 53(109), 161-174.
- Poniatowska, L. (2013). Wpływ wyceny bilansowej na definiowanie i pomiar wyniku finansowego. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów. Zeszyt naukowy*, 130, 113-130.
- Ramanna, K. (2008). The implications of unverifiable fair-value accounting: Evidence from the political economy of goodwill accounting. *Journal of Accounting & Economics*, 45(2-3), 253-281.
- Schipper, K. (1989). Commentary on Earnings Management. *Accounting Horizons*, 3(4), 91-10.
- Takacs, A., Szucs, T., Kehl, D., Fodor, A. (2020). The effect of fair valuation on banks' earnings quality: empirical evidence from developed and emerging European countries. *Heliyon*, 6(12). Pobrano z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33319106/>.
- Tkocz-Wolny, K. (2016). Wycena bilansowa środków trwałych i jej wpływ na wynik finansowy. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 253, 129-138.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2023 r., poz. 120 z późn. zm.).
- Wójtowicz, P. (2010). *Wiarygodność sprawozdań finansowych wobec aktywnego kształtowania wyniku finansowego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Zygmański, T. (2016). Wycena kapitału intelektualnego a prezentacja w sprawozdaniach finansowych na przykładzie wybranych spółek przemysłu metalowego w Polsce. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 268, 226-235.